

ZVLÁŠTNÍ OTISK Z „ČESKÉ POLITIKY“,
vydané v Laichterově „Výboru nejl. spisů poučných.“

JUD^R. DOBKROSLAV KREJČÍ:

O RAKOUSKÉ SPRÁVĚ.

- I. Úvod. (Základní pojmy. — Význam
správy pro politiku vůbec a správy
rakouské pro českou politiku zvláště.)
Str. 1—17
- II. Přehled vývoje veřejné správy
v našich zemích.
Str. 18—76
- III. Nynější organismus rakouské
správy zeměpanské.
Str. 77—254

ODKAZ
PROF. ALB. BRÁFA
UNIVERSITĚ MASARYKOVĚ.

V PRAZE 1907.
Tiskl E. Leschinger.

X

SPRÁVA MOCNÁŘSTVÍ RAKOUSKO-UHERSKÉHO.

(1. Úvod. 2. Přehled vývoje veřejné správy v našich zemích. 3. Nynější organismus rakouské správy zeměpanské. 4. Samospráva. 5. Krajské zřízení v Čechách, 6. Místní správa v Uhrách.)

ČÁST PRVNÍ.

ÚVOD.

ZÁKLADNÍ POJMY. VÝZNAM SPRÁVY PRO POLITIKU VŮBEC A SPRÁVY RAKOUSKÉ PRO ČESKOU POLITIKU ZVLÁŠTĚ.

NAPSAL DR. DOBROSLAV KREJČÍ.

Předem dlužno upozorniti, že nesmí býti v těchto statích hledán snad pokus soustavného, aspoň poněkud úplného výkladu všech oborů rakouské správy. V mezích, jež v souborném tomto díle jsou vykázány statím o rakouské správě, není ovšem ani možno podati něco takového. Leč bylo by to také zbytečno. Vyrůstáť nám právě v české literatuře soustavné dílo o rakouské správě z pera nejpovolanějšího.¹

Úkol těchto statí jest mnohem skromnější. Chtějí ukázati stručně na význam veřejné správy pro

¹ Rakouské právo správní. Soustavně vykládá JUDr. Jiří Pražák. Část I., všeobecná. V Praze, 1905. (Část druhá vyšla až po sepsání této stati.)

politiku vůbec a správy rakouské pro českou politiku zvláště i na vyplývající z toho důležitost důkladné znalosti správy pro každého, kdo se chce vážně zabývat politikou; pro první, abych tak řekl předběžnou informací jeho pak připojeny aspoň v neistručnějších rysech nástin historie správy v našich zemích a přehledný obrázek nynějšího organismu rakouské správy zeměpanské, neboť znalost těchto dvou kapitol z našeho správního práva zdá se mi pro politiky nejdůležitější. Následovati budou samostatné úvahy o naší samosprávě, o krajském zřízení a o místní správě uherské.

* * *

1. Význam správy pro českou politiku vysvitne nejjasněji, uvědomíme-li si podstatu politiky vůbec a české politiky zvláště, a srovnáme-li s tím, co je to veřejná správa.

Politikou v tom smyslu, ve kterém jedině lze mluvit o české politice, možno rozuměti soubor snah, čelících k takové úpravě záležitostí veřejných, jež by co nejlépe odpovídala ideálům těch kterých kruhů společenských. Podle těchto kruhů rozeznává se pak politika česká, německá, slovanská atd., nebo agrární, průmyslová, obchodní, železniční a p., nebo stavovská, velkostatkářská, kapitalistická, úřednická, dělnická; městská, speciálně pražská atd. atd.

Konstruovati jednotnou politiku zdá se mi stejně nesnadno jako nebezpečno. Předpokládalo by možnost jednotného ideálu, jenž by všechny vrstvy stejně uspokojoval. Při nynější ohromné různosti zájmů různých

vrstev hospodářských i sociálních sotva lze v dohledné době nadíti se možnosti takového ideálu. Proto se mi zdá, že taková jednotná politika náleží dosud jen do říše utopií. Rozumná politika musí se přikloniti k ideálům pouze některých vrstev. Při praktickém rázu politiky možno rozumně jednati jen o politice české, agrární, kapitalistické atd., zkrátka jen o jednotlivých zvláštních větvích politiky, ne dosud o politice in abstracto. Jen se stanoviska určité vrstvy nebo několika určitých vrstev možno veřejné záležitosti nejen posuzovati, ale i řídit, dávati rozumné rady pro úpravu záležitostí těch, zkrátka provozovati politiku. S vyššího, ethického stanoviska vzato, bude pak cena rad těch tím vyšší a tudíž politika ta tím lepší, čím širších a důležitějších vrstev ideály vystihla, navzájem sblížila a hledí současně stělesniti. V tom vidím pokrok, evoluci v politice, v tom i úkol vědeckého zkoumání o ní.

2. *Předmětem* politiky jsou tedy jen záležitosti veřejné; soukromé jen potud, pokud se stávají veřejnými, totiž pokud zdar jejich je v zájmu celku a svépomoc jednotlivcova ke zdaru jejich nestačí. (Na př.: Vzdělání jednotlivcova jest jeho záležitostí soukromou; ale poskytnouti každému příležitost ke vzdělání co nejdokonalějšímu, uznává se v naší době za záležitost veřejnou. Nebo: Vydělávati si chléb svůj ve své živnosti, jest zajisté věcí soukromou; ale odstraňovati překážky, jež se při tom jednotlivci kladou v cestu a jsou nad jeho síly, jest dle moderních názorů povinností státu, záležitostí veřejnou — tudíž předmětem politiky.)

Nejdůležitějšími záležitostmi veřejnými jsou ty, jež se týkají státu, a proto nejdůležitějším před-

mětem politiky je stát. Bez státu není právního řádu a tudíž také ne svobody. Bez něho nedá se dobře myslet pokrok lidstva na dráze kultury i ethiky. Ovšem ne každý stát, ne každá forma státu je způsobilá vésti lidstvo blíže k těmto jeho ideálům. Jest právě cílem politiky a to cílem nejpřednějším: snaha po takové úpravě státu, v němž žijeme, aby v něm bylo možno přiblížit se k těmto ideálům co nejvíce a co nejvšeobecněji, a aby stát sám byl k tomu všem svým údům co nejvíce nápomocen.

Proto musí rozumná politika vycházeti od důkladné znalosti tohoto hlavního předmětu svých snah, státu. Po všech jeho stránkách. Nejvíce ovšem po těch, jež se snah jejich nejtěsněji dotýkají.

3. *Stát*, jak jej pojímá moderní věda, není tělesem jednoduchým. Proto také, ač každý snad ví neb aspoň cítí, co to je »stát«, přec ani odborníci nemohou se dosud shodnouti na přesné jeho definici. Ovšem, každé určení (definování) podobného složitého, abstraktního pojmu je věcí velmi nesnadnou a ošemetnou. Proti každé definici státu dá se činiti a snad proti každé vážnější skutečně se činila řada námitek. Hledisek, s nichž možno stát pozorovati, jest velice mnoho; dle toho pak, které z hledisek těch považuje se za nejdůležitější, dopadne definice státu pokaždé jinak. Nad to pak není stát zjevem stálým a nezměnitelným, nýbrž tak jako každý jev společenský jest podroben neustálému vývoji, jímž povaha a tvářnost jeho v různých dobách i velmi podstatně se mění.

Na štěstí nejde nám zde o abstraktní pojem státu vůbec, nýbrž jen o určitý (konkretní) stát, v němž žijeme a jehož jedině se může nynější česká politika přímo tý-

kati. A také hledisko naše jest dáno již souborným názvem této knihy. Tu pak je jisto, že musíme stát pojímati především po stránce právní, a to dle stavu práva moderního, u nás tou dobou platného.

Právo to pojímá stát za samostatnou osobnost, t. zv. osobnost právnickou (specielně za t. zv. veřejnoprávní korporaci). To má především ten význam, že právo uznává zvláštní vůli této osobnosti, státu, vůli odlišnou od vůle jednotlivých jeho členů, a uznává také jeho schopnost, projevovati tuto vůli na venek vlastními činy, vlastním, právně účinným jednáním. Prostředníky, jimiž se tato vůle státu utváří i činy projevuje, jsou určití orgánové, právem k tomu povolání.

Jako každá osobnost právem uznaná má tedy i stát svou vůli i svá právně účinná jednání, má i schopnost býti nositelem (subjektem) různých oprávnění a závazků. Zvláštností pak té právě osoby právnické, kterou zoveme státem, jest, že vůle její uznává se za vůli v území jeho nejvyšší, suverenní, a za vůli, jež sama je povolána vytvářeti a chrániti právní řád pro území to platný.

Mezi státem a jeho právním řádem jest tedy zvláštní, dosti podivný poměr. Jako není právního řádu beze státu, tak není také státu bez právního řádu. Právní stát, produkt to státu, přece i státu předpisuje: Určuje orgány jeho i podmínky, za kterých uznává jich jednání za jednání státu, ba zdánlivě² i omezuje vůli i volnost jednání státu sama.

² Zdánlivě, neboť 1. je to stát sám, jenž se tu omezuje, vlastně prohlašuje, jakých mezí chce příště šetřiti vůči jiným, nižším osobnostem, a 2. může stát omezení to pozdějším prostým projevem své vůle kdykoliv sám opět zrušiti.

4. V úle státu jeví se hlavně (ač ne výhradně) v zá-
konech; činnost státu pak jest v podstatě trojího
druhu: zákonodárná, soudcovská a správní.

Co jest to činnost zákonodárná a soudcovská, jest
již z těch názvů tak zřejmo, že nepotřebuje výkladu;³
činností správní pak nazýváme veškeru ostatní činnost
státu. *Státní správa* v širším slova smyslu zabírá tedy
veškeru činnost státu kromě činnosti zá-
konodárné a soudcovské.

Jak mnohotvárná a složitá je ta činnost u moderního
státu, zřejmo již ze stále rostoucích *úkolů* jeho. Již dávno
nestačí považovati za jediný úkol státu jen ochranu
celku i jednotlivých jeho členů, ani tvo-
ření a ochranu právního řádu; moderní stát
klade si úkol ještě další, složitější a obsáhlejší: pomá-
hati ke kulturnímu vývoji svých členů
i pak celého lidstva. Všude tam, kde k vývoji
tomu po jakékoliv jeho stránce svépomoc jednotlivců

³ Jen, aby bylo uvarováno všem nedorozuměním, sluší tu vytknouti,
že ne všechna činnost t. zv. sborů zákonodárných jest „činností zá-
konodárnou“, tak jako všechna činnost soudců není „činností soudcov-
skou“. Jen tam, kde tvoří nové právo nebo mění právo stávající, jest
parlament opravdu zákonodárcem; když určuje rozpočet nebo zkoumá
státní hospodářství a p., jest orgánem správním, a soudí-li obžalované mi-
nistry, je soudcem. Podobně soudce jen tehdy vykonává činnost soudcovskou,
když jménem státu rozhoduje spory o tom, kde v určitém případě je
právo, nebo trestá porušení práva (zahrnujíc v to nejvýš ještě také
všechnu činnost přípravnou, k tomu směřující). Jestliže však soudce jme-
nuje nezletilci poručníka, nebo nařizuje zápis jistého nesporného poměru
do pozemkových knih a p., jest činností jeho činností správní, rovněž
jako tehdy, když vyšší soudce vykonává dohled nebo činí návrhy na
obsazení míst nižších, jmenuje pomocné úředníky nebo zřizence soudní
atd.

ani menších sdružení nestačí, nastává modernímu státu
povinnost — úkol — zakročiti podpůrně, organisátor-
sky, řídivě. A případů takových stále přibývá, — mo-
derní život tvoří stále nové. Tak stává se úkolem stát-
ním — a tudíž i oborem jeho činnosti, sprá-
vy — postupem času též část vyučování, pěstování
věd a umění, správa vnějších záležitostí církevních,
péče o veřejné komunikace, o podmínky
rozvoje hospodářského vůbec (zemědělství,
hornictví a jiné obory výroby prvotní, průmysl, obchod,
úvěrnictví atd.), o ústavy a zařízení humanitní,
chudinské, pojišťovací, »sociální« vůbec atd. Připočteme-li
pak ještě obory činnosti, vyplývající z oněch starých,
prvotních úkolů státu — správu vojenskou, zále-
žitostí zahraničních, správu soudní i poli-
cii —, pak činnost směřující k opatření hmotného pod-
kladu všeho toho a k účelné správě podkladu toho —
správu finanční se správou státních statků i dluhů —
a připojíme-li, že do oboru činnosti správní náleží také
úkol připravovati nové zákony a starati se
o jejich provádění: máme před sebou v podstatě obraz
o rozsahu nynější správy státní u nás.

Jak obsáhlé, jak rozmanité to pole činnosti! A jak
důležité! Zasahuje do života téměř každého občana
a všech sdružení jich; tu je jim podporou, tu zas ome-
zením. *Jakost* správy státní musí tedy přiro-
zeně míti podstatný vliv na zdar a rozvoj
jednotlivce i všech sdružení uvnitř státu.
Proto nesmí rozumná politika žádného ze sdružení těch
zanedbávati správu. Nestačí jen vymoci si dobrý zákon,
nutno také postarati se o dobrou správu, jež by zákon
dobře prováděla a připravovala půdu zákonu ještě lep-

šímu. Za našich poměrů je vliv na státní správu mnohdy důležitější než zákon sám.

To vše platí měrou snad ještě zvýšenou také o politice české. Vždyť naše státní správa ovládána je dosud ponejvíce duchem byrokratickým, centralistickým, německým — a v tomto duchu má národ náš z nejhrošších svých odpůrců. Ani zákon není tu právu jeho vždy dostatečnou ochranou — příklady známe všichni z denního života: Máme státní základní zákon i starší dosud platné zákony o jazykové rovnoprávnosti, — ale jak je provádí v praxi naše státní správa! Atd. atd.

Proto musí rozumná česká politika věnovati státní správě největší pozornost. Musí znáti a odkrývatí všechny její vady a nesprávnosti, musí se snažiti o jejich odstranění a o takovou úpravu správy té, jež by co nejlépe odpovídala spravedlivým našim ideálům. K tomu však je především třeba důkladné znalosti správy té, jejího organismu i právního podkladu, mezi jejich práv i podmínek zdaru a správného chodu.

Nelze proto ani dosti doporučiti všem, kdož se chtějí opravdově zabývatí českou politikou, aby se k tomu předem vyzbrojili co nejvážnějším a nejhlubším studiem správní vědy vůbec a rakouského správního práva i jeho historie zvlášť. Tím nejlépe prospějí reálnosti naší politiky.

5. Stát jest sice nejdůležitějším, nikoli však jediným veřejným činitelem u nás. Vedle něho jest tu ještě celá dlouhá řada jiných organických sdružení, jimž stát jakožto nejvyšší autorita a moc ve svém území přiznává povahu organismů veřejnoprávních a ponechává správu jistých okruhů záležitostí veřejných.

Jest tu především církev, správněji církve. Uznávána byvši kdysi za autoritu i nad státy nebo vedle nich, smí církev nyní aspoň z dopuštění autority státní a v mezích jí vytčených samostatně spravovati jisté záležitosti, uznávané dosud za veřejné.

Jest tu dále obec, okres, země,⁴ menší to, státu podobné svazky teritoriální (svazky lidí obývajících určité území), jimž stát v míře ještě obsáhlejší ponechává, z části pak přímo ukládá samostatné obstarávání celé řady veřejných záležitostí, vytknuv ovšem i zde pevné meze a vyhradiv si právo dohledu.

Jest tu konečně celá řada veřejnoprávních sdružení zájmových, v nichž na rozdíl od oněch svazků teritoriálních sloučení jsou pouze lidé s určitými společnými zájmy, na př. advokáti v komorách advokátních, notáři v notářských, lékaři v lékařských, živnostníci a obchodníci v obchodních, rolníci v chystaných zájmových družstvech zemědělských, jistí dělníci v nemocenských nebo t. zv. bratrských pokladnách, úrazových pojišťovnách atd. Počet takových sdružení při moderním vývoji sociálním stále vzrůstá. Také je uznává nyní stát za korporace veřejnoprávní, neponecháváje těm jednotlivcům, jichž se týkají, na vůli, zda chtějí býti jejich členy čili nic, a nedopouštěje, aby snad usnesením členů mohly se rozejíti, přestati existovat; také jim dovoluje a z části přímo ukládá obstarávati samostatně jisté záležitosti, veřejných zájmů se dotýkajících.

Ona část veřejné správy, jež takto z dopuštění státního vykonává se samo-

⁴ Rozumí se, že tu mluvím o právním postavení zemí jen dle nynějšího faktického stavu, dalek jsa toho, abych upíral našim zemím schopnost a právo, býti samostatným státem ve svazku států rakouských.

statně ostatními veřejnoprávními korporacemi všech druhů právě dotčených, zove se *samosprávou*. Korporace ty, samosprávou nadané, zoveme pak korporacemi či tělesy samosprávnými.

Bližší výklad o samosprávě vůbec, o problému samosprávy v české politice a o jejích vztazích k ní vyhrazen v tomto díle stati zvláštní. Zde bylo jen nutno v souvislosti se správou státní na ni poukázati, aby byl vyčerpán pojem správy veřejné a vymezen poměr obou velkých jejích složek. K vymezení tomu dlužno ještě upozorniti aspoň na to, že ne každá činnost orgánů samosprávných je samosprávou; neboť orgánů těch používá také stát sám jako svých orgánů k výkonu různých aktů správy státní (na př. obcí k doručování nálezů správních atd. atd.). Samosprávou jest pouze ona činnost jejich, jež sama ostatně obstarává veřejné záležitosti, jejich péči zákonem (státem) ponechané; při tom arcí slovo »samostatně« neznamena »zcela libovolně«, nevyklučujíc určitých mezí zákonných, aniž dohledu správy státní.

6. V tom širším slova smyslu, jak jsme si svrchu vymezili státní správu, můžeme *rakouskou státní správou* nazvati soubor veškerých činností rakouského státu kromě jeho činnosti zákonodárné a soudcovské; *rakouskou správou*⁵ vůbec pak tuto státní správu i soubor vši samosprávy v mezích státu rakouského.

⁵ Dodatek „veřejnou“ úmyslně vynechávám, neboť při přívlastku „rakouskou“ jest samo sebou vyloučeno, že by se zde mohlo mysliti také na správu soukromou; a každou zbytečnou odchylku od běžné, lidové terminologie mám nejen za nemístnou, ale i za škodlivou.

Tím, co dříve již řečeno o rozsahu státní správy, naznačeno i *rozdělení* rakouské správy státní. Hlavní oddíly její jsou: správa záležitostí zahraničních, upravující styk státu s jinými státy kulturními; správa vojenská, mající na starosti zabezpečení neodvislosti státu a zdůraznění jeho vlivu i moci, hlavně na venek, po případě však i uvnitř; správa finanční, starající se o opatření a správu hmotných prostředků, k dosažení státních účelů potřebných, správa soudní, mající za úkol organisovati soudy, míti dohled nad formální správností jejich činnosti (věcně, u vykonávání vlastní činnosti soudcovské, jsou soudcové nezávislí od správy státní — aspoň na papíře), opatřovati a spravovati vnější pomůcky pro činnost tu (soudní budovy, pomocný personál atd.); správa kultura a vyučování, jež vykonává onen vliv na záležitosti církevní a osvětové, který si správa státní ponechává vedle samosprávy patřících sem korporací a vedle svépomoci jednotlivců; správa národohospodářská, jež má napomáhati povznesení a zdaru všech oborů hospodářské činnosti státních občanů; a konečně správa vnitřní, kterýmžto názvem shrnují se všechny ostatní obory státní správy.

Rozdělení to není zcela systematické ani zcela logické. Není zajisté příčiny, proč vyjímati z »vnitřní správy« záležitosti osvětové nebo hospodářské a pod. Také není rozdělení to provedeno důsledně, až do nejnižších orgánů každé kategorie. Leč v orgánech nejvyšších, posléz rozhodujících (ministerstvech), rozdělení takové u nás tou dobou jest, ba dělí se tam správa národohospodářská na 3 hlavní skupiny: ministerstvo orby,

obchodu a železnic;⁶ a jednáme-li o rozdělení nynější správy rakouské, nelze stav ten ignorovati.

Pojem »vnitřní správa« má vůbec v různých státech i u různých spisovatelů různý objem i obsah. Vždycky je to však nejširší, všeobecný obor správy, do něhož patří vše, co není výslovně přiděleno jiným oborům zvláštním;⁷ proto také nové obory státní správy, rozvojem úkolů moderního státu vzniklé; připadají zpravidla do sféry této »vnitřní« správy a zůstávají v ní tak dlouho, dokud pro obzvláštní svou důležitost a pro svůj rozsah nedomohou se organizace samostatné. A proto také bývá tato vnitřní správa zvána též *správou v užším slova smyslu*, správou kat exochén.

U nás v Rakousku bývá druhdy také zvána *správou politickou*.⁸ V pravdě je však naše »správa politická« pojmem od »vnitřní správy« odchylným. Zákonnou jeho

⁶ Názvy ty se však nekryjí s věcnou jich kompetencí, proto jsem jich svrchu neužil, shrnuje je v řečenou »správu národohospodářskou«.

⁷ Jednou uznává se vedle ní za zvláštní obor jen správa vnějších záležitostí, po druhé též vojenství, po třetí také správa soudní, opět jindy i správa finanční a t. d.

⁸ Za souznačné považují oba ty pojmy na př. Pražák (Rak. pr. správní I. str. 4), nebo čl. »Politická správa« v Ottově Nauč. Slov. (napsal Dr. Jar. Demel), čl. »Správa politická« ve Veselého Všeob. slov. práv. i v jeho něm. předchůdci »Oest. Rechtlexikon« od Duschensesa, Bělského a Barety; oba odvolávají se na Steina i na »novější učitelé státního práva«. Také Ulbrich ve svých Grundzüge d. öster. Verw.-R. sice pojem správy politické nevykládá, ale užívá ho paralelně s pojmem správy vnitřní (str. 4 a j.); ve svém Lehrbuch d. öst. V.-R. však již oba pojmy liší, ale vymezuje politickou správu příliš úzce, totiž jen jakožto onen oddíl správy vnitřní, jenž zabírá pouze a) »die äussere Heeresverwaltung« a b) »die unmittelbare Verbandsverwaltung (str. 50.).

definici podává § 3. zák. ze dne 19. května 1868 č. 44 ř. z. Praví: »Do oboru politické správy náleží především všechny záležitosti v zemi se vyskytnuvší, jež v poslední stolici patří do oboru působnosti ministerstva vnitřa, kultu a vyučování, zemské obrany a veřejné bezpečnosti, jakož i ministerstva obrby.« Dále pak slíbujíc, že zvláštními předpisy se určí, které věci z působnosti ministerstva financí a obchodu k ní také přísluší.

Dle toho, dle ostatního znění téhož zákona i dle jiných platných zákonů sem spadajících, patří do politické správy netoliko záležitosti správy vnitřní v pravém smyslu sl., ale i celé důležité obory ze správy finanční (na př. správa přímých daní v 1. stolici) i vojenské, a zase naopak jsou z politické správy vyloučeny celé důležité obory správy vnitřní. Pro 3. stolici se pak vůbec slova toho zákonně neuzívá (srv. § 2. cit. zák.). Proto ač uznávám, že je dost podivno jmenovati různé tytéž záležitosti v různých instancích, přece dle platného práva nemohu než míti za to, že správnějším než považovati »politickou správu« za pojem souznačný se »správou vnitřní« jest lišiti oba ty pojmy a shrnouti slovem »správa politická« pouze ony obory zeměpanské správy první a druhé stolice, jež dle platných předpisů patří k úřední kompetenci našich »politických úřadů«, t. j. okresních hejtmanů, magistrátů měst se zvláštními statuty, místodržitelství (v menších zemích »zemských vlád«) a místodržitelů (v menších zemích »zemských prezidentů«). Jest to, krátce řečeno, veškerá zeměpanská správa 1. a 2. stolice kromě správy věcí zahraničních, správy soudní, a oněch oborů správy finanční, vojenské, národohospodářské i vnitřní, pro něž jsou zřízeni orgánové zvláštní. —

Konečně bývá slovem »rakouská správa« nebo »státní správa rakouská« nazýván též onen *organismus*, prostřednictvím jehož rakouský stát svoji správu vykonává, tedy soubor rakouských státních úřadů a orgánů správních. A to opět v dvojím slova smyslu: širším, zahrnují-li se v to všeliké orgány všech oborů státní správy v širším sl. sm.; obyčejně bývají však vylučováni všichni zvláštní orgánové správy zahraniční, vojenské, soudní i finanční, a rakouskou správou v užším slova smyslu nebo též »*správou politickou*« zovou se pouze oni zvláštní orgánové, kteří jsou povoláni vykonávat vůli státu v oboru správy »politické«, tedy hlavně správy národohospodářské a »vnitřní«.

* * *

Jak naznačeno hned s počátku, není a nemůže býti úkolem těchto statí, aby podaly soustavný obraz celé rakouské správy ve vlastním a v širším slova toho smyslu. Bylo by k tomu třeba vylíčiti nejen veškeren organismus její, ale též aspoň hlavní, vůdčí zásady platných nyní předpisů o tom, jak se všechny ty obory správy u nás mají prováděti, — tedy probrati celou tu ohromnou spoustu předpisů správního práva rakouského.

K tomu zde ovšem není místa; nutno tedy spokojiti se výborem aspoň nejdůležitější a přec v sebe uzavřené části z toho všeho. Přidržíme se tedy onoho významu slov, daných za název této hlavy, který byl dotčen ke konci předešlého odstavce, t. j. vyložíme si zde rakouskou správu jakožto soubor stát-

ních úřadů a orgánů správních (v širším slova smyslu). Znalost organismu toho jest ostatně pro českou politiku nutností nejnáléhavější.

Dříve však, než se pokusíme stručně zobraziti nynější podobu organismu toho, nebude od místa poohlédnouti se v historii po jeho vývinu.

Z literatury. K vyjasnění základních pojmů a pro všeobecnou informaci o podstatě nauky o správě vůbec a jejím místě i významu v soustavě věd srovnej zejména

z české literatury: Ze vzácného svým obsahem i jasným slohem díla Pražáková »Rakouské právo veřejné«: »Základní rysy všeobecného práva státního«, přiřazené k 2. vydání I. části (Praha 1900, též samostatně), pak »Úvod« z téže části a »Úvod« z I. části »Rakouského práva správního« (Praha 1905); dále I. kapitulu staršího, eklektického spisu Karla Čížka, »Obrys řízení správního« (Praha 1888) a »Úvod« zajímavého spisu Dra F. Vavříčka »O státoprávní povaze království a zemí na říšské radě zastoupených« (Praha 1905), jenž velmi dobře informuje zejména o postupu teorií o pojmu státu;

z cizích literatur pak kromě děl a encyklopedií, citovaných zde již v úvodní stati I. dílu na str. 21. (hlavně Jellinkovy »Všeobecné státovědy«, Rehmovy »Geschichte der Staatsr.-Wissensch.«, Janetovy »Dějiny vědy politické«, Leroy-Beaulieu »L'État moderne«, Holtzendorffovu Encyklopaedii — v ní zejména stručné a jasně psané, ač z části již zastaralé stati: úvodní právněfilosofickou Dra Ahrense »Recht und Rechtswissenschaft im Allgemeinen«, pak první všeobecnou kapitulu ze stati »Das deutsche Verfassungsrecht« Dra Fr. v. Holtzendorffa sama a Ernst Meiera »Das Verwaltungsrecht«, — Blockův »Dictionnaire de l'administration française atd.) ještě:

Dr. L. J. Gerstner »Die Grundlehren der Staatsverwaltungslehre«, I. (Würzburg 1862), dílo sice zastaralé, ale zajímavé tím, že byl to, pokud vím, první pokus svého druhu v německé literatuře; Dr. L. v. Stein »Die Verwaltungslehre« I. díl, duchaplné, ale hodně těžkopádné, rovněž jako »Einleitung« důkladného díla Dra J. Ulbricha »Lehrbuch des österr. Verwaltungsrechtes« (Vídeň 1904); prostěji a jasněji psány, ale ovšem také méně obsažny jsou téhož Ulbricha »Grundzüge des österr. Verwaltungsrechtes« (Praha—Lipsko 1884), nebo: Dr. K. Th. Inama Sternegg »Verwaltungslehre in Umrissen« (Inomostí 1870); více pro nás skýtá Dr. Carl Gareis »Allgemeines Staatsrecht« (Freiburg—Tübingen 1883), jakož i některá díla, věnovaná sice německému právu státnímu a správnímu, ale obsahující též řadu pěkných vývodů všeobecných, jako na př. Dr. Herm. Schulze, »Einleitung in das deutsche Staatsrecht« (Lipsko 1865), Paul Laband »Das Staatsrecht des Deutschen Reiches«, I. (Tübingen 1876, 3. vyd. Freiburg a Lipsko 1895), dílo to svého času směrodatné; jasné »Deutsches Staatsrecht« Alb. Haenela (Lipsko 1892), C. F. v. Gerber »Grundzüge des deutschen Staatsrechtes« (3. vyd., Lipsko 1880), stručné, pěkně psané; Dr. Edg. Loening, »Lehrbuch des deutschen Verwaltungsrechtes« (Lipsko 1884), Georg Meyer »Lehrbuch des deutschen Verwaltungsrechtes«, I. (2. vyd., Lipsko 1893), i téhož autora stručný a rozumný úvod v »Lehrbuch des deutschen Staatsrechtes« (4. vyd., Lipsko 1895), zvláště pak velmi jasně psané a obsažné dílo Otto Mayera »Deutsches Verwaltungsrecht« I. (Lipsko 1895).

O pojmu státu srovnaj též zejména: Dr. jur. et phil. Emil Lingg »Empirische Untersuchungen zur allgem. Staatslehre« (Vídeň 1880), dlouhou řadu výměrů jeho uvádějící a potírající, nebo důkladné práce Dra Herm. Rehma »Allgemeine Staatslehre« (Freiburg etc 1899) i cit. již jeho »Geschichte etc«.

Jasností slohu vyznačují se příznivě spisy Dra L. Gumpowicze, zajímavé též svým stanoviskem, odlišným od názorů německé vědy a proto od ní namnoze

umlčované; nás zde z nich zajímá zejména velmi pěkné »Allgemeines Staatsrecht« (Inomostí 1897), doplněné to vydání staršího spisu téhož autora »Philosophisches Staatsrecht« (Vídeň 1877), pak »Die sociologische Staatsidee« (2. vyd., Inomostí 1902), a »Das österreichische Staatsrecht« (Vídeň 1891).

Z francouzské literatury sluší kromě děl již v úvodu citovaných uvést i aspoň: M. Th. Ducrocq, »Cours de droit public et administratif«, 2 díly (6. vyd., Paříž 1881), podávající vedle snůšky konkrétních, pozitivních předpisů francouzského práva veřejného vůbec a správního zvláště jen celkem velmi stručně, prostě a jasně výměry základních pojmů, bez dlouhých polemik a učení krouceného slohu, na rozdíl od většiny děl německých; podobně celkem i starší spisy: M. F. Laferrière, »Cours de droit administratif« (5. vyd., Paříž 1860), G. Dufour »Traité général de droit public et administratif«, 8 dílů, (3. vyd. Paříž 1868—70), A. Batbie »Traité théorique et pratique de droit public et admin.«, 7 dílů (Paříž 1862—68), téhož »Précis du cours de droit public et adm.« (Paříž 1869) a j.

Specielně o politice srovnaj též Gust. Ratzeho »Wesen und Zweck der Politik« (Lipsko, 1893), důkladný to třísvazkový pokus o systematický, co možná látku vyčerpávající, vědecký výklad a rozbor politiky vůbec se stanoviska sociologického; dílo každým způsobem velmi zajímavé a poučné, byť i nebylo lze bezpodmínečně podepsati dithyramby, jež o něm píše Gumpowicz (v předmluvě k cit. »Allgem. Staatsrecht«, str. VIII., nebo v »Sociol. Staatsidee«, str. 16, 57 ss.).⁹

⁹ Stať tato, podobně jako následující, byla sepsána a redakci odevzdána již v prvních měsících r. 1906. Nemohlo v ní tedy ovšem ještě býti přihlíženo k zajímavým a cenným pracím, jež vyšly později, byť i ještě před vyjitím těchto stať. To platí zejména o pěkné práci Dra J. Hoetzela »Nauka o správních aktech« (Praha, 1907), a ve příčině stať následující o knize Dra B. Baxy »K dějinám veřejného práva v zemích koruny České 1790—1848. Kniha I., díl I.« (Praha, 1907). Na nejnovější stav dodatečně uvést bylo možno pouze stať třetí (o organizaci rak. správy), u níž se toho jevila přirozeně také největší potřeba.

zvlášť, pokud se arci dají od sebe oddělit; při tom budeme postupovati zpravidla od orgánů nejnižších k nejvyšším.

A. Doba nejstarší.¹

1. V první době po osazení Českých zemí Slované panovali v nich patrně *zřízení rodové a hradske*. Veřejnou správu, pokud o ní vůbec mohla býti řeč, vykonávali především náčelníci rodoví, otcové, dědi, starostové, kmeti, vladkové, — pro celý kmen pak, jehož středem a záštitou byl kmenový čili župní hrada, náčelníci kmenoví, župané, knížata.

Při tom zdá se, že velmi záhy ustálil se u nás řád, jež bychom moderně mohli nazvati *samosprávou*: O důležitějších věcech rodových rozhodoval celý rod na shromážděních všech mužských svých členů, — o důležitostech celého kmene náčelníci všech jeho rodů na shromážděních župních.

Přirozeným vzrůstem obyvatelstva a promíšením rodů přeměnilo se zřízení rodové záhy ve *zřízení obecní*. Při tom buď původní náčelnické rodiny vladcké domohly se většího majetku, vlivu i větší moci, — povstala vrchnost —, anebo členové rodu rozdělili se o dědinu poměrným dílem a osada se udržela jako svazek svobodníků. V čele obcí stáli kmetové pověsní nebo starostové vesničtí, kteří spolu shromádami obecními spravovali obec, zároveň pak vykonávali úkoly správní, od vrchnosti nebo

¹ Při době této jakož i při následující době druhé přidržel jsem se hlavně výkladů prof. Dra J. Čelakovského v článku „Čechy“ Ottoya Nauč. Slovníku, doplňuje je z děl níže citovaných, zejména z prací Kalouskovy, Riegrový a D'Elvertových.

PŘEHLED VÝVOJE VEŘEJNÉ SPRÁVY V NAŠICH ZEMÍCH.

NAPSAL DR. DOBROSLAV KREJČÍ.

Slovy »naše země« míníme tu (ve stati zařaděné pod širší název »Rakouská správa«) povšechně arci všechny »království a země na říšské radě zastoupené«; ale v první řadě budeme ovšem přihlížeti ke správě v zemích Českých a obzvláště v království Českém samém. Zejména musíme se tak omeziti při pozorování oněch starších dob, kdy ještě nebylo jednotvárnosti ve správě všech těch skupin zemí, jež nyní tvoří obvod »rakouské správy«.

Časově rozdělíme si látku na čtvero dob:

A. Dobu nejstarší (v Čechách knížecí), až do konce 12. století.

B. Dobu střední (královskou), až do vydání Obnoveného Zřízení Zemského r. 1627.

C. Dobu vývoje správy absoluticko-centralistické, do r. 1848, a

D. Dobu vývoje nynější správy ústavní a dualistické, do r. 1868.

Uvnitř těch dob vynasnažíme se zobraziti stručně hlavní rysy jednotlivých oborů správy

(v obcích svobodníků) od úřadu hradskeho na ně vložené.

Několik takových svobodných nebo polosvobodných osad dohromady tvořilo jakousi velkou obec vyššího řádu, zv. *sousedstvem*, *okolím*, *okolinou*, *honitvou*, jež v hromadách *sousedských* vyřizovaly některé úkoly veřejné správy.

Jednotlivé větve kmene pak nuceny zmíněným vzrůstem obyvatelstva hledati si nová sídla, s novými, vlastními hrady, vlastními náčelníky i shromážděními župními; přes to však zůstávaly v jisté spojitosti i odvislosti od původního kmenového hradu, braly účast na jeho shromážděních, podnicích i osudech.

2. Když kmen Český, zejména v X. století, domohl se panství nad ostatními kmeny v zemi, jež buď dobrovolně uznaly vrchní jeho moc nebo byly mocí podrobeny, nastaly ovšem i značné změny ve správě. Obyčejně z několika podrobených žup zřízen *obvod hradský*, v němž jménem knížete Českého vykonával veškeru vládní moc — soudnictví i správu vojenskou, finanční i policejní («popravu») — zvláštní úředník knížecí, starosta hradu a kraje, přední župan hradský nebo hradčan, kastelán, spolu s družinami hradskými a později i s podřízenými jemu úředníky hradskými, cúdaři a komorníky, knížecími vladaři, lovčími atd.

Z těchto úřadů hradských, jimž původně příslušela soudní i správní pravomoc nad veškerými obyvateli kraje, vyvinuly se pak úřady krajské i *krajská samospráva*. Již ve XII. století hradští župané počali se totiž pokládati nejen za úředníky knížecí, nýbrž i za náčelníky a zástupce obyvatelstva obvodu hradskeho;

společné zájmy obyvatelstva toho bývaly pak hájeny na shromážděních hradských čili krajských *sjezdech*, počátcích to krajské samosprávy.

Nejvyšší moc soudní i správní zůstala vyhrazena knížeti, avšak nikoli neobmezeně, nýbrž spolu s radou kmetů — náčelníků rodových — a s národním shromážděním, později s ním. Zvláštních úřadův ústředních zprvu nebylo; jednotlivé akty vládní vykonával kníže buď osobně nebo skrze některé členy své družiny. Teprve později, s rozvojem moci knížecí a po vzoru jiných zemí křesťanských, vyvinuly se i u nás obvyklé ve středověku *úřady dvorské*. Správní význam měly: úřad kancléře, jež bychom nyní nazvali zahraničním ministrem a tajemníkem knížecím; jemu k ruce byli od r. 1164 místokancléř a několik notářů; pak úřad komorníka, jež spolu s podkomořím vedl správu komory knížecí (financi), a úřad purkrabí pražského, který vedle správy hradu měl i jistou moc vojenskou a policejní. K nim řadil se sudí dvorský s podsudím, jež knížete zastupoval nejen u vykonávání spravedlnosti — každý směl se utéci ke knížeti o právo —, ale i v organisování a obsazování nižších, hradských cúdařů.

B. Doba druhá.

3. Tak bylo v podstatě i v prvních *dobách královských* (od konce 12. věku).

Důležitá změna však nastala v znikem *měst*.

Hned Přemyslem Otakarem I. počínaje, zakládali králové Čeští pro zmnožení svých důchodů na svých statcích města zvláštními výsadami nadaná, zvaná *městy královskými* nebo *svobodnými*; oby-

vatelé jich, osobně svobodní, vyňati z pravomoci úřadů krajských a nadání záhy dosti rozsáhlou samosprávou. Měšťští rychtáři, králem nebo v jeho jméne podkomořím dosazovaní a jemu přímo a jedině zodpovědní, měli zprvu sice na soudnictví i správu v královských městech vliv velmi závažný, ale později omezení jen na předsednictví v městské radě při věcech soudních, kdežto v záležitostech správních rada ta rozhodovala sama.

Skládala se z 12 přísežných konšelů, jmenovaných ze středu měšťanstva podkomořím, v Praze králem samým. Předsedal jí purkmistr, v kterémžto úřadě se konšelé po měsíci střídali. Kdo byl první měsíc purkmistrem, zachoval si zvláštní čestné postavení a zván primasem.

Po válkách husitských zabrali purkmistři i působnost rychtářů v soudech; rychtářem slul pak jen jakýsi obecní úřad policejní.

Města Pražská vymohla si záhy autonomii ještě širší. R. 1514 obdržela i právo, za nepřítomnosti krále voliti sobě konšely prostředkem volenců sama.

Vedle konšelů bývali týmž způsobem jmenování obecní starší, počtem 3 nebo 6; úkolem jich bylo dohlížeti, aby městská rada nepodnikala ničeho na škodu obce. O nejdůležitějších věcech obecních rozhodovalo pak všecko měšťanstvo v hromadách, zvaných velkou obcí.

Teprve Ferdinand I. valně zas omezil městskou samosprávu. R. 1547 zřídil ve městech Pražských královské hejtmany a rychtáře, v ostatních královských městech královské rychtáře, s právem

vésti politicko-policejní a fiskální dozor nad městem, ale bez kladné správní působnosti.

Kromě svobodných či královských měst zakládána na královských pozemcích též města komorní a horní; jich obyvatelé nebyli svobodní, nýbrž lidé robotní, nebyli vyňati z pravomoci úřadů krajských, a vrchní jich správu nevedl úřad podkomořský, nýbrž komora královská a úředníci na ní závislí. Jinak byla však zřízení jich, zejména v pozdějších dobách, obdobná zřízením měst královských.

Totéž platí v podstatě i o městech poddaných, jež po vzoru králů zakládaly na svých statcích jednotlivé vrchnosti, duchovní i světské. Jenže zde dosazovaly rychtáře a jmenovaly konšely samy vrchnosti.

Časem vymohly si jednotlivé vrchnosti pro svá města poddaná, že i ona byla vyňata z pravomoci úřadů krajských.

4. Když moc královská poklesla a moc šlechty a duchovenstva přes míru vzrostla, přesunulo se těžiště veřejné správy i v nesvobodných *obcích venkovských* k vrchnostem, světským i duchovním, a to na úkor jak samosprávy obecní, tak i zeměpanské správy krajské. Bývalí kmetové vesničtí ustupovali vrchnostenským rychtářům, šoltysům nebo fojtům; ti s několika konšely vesnickými, rovněž od vrchnosti jmenovanými, vykonávali v menších věcech správu i soudnictví nad členy obce v 1. stolici. Pravomoc soudní ve věcech těžších, odvolání z nálezů soudu obecního i správní moc vyšší vykonávali pak ne již zeměpanští úřadové krajští, nýbrž vrchnosti samy, buď vyššími svými úředníky, vrchnostenskými purkrabími, zámeckými hejtmany a p., nebo soudem

některého poddaného svého města, po případě sousedního města královského, smlouvou od vrchnosti o to dožádaného.

5. Pravomoc *úřadů krajských* byla tedy v době královské podstatně zúžena, takže se posléze omezovala téměř jen na t. zv. svobodníky. Ale také podoba jich se v době té několikráte a to nikoliv nepodstatně změnila. Zejména zmenšil se počet jejich. Kdežto v prostředí 12. stol. počítalo se v Č. asi 52 žup, nedosahoval počet jich ke sklonku věku 13. již ani polovice, na počátku 15. století pak bylo krajů pouze 12. Od dob krále Jiřího, ne-li dříve, ustálil se pak počet jich na 14, což trvalo po té až do r. 1714.

Vedle těchto krajů, zvaných vnitřními, měly zvláštní postavení i zřízení Kladsko, Loketsko a Chebsko jakožto kraje zevnější.

Zřízení pohraničních krajů vnějších bylo rázu po výtce vojenského, ve vnitřních krajích zreorganisováni za Přemysla Otakara II. staří úředníci čili župané krajští: kastelán či purkrabí, cúdař a komorník, k nimž během XIII. století tu a tam přistupoval písař krajský. Úřad nejdůležitější, kastelanát, obsazován již za Přemysla Otakara II. dvěma, za Karla IV. třemi popravci; jim příslušela moc policejní i hrdelní, prvnímu i vojenské náčelnictví v kraji. Výjimky z moci jejich byly však stále častější.

Cúdy krajské staly se záhy toliko cúdami menšími, na nichž rozhodovány jen menší spory osob, jež z pravomoci jich nebyly ještě vyňaty. Postupem času zhusta se oddělilo krajské soudnictví od správy, i rozeznávány před válkami husitskými kraje soudní od krajů politických, obvodů to vojenských, poprav-

ních a berničních. Soudních krajů bylo počtem více než politických, ale zanikly ve válkách husitských úplně. Soudní moc jich rozebraly sobě vrchnosti.

Kraje politické však zůstaly i ve válkách těch i po nich. Ale hlavou jich stali se krajští hejtmané, volení na sjezdech krajských; jim k ruce přidáván jistý počet krajských radů k zastávání úkolů branných, policejních i soudních. Tak změnily se původně čistě zeměpanské úřady krajské v úřady čistě samosprávné. Za králů Habsburských samo-správa opět omezována, krajští hejtmané stávali se opět také úředníky královskými; od času Ferdinanda I. jmenování výhradně králem samým, a to po dvou pro každý kraj. Sněmy krajské nesměly se od r. 1528 scházeti leč s předchozím svolením krále.

6. Nejvyšší instancí správní tak jako soudní v zemi byly ovšem *nejvyšší úřady dvorské a zemské*; jen některé nejdůležitější úkony správní, zejména povolování a rozvrh i vybírání berní, jakož i svolávání, vyzbrojování a vedení hotovosti zemské nebo najímání a placení povolených žoldnéřů, zůstaly vyhrazeny *zemskému sněmu*, jenž k provádění jich volíval ze svého středu berníky zemské i krajské a stavovské důstojníky vojenské.

Nejvyšší úřady doby královské vyvinuly se sice z úřadů knížecích, svrchu (v odst. 3.) zde krátce dotčených; ale jakož v ústavě české té doby státní moc se dělila mezi krále a sněm, t. j. stavy sněm tvořící — zprvu byli to páni, vladykové, vyšší duchovenstvo a od r. 1281 též vyslanci hrazených měst královských, po válkách husitských pak pouze stav panský, vladycký a městský —, tak i v nejvyšších úřadech doby té jevil se

podstatný rozdíl mezi úřady královskými čili dvorskými a úřady zemskými čili stavovskými.

Hranice mezi oběma těmi druhy nebyly však přesné, a postupem času se měnily. Dle toho, jak v tehdejších zápasech o větší moc v zemi byli vítězi buď stavové buď král, dle toho domáhali se brzo stavové vlivu i na úřady královské, brzo zase králové omezení samosprávy úřadů stavovských. Sledovati zde všechny fáze toho boje a vývoje vedlo by příliš daleko. Nutno se omeziti jen na nejdůležitější kusy z vývoje jednotlivých oborů tehdejší správy: finanční, soudní, vnitřní a vnější (jež tehda ještě byly v nejvyšší stolici těsně spojeny), a správy vojenské.

Povšechně dlužno zde jen ještě vytknouti, že všechny nejvyšší úřady staly se postupem času zpravidla doživotními; tím arci valně se přispělo k rozvoji jejich moci a neodvislosti.

7. (Správa finanční.) Královským úřadem od původu byla a vždy zůstávala snad jen *komora královská*. V čele jejím byl nejvyšší komorník královský s podkomořím, později dva mistři komory královské, od r. 1527 pak pětičlenná rada komory královské s mistrem komory (= pokladníkem), pak tajemníkem, knihvedoucím a jiným podřízeným úřednictvem kanceláře komory té.

Působnost měla komora trojí: správní, kontrolní a soudní. Vedla správu důchodů královských a s ní i vrchní správu král. měst, hor, mincovnictví (jež řídil podřízený nejvyšší mincmistr) a jiných regálií královských. Soudní pravomoc její vztahovala se původně jen na věci finanční, později však značně rozšiřována. Vše-

liká působnost komory vztahovala se vždy na všechny země koruny České. Od časů Ferdinanda I. byla však česká komora podřízena dvorské komoře vídeňské, rovněž jako komora uherská v Prešpurce, dolnorakouská ve Vídni a hornorakouská v Inomosti.

Od vlastních financí králových lišeny však zcela přesně *finanace zemské*, totiž správa berní, sněmem povolených. Rozvrhování berní těch nalézalo se výhradně v rukou stavovských; obstarávaly je stavovské komise, sněmem k tomu volené, jmenovitě k sdělování register podrobných. Královských úřadů k tomu vůbec nebylo. K vybírání berně po krajích voleni bývali v 16. stol. na sněmích berníci krajští (2—3 v kraji); druhdy však také jmenování králem samým. Vrchnosti nosily jim daň za sebe i za své poddané, berníci krajští pak odváděli ji nejvyšším berníkům zemským na hradě Pražském, voleným rovněž od sněmu, z každého stavu po jednom. Ti pak odvedli vybranou berní do komory královské nebo přímo k účelu sněmem stanovenému (věřitelům královým, nebo na vypravení a udržování vojska proti Turkům a p.).

Později přibírání ke spolupůsobení při rozvrhu i vybírání berně vždy více hejtmané krajští.

8. (Správa soudní.) Soudnictví a s ním i správa soudní počaly se v této době již dosti zřetelně, ač ovšem ještě ne zcela přesně oddělovati od ostatní správy. Dělili se vždy mezi oba spoludržitele nejvyšší moci v zemi, krále a stavy; ale hranice mocí těch v soudnictví zvlášť často se měnily.

Původně uznáván král za nejvyššího soudce, k němuž každý mohl se utéci o právo, a jenž při na něho vznesenou mohl rozhodovati buď sám, buď prostřed-

nictvím kteréhokoliv úředníka svého. Král sám také do-
sazoval nižší soudce, kteří za něho moc soudní v krajích
vykonávali, cůdaře a popravce.

Jen jisté záležitosti rozhodoval sám s n ě m, jenž se
tak v určité dny v roce měnil v s n ě m o v n í s o u d.
Z toho pak vyvinul se za Přemysla Otakara II. *soud*
zemský, dle Všehrda »soud nejvyšší a nejznamenitější«;
od 13. věku rozpadal se v s o u d v ě t š í a m e n š í.
V ě t š í m u předsedal sice král anebo jménem jeho nejv.
purkrabí pražský, ale přes to nepovažoval se zemský
soud nikdy za soud královský, nýbrž za instituci sta-
vovskou. Členy soudu většího byli kromě nejv. purkrabí
ještě: nejv. komorník zemský, nejv. sudí zemský a nejv.
písař zemský, kromě toho pak jistý počet kmetů nebo
soudců zemských; od času Ferdinanda I. též ostatní nej-
vyšší úředníci: nejv. hofmistr, nejv. maršálek, nejv.
kancléř i král. prokurátor. Na m e n š í m soudě zasedali
místopurkrabí, místokomorník, místosudí, místopísař,
písař menších desk, úředník královny a úředník pod-
komořího.

K působnosti zemského soudu náležely pře civilní
i trestní. Co do osob patřili před něj hlavně vyšší sta-
vové, i sám král ve přích soukromých, pak obce měst-
ské, korporace a p. Byl to jediný soud v zemi, z jehož
náleží nepripouštělo se odvolání žádného nikam, ani
revise ke králi; jen milost mohl udělit král odsouzenému
ve přích trestních. Naopak byly doby (na poč. 15. stol.),
kdy dostaly se do jakési podřízenosti oproti zemskému
soudu i nejvyšší soudy královské, soud dvorský, později
i komorní. — Menší soud byl pomocným a donucovacím
orgánem soudu většího, pak úřadem desk zemských a
tudíž příslušným v řízeních nesporných, mimo to pak

rozhodoval sám některé pře menší, jemu zvlášť při-
kázané.

Soud dvorský byl původně všeobecným soudem
královským. Nepochybně již ve 14. století oddělen od
něho: *soud podkomořský* nad městy a ostatní komorou
královskou, *soud purkrabský* nad listy (t. j. pro spory
o dluhy upsané listem s rukojměmi bez pojištění na
statku, o listiny postupovací, o vyvadění z rukojemství
atd.), od stol. 16. též *lenní soud dvorský* pro záležitosti
manské — každý se stálým předsedou a ustálenými řády.
Ostatek soudní pravomoci královské obcházel se bez
pevných řádů, řídě se jen od případu k případu vůlí
královskou; král předsedal někdy sám, jindy dal se za-
stupovati kterýmkoliv z nejvyšších úředníků dvorských
nebo zemských, k němuž právě měl důvěru. Později
jmenován ten zbytek *soudem komorním*; od r. 1471 za-
sedal nepřetržitě, od r. 1500 byl ředitelem jeho vždy jen
n e j v y š š í h o f m i s t r, i n a b y l p a k r o v n ě ž p e v n ě j š í
podoby a stálejších řádů.

R. 1548 zřízen nový soud královský, *rada nad ape-
lacemi*, hlavně pro odvolání z rozsudků soudů měst-
ských.²

I z rozsudků všech těchto velkých soudů králov-
ských připouštěla se však revise ke králi; rozhodoval
o ní zpravidla soud komorní, někdy — zejména ovšem,
šlo-li právě o revisi rozsudku tohoto soudu — celá r a d a
k r á l o v s k á (viz níže). Do r. 1547 šlo z nálezu soudu
dvorského i komorního odvolání k soudu zemskému.

² Do té doby odvolávalo se z nich k jiným větším městům v zemi
(k radě Starého Města Pražského nebo do Litoměřic), v záhadnějších pří-
padech i do Magdeburka, nebo do Lipska či do Norimberka.

K *menším soudům královským* kromě zmíněných již soudů podkomoňských a purkrabského patřil zejména soud hejtmana německých lén koruny České, jehož úřad však r. 1651 přenesen na král. radu nad apelacemi, soud nejvyššího mincmistra v záležitostech báňských, soud mezní, soud Chodův Šumavských, menší soudy manské a p.

9. (Správa vnitřní a vnější.) Nejdůležitějším orgánem správy vnitřní i vnější byla *rada královská* čili *zemská*. Původně byl to poradní sbor králův, vzniklý asi z rady náčelníků rodových dřívější doby. Časem vyvinul se však z toho sbor nejvyšších úředníků a soudců zemských, který na způsob ministerstva vykonával rozhodující vliv na správu země a krále druhdy velmi citelně omezoval u výkonech vlády; byl nejvyšší instancí politickou i soudní jak království tak i celé koruny České. Rozeznávána rada menší či užší, zvaná též prostě »nejvyšší úředníci a soudcové zemští«, z nichž jedině se skládala, a rada větší či širší, do níž král se svolením stavů povolával i jiné členy nebo do níž někdy také stavové volili ze svého středu jistý počet osob, přenášejíce na radu královskou některé úkoly své vlastní (sněmovní). Mohla se tudíž rada ta považovati za jakýsi výbor sněmu zemského, za representanta země; členové její také se při nastoupení úřadu v přísaze úřední zavazovali netoliko králi, ale i stavům a vši obci království Českého. S rozvojem moci stavovské oslabovala se pak vůbec odvislost rady od krále, a vstupovala vždy víc do popředí tato druhá stránka její povahy, její ráz stavovský.

Nebyl-li král v zemi přítomen, ustanovoval některé členy rady té neb i radu celou místodržícími čili

hejtmany zemskými. Nejčastěji býval místodržícím nejv. purkrabí pražský, jenž byl předsedou sněmu i soudu zemského; tu pak předsedal i radě zemské, kdežto jindy byl jejím předsedou, aspoň po r. 1500, zpravidla nejvyšší hofmistr.

10. Výkonným orgánem rady byla *kancelář česká* s nejvyšším kancléřem král. Českého v čele. Původně byl to úřad čistě královský, později měli i na něj stavové značný vliv.

Nejvyšší kancléř byl státním tajemníkem a písařem královým. Cokoliv kromě komory náleželo k moci královské, král vše jednal prostředkem a za účasti nejvyššího kancléře; jeho podpis nesměl scházeti na žádné listině královské. Do r. 1416 byl jím vždy probošt vyšehradský, zprvu skutečně, později jen titulárně, kdežto vlastní správu a řízení kanceláře královské měl pak protonotář, později místokancléřem zvaný. Za krále Ladislava stal se nejvyšší kancléř opět skutečným přednostou kanceláře té. Koncem 15. stol. vymohli si stavové, že má býti kancléř vybírán vždy jen ze stavu panského.

Druhdy v čas nepřítomnosti královy v zemi doprovázela část kanceláře krále, ale vlastní kancelář Česká zůstávala napořád na hradě pražském. Za Ferdinanda I. expositura česká při dvoře královském obdržela samostatnější postavení, majíc přednostou místokancléře, ale přes to zůstávala součástí české kanceláře a podřízenou nejv. kancléři českému. Moc a význam tohoto se později vůbec vysoko zvedly.

Působnost jeho i kanceláře české vztahovala se vždy na všechny země koruny České. Až r. 1611 vymohli si stavové slezští zvláštní samostatnou kancelář slez-

s k o u se sídlem ve Vratislavi; ale již r. 1616 spojena jest tato opět s kanceláří českou jakožto německá její expedice, stojící pod správou zvláštního německého místokancléře, kdežto českou expedici řídil místokancléř český. Od času vypuknutí povstání českého r. 1619 nejm. kancléř český i větší část úřednictva české kanceláře přestěhovala se ke dvoru do Vídně; tam zůstala od těch čas česká kancelář trvale.

11. (Úřady dvorské.) Za králů z rodu Habsburského, kteří vládli též jiným zemím a bývali také císaři římskými, vznikali vedle těchto českých ústředních orgánů správních a nad nimi orgánové noví, dvorskými zvaní. Viděli jsme již, že Ferdinand I. zřídil hned r. 1527 komoru dvorskou, které podřídil komoru českou i uherskou i dolno- a hornorakouskou. Týž bystrý a nadaný panovník zřídil si také dvorskou radu říšskou a rakouskou, jejíž výkonným orgánem byla dvorská kancelář říšskorakouská, hlavně pro záležitosti zahraničné důležité, s dvorským kancléřem v čele, a mimo to i tajnou radu, z nemnoha (asi 5) důvěrníků, s nimiž se osobně radil ve všech důležitějších věcech, zejména o politice zahraničné. Tajná rada nebyla však žádným úřadem neb úředním sborem s určitou působností; byla to skutečně jen tajná, na venek neviditelná osobní pomůcka králova.

12. (Správa vojenská.) Vrchní správu vojenskou v král. Českém vedl zprvu nejvyšší purkrabí. Byl nejvyšším náčelníkem ve válce i ochráncem zemského míru a práva (měl tudíž zároveň rozsáhlou pravomoc soudní a byl nejvyšším popravcem v zemi). Ve všem byl mu nápomocen podřízený mu purkrabí hrady pražského.

Teprve v pozdějších letech své vlády Ferdinand I., zřídil si též válečnou radu dvorskou o 5 členech, již dal první instrukcí r. 1556. Měla pečovati o najímání, vyzbrojení a výcvik vojska (žoldněřského), o správu a zásobení pevných míst na hranici turecké atd. Úřadovala vždy při dvoře králově a byla společna pro veškerý země jeho. Trvala pod jménem tím až do r. 1848.

C. Doba třetí.

13. Nezdařené povstání české, smutně skončivší bitvou na Bílé Hoře r. 1620, jest důležitým mezníkem také pro vývoj veřejné správy v našich zemích. Vítězný Ferdinand II., poslušen cizích svých rádců, krutě potrestal poraženou zemi. Bezohlednou, pevnou rukou zasáhl také právní její řády.

Změny, jež v nich způsobilo *Obnovené zřízení zemské*, oktrojované r. 1627 Čechám a rok na to Moravě, formálně sic nebyly rázu překotného, ve skutečnosti však daly základ k úplnému převratu dosavadního veřejného života a zřízení v Čechách. Moc královská stala se podle zřízení toho mocí téměř neobmezenou; král vyhradil si téměř bezvýjimečně právo dávat, vykládati a rušiti zákony i právo osazovati všechny vyšší a některé nižší úřady a soudy; všem nejvyšším úředníkům uloženo za povinnost, aby vždy po 5 letech úřadu svého se vzdali, a přísaha jejich úřední změněna tak, že se nadále zavazovali jen králi a jeho dědicům, nikoli již také zemi. Tu pak arci málo platilo, že až na zrušené purkrabství karlstějinské všechny ostatní nejvyšší úřady zemské v Čechách i na Moravě zachovány tak, jak byly dosud, a že král slíbil osazovati je pouze osobami způsobilými a v zemi usedlými toho stavu, kterému uprázd-

něný úřad dle starých řádů náležel. Právní postavení jich se však zcela změnilo, staly se úřady čistě královskými. Neobmezené téměř moci královské bylo pak snadno, měniti kompetenci úřadů těch, přenášeti část její nejdůležitější na úřady nově zřízené, jež se sněmem a stavy neměly již nic společného, až konečně staré mocné kdys úřady zemské poklesly téměř na pouhé tituly, jež nová doba snadno odplavila.

Rozumí se, že změny ty nezůstaly beze vlivu také na úřady a soudy nižší. Dotčena jimi podvrtně veřejná správa veškera, nejen zeměpanská, nýbrž zejména také bývalá samospráva.

Toto období ve vývoji veřejné správy u nás, které bychom mohli nazvati dobou vývinu správy absolutistické, končí rokem 1848, rokem to nového velkého převratu v našich veřejných poměrech. Z četných stupňů, po kterých se bral tento vývin, možno zde dotknouti se jen nejdůležitějších, a i to jen zcela stručně. Při tom budeme, jako v obdobích předešlých, postupovati od nejnižších orgánů správních k vyšším; pokud možno, budeme hledět rozlišiti různé obory správy, aspoň v instancích vyšších.

14. Správa i soudnictví první stolice v poddáných osadách *venkovských* formálně dělila se i v tomto období mezi vrchnosti a místní samosprávu; ve skutečnosti však stávala se moc vrchností skoro neomezenou a z bývalé samosprávy obecní zbývalo jen to, co z milosti vrchností ponecháno, a i to jen do odvolání a pod přísným dozorem vrchnostenských úředníků.

V čele obcí byli, tak jako dříve, rychtáři a konšelé vesničtí, vrchnostmi dosazovaní; ti byli však nyní

již mnohem více orgány vrchnostenskými než obecními. Pravomoc soudní i správa všech věcí poněkud důležitějších jim odňata a vykonávána vrchnostenskými úřady samými (viz níže odst. 16.); konšelé a rychtáři musili však vykonávati vše, co jim nařizovaly vrchnosti nebo prostřednictvím jich úřady neb soudy zeměpanské. Musili pomáhati při vykonávání majetkových práv vrchností, při správě robot a vybírání platův i úroků, při konání soudní moci, při policii, správě berní a vojenské atd.

Za Josefa II. vznikly (r. 1784) vedle těchto osad vesnických ještě zvláštní obce katastrální; zpravidla byl to soubor domů a pozemků, které při vojenském soupisu byly počítány za jedno číselné oddělení. Dřívějších 11.284 vesnických osad a 447 měst a městeček v Čechách (stav z r. 1770) tvořilo pak (r. 1785) 6050 katastrálních obcí. Těmto dáno právo voliti si obecního rychtáře a konšely neboli výbory a míti účast při pracích katastrálních, nařizených tehda za účelem stejnoměrnějšího rozvrhu nové daně pozemkové, i při vybírání daně té. Později (r. 1788) povoleno jim dále obstarávati společné obecní záležitosti (na př. udržování obecních nemovitostí, cest a mostů, vydržování faráře, učitele, ponocného, pasáka atd.), a vybírati na tyto záležitosti obecní přirážku k pozemkové dani, a to i od vrchností. Na rozdíl od vesnických rychtářů a konšelů byli tito rychtáři a konšelé obecní od vrchností téměř neodvislí, jsouce povolávání volbou a poddání i zodpovědni úřadům krajským. Ale po smrti Josefa II. celé toto zřízení obcí katastrálních opět zrušeno. Teprve opravám obecním po r. 1848 bylo zase základem.

15. Také ve *městech* formálně sice zachován Obnoveným zřízením zemským aspoň v podstatě stav dřívější, ve skutečnosti však samospráva vzrostlou mocí zeměpanskou stále oklešťována. Královští hejtmané a rychtáři počínali si, jakoby byli vrchnostmi měst, a ústřední vláda nesčíslnými nařízeními zasahovala do všech poměrů obcí i obyvatelů městských. Omezována, ba i odnímána městům nejen pravomoc soudní, zvláště hrdelní, ale i správa vlastního jmění a důchodů jejich. Již r. 1706 přenesena správa ta ve *městech svobodných* na hospodářského inspektora, pro každé město vládou dosazovaného a jí zodpovědného; zástupcům města zůstávalo jen právo dozoru na hospodářství obecní, jež vykonávali v t. zv. hospodářské konferenci. Vrchní dohled i vrchní revisi účtů vykonával pak nad městy královskými čili podkomořskými úřad kr. podkomoří zemského, nad městy věnnými úřad podkomořího králové, nad městy horními úřad mincmistrovský, a nad městy privilegovanými přímo místodržitelství, od r. 1739 zvláštní komise při něm pro to zřízená a »městským vrchním ředitelstvím hospodářským« zvaná.

Nepatrné zbytky městské samosprávy vykonávaly i dále městské rady s konšely, purkmistry a primasem v čele. Ale každoroční obnovování jich stalo se vládě záhy nepohodlným; i stalo se pravidlem, že potvrzování konšelů dosavadní a noví jmenování jen na místa uprázdněná. Při tom již od dob Karla VI. vyžadovány na kandidátech nějaké vědomosti právnické. Za Marie Terezie podřízena i města postátněné správě krajské. Působnost městských rad, jako prve ve správě ho-

spodářské, omezena i v bernictví a policii: vybírání berně jim odňato a přeneseno na zvláštní výběrčí, kteří byli přímo krajským úřadům podřízeni, — rovněž jako policejní revisoři (po 2 v každém městě). Za Josefa II. (1783—1785) změněny staré městské rady ve svobodných městech v zeměpanské magistráty, a to tak, že měšťanstvo volilo si ze sebe jistý počet reprezentantů, tito pak volili purkmistra a rady magistrátské, ale nikoli z měšťanstva, nýbrž z osob, opatřených dekretem volitelnosti po jisté zkoušce před komisí sestavenou guberniem a soudem apelačním. Soudu tomu magistráty přímo podřízeny ve věcech soudních; ve věcech správních musily poslouchati rozkazů krajských hejtmanů, v Praze gubernia. (Dosavadní 4 města pražská sloučena tehdy v jednu obec s jedním magistrátem.) Úřad král. hejtmanů v Praze ustoupil r. 1785 policejnímu ředitelství; úřad král. rychtářů v ostatních městech královských přestal. Přestal i veškeren skoro vliv starých, do jisté míry ústavních úřadů podkomořského i mincmistrovského, až konečně oba ty úřady vůbec zrušeny. Volby magistrátních rad i jiných úředníků obecních zpravidla musily býti potvrzovány úřady zeměpanskými, jež také samy regulovaly jejich platy. R. 1808 dokonce nařízeno, že purkmistra i rady magistrátní mají příště jmenovati gubernium a soud apelační samy.

Ve *městech poddaných* čili *municipálních* dlouho zůstalo v podstatě při dřívějších orgánech i způsobech jich osazování. Za Marie Terezie však i tato města mnohem víc podřízena postátněné správě krajské. Za Josefa II. byla většině jich (totiž všem těm městům, jež dosud směla vydávati rozsudky jen po předchozím schvá-

lení vrchnostenském, z ostatních pak těm, jichž prostředky nestačily, aby si mohla vydržovati aspoň jednoho zkoušeného právníka, »syndika«,) odňata pravomoc soudní a přenesena na zkoušené vrchnostenské justiciáry. Za to ve příčině ostatních měst municipálních byl Josefinskými opravami ve zřízení městském pozvolna vyhlazován rozdíl mezi nimi a městy královskými, zejména co do složení a osazování magistrátův a úřadův obecních.

16. *Vrchnostenské úřady* v době té byly postupně přetvořeny tak, že se staly daleko spíš úřady zeměpanskými, odvislostí i poslušností mnohem víc k vládě vázanými než k vrchnostem.

Již robotním patentem z r. 1738 dáno krajským hejtmánům právo pokutovati neb i vězením trestati vrchnostenské úředníky, proti patentu jednající; tato disciplinární moc státu nad úřady vrchnostenskými pak později stále utužována, ba rozšiřována i na vrchnosti samy. Za Josefa II. předpisovány státem i požadavky a podmínky pro vrchnostenskou službu; druhdy bývali vrchnostenští úředníci státem též sesazováni, po případě prohlášováni i za nezpůsobilé k podobným službám vůbec. Krajským úřadům r. 1783 nařízeno, aby vedly konduitní listinu o každém úředníku domínií svého kraje. Při tom i kamerální a jiné veřejné statky stály v politické správě na roveň s domíniemi soukromými.

Za Josefa II. odděleno též u vrchnostenských úřadů aspoň v podstatě soudnictví od správy; nařízeno vrchnostem, že hospodářští úřadové jejich mají nadále vésti jen věci správní a pouze některé menší věci soudní, zvláště knihovni a nesporné, jakož i nepatrné zbytky pravomoci trestní, pokud vrchnostem ještě zůstala, kdežto všechna

ostatní civilní pravomoc soudní má býti vykonávána zvláštními justiciáry, vrchnostenskými to úředníky práv znalými a u apelačního soudu z nich zkoušenými, nebo magistráty sousedních měst. Pravomoc hrdelní byla již r. 1765 vrchnostem odňata a vyhrazena jen několika magistrátům.³ Vrchnosti zavázány k náhradě škod a útrat, vzniklých špatným konáním spravedlnosti.

Vybírání přímých daní obstarávali na venkově úředníci zvaní kontribuční účetní neb výběřčí, krátce »kontribuční«. Jmenovaly je vrchnosti, ale platili poplatníci sami. Od r. 1748 žádána na nich zvláštní přísaha, zprvu před vrchností, později před krajským úřadem samým. Dohled úřadu toho nad kontribučními byl vůbec vždy přísnější než nad jinými úředníky vrchnostenskými.

Někteří kontribuční mívali též své vlastní pomocníky, kontribuční písaře; zhusta však musili naopak sami konati vrchnosti i jiné služby, zejména důchodního, začež dostávali od ní deputáty neb jiné důchodky.

R. 1789 zavedl sice Josef II. zvláštní státní berní orgány, o k r e s n í b e r n í č i l i v ý b ě r č í (v Čechách počtem 184), podřízené přímo kraj. úřadům a zemské vrchní komisi pro berní úpravu; ale hned po jeho smrti obnoven zase dřívější stav.

17. *Úřady krajské* v Čechách, jež se v předešlém období z orgánů původně čistě knížecích vyvinuly ve

³ V 8 krajích po jednom, v 8 po dvou magistrátech. Mimo to příslušela tehda též magistrátům 4 měst Pražských a města Chebu, jakož i akademickému soudu pražské university, takže bylo pak v Č. hrdelních soudů celkem 30. R. 1787 snižen počet ten na polovici.

⁴ Na Moravě nebyla krajská správa domovem a neměla toho významu jako v Čechách. Vznikla tam teprve v 16. stol., ale valně se ne-

zřízení po výtce samosprávné, přetvářely se v době pobělohorské opět ve správu číře zeměpanskou. Krajské obce a jich sjezdy zachovány sice ještě v Obnov. Zřízení Zemském, byť i jen tak, že toliko král měl právo je svolávat; ve skutečnosti však přestaly již po r. 1648 nadobro; všechna krajská správa soustředila se jedině v osobách král. hejtmanů krajských. Ti podrželi sice zpočátku ještě do jisté míry ráz orgánů stavovských, samosprávných; směli býti vybírání i dle O. Z. Z. jen z »hodných a v těch krajích usedlých osob z panského a rytířského stavu«, tedy ze členů sněmu, v kraji statky majících a poměry jeho osobně znajících; úřad jich ročně obnovován a zůstával bezplatný; také první úřední instrukci dal hejtmanům nikoli král, ale sněm (r. 1695). Ale přisahal ne již »králi a zemi«, nýbrž toliko »králi a jeho dědicům«, později pak i stavovský ráz jich setřen docela, stali se čistě byrokratickými orgány vlády zeměpánovy.

Přeměna ta dovršena za Marie Terezie r. 1751. Kdežto dříve hejtmanství krajské bylo čestným úřadem bezplatným a jen na čas propůjčovaným, takže jen bohatší statkáři mohli se mu věnovati a střídali se v něm:

ujala; opět a trvale zavedena až r. 1637, sice podle vzoru Čech, ale s některými rozdíly, zejména na úkor samosprávného rázu. Byl tam krajší hejtmané již za války 30leté placeni z pokladny zeměpánovy, podřízeni zeměpanskému „tribunálu“ (viz o něm níže), opatření záhy placeným stálým úřednictvem atd. Později bral si pokračující absolutismus často naopak zase z nich vzor pro větší zbyrokratizování krajské správy i v Čechách (Rieger, I. 243 ss.) — Ve Slezsku zřízení po vzoru českých krajských hejtmanů r. 1744 „zemští starší“ (Landesälteste), až pak za Josefa II. zavedeno i tam jednotné krajské zřízení s moravským o 2 krajích, Těšínském a Krňovském, podřízené témuž moravsko-slezskému guberniu (D'Elvert, Verw.-G., 337, 448 ss.).

povolováno již v polovici 17. století krajským hejtmanům z fondů zemských stále služné, jež r. 1748 zdvojnásobeno a vypláceno v Čechách aspoň s polovice z pokladnice státní, do těch čas na krajské hejtmany ničím nepřispívavší; později pak i doba jich úřadování prodlužována. Kdežto dříve úřadovali doma a vrchnostenská jejich kancelář byla zároveň úřadovnou krajskou, přidáván jim nyní zvláštní úřední personál, jenž správu krajskou trvale obstarával a to vždy v krajských městech jakožto stálém úředním sídle krajských hejtmanů. Na počátku 18. stol., zvláště pak za Marie Terezie, připouští se za kraj. hejtmany i šlechta v kraji neusedlá (ba později dává se jí přednost před stavy tam usedlými), za Josefa II. i nešlechtici. Od r. 1751 jmenován i v Čechách — tak jako se již od r. 1641 dalo na Moravě — pro každý kraj vždy jen jeden hejtman (ne jako před tím jeden z pánů a jeden z rytířů). Služné jeho opětně zvýšeno a vypláceno nadále jen z kasy kamerální; také podřízené úředníky platil pak erár a ne jako dosud hejtman sám.

18. Zřízení krajské bylo sice po vzoru zemí českých zavedeno v polovici 18. stol. též v jiných zemích rakouských (r. 1748 ve Štýrsku a Kraňsku, potom v Korutánsku, r. 1753 v Rakousích, r. 1754 v Tyrolsku a r. 1773 v Haliči); ale nebylo jednotné, v podrobnostech lišilo se od sebe nejen v různých zemích, ale i v různých krajích Čech samých. Teprve za Josefa II. r. 1783 a 1784 reorganizováno krajské zřízení ve všech zemích neuherských na základech jednotných. Krajští hejtmané postaveni na roveň guberniálním radům; kraje rozděleny na visitační okresy (zpravidla 3), každému okresu pak přikázán placený státem komisař, který měl sice

sídliti v krajském městě, ale byl povinen okres svůj objížděti, zprvu častěji, pak aspoň jednou v roce. Pro každý kraj určen dále sekretář, protokolista, 2 kancelisté a obyčejně 3 jízdní zemští dragouni (na místě dosavadních krajských posílů), všichni se stálým služným z pokladny státní. Ti všichni i s komisaři byli však pouhými pomocníky kraj. hejtmana, v jehož osobě jedině se soustředila všeliká moc krajského úřadu.

Moc ta se zatím znamenitě rozšířila. Úřad dříve většinou jen dohlédací a výkonný nabýval víc a více povahy místa rozhodujícího. A kompetence jeho rozšiřována vždy novými úkoly. Již v polovici 18. věku patřily k ní církevní záležitosti školy, obecní poměry, veškera policie, zejména též stavební, zdravotní a mravnostní, veřejné zábavy a p., dále vyšetřování stížností mezi sedláky a vrchnostmi, zemědělství, obchod, cechy, pošty, silnice, vystěhovalectví a přistěhovalectví, záležitosti čelední atd. Stalo se vůbec pravidlem, že těmto »politickým úřadům« (jak se jim již za Marie Terezie počalo říkati) přísluší vše, co nebylo výslovně přikázáno jiným. Za policejního byrokratického centralismu Josefského mísily se úřady ty do veškerého veřejného i soukromého života všech obyvatel svého obvodu.

19. Za to někdejší soudní pravomoc úřadů krajských pomínula, byvši přenesena na nově zřízené orgány soudní; krajské úřady staly se orgány čistě správními. Ale rozmanitost nové správy vedla k tomu, že pro jednotlivá odvětví vytvořily se zvláštní odborné orgány, namnoze se zvláštní odbornou kvalifikací, kdežto vlastní úředníci krajští, jichž povoláním byla »politická« správa vůbec, měli se vykázati studiem právním

a politickým, pak jistou praxí a znalostí obou jazyků zemských.

Tak z bývalých samostatných komerčních inspektorů a manufakturních komisarů zřízení r. 1772 zvláštní »komerční krajští komisaři« pro záležitosti obchodní a živnostenské. Ti sice Josefskou úpravou přestali jako takoví, za to však zřízení pak a udrželi se zvláštní »krajští visitační školní komisaři«, jimž služné i cestovné vypláceno ze školního fondu. Jen krátkou dobu ku konci vlády Josefa II. byli pro vyšetřování stížností berních a urbárních při krajích také zvláštní hospodářští komisaři. Zacísaře Františka stali se obecným zařízením zvláštní krajští inženýři, již za Josefa II. zavedení v Haliči.

Zvláštní postavení měli v Čechách krajští fyškové a chirurgové. Zřizování tu ke službám veřejným již v 16. století. Původně orgánové čistě stavovští, zůstali i za Marie Terezie a Josefa placeni z pokladny stavovské, ale jmenování již ne od stavů, nýbrž od zeměpána (později gubernia) z tercia stavy navrženého, po r. 1786 i bez takového spolupůsobení stavů. Manipulační instrukce pro všechny kraje neuherské z r. 1787 uváděla již krajského lékaře i ranlékaře výslovně jakožto součást krajského úřadu, rovněž jako krajskou babičku; na Moravě byli jimi již dříve.⁵

Stavovskými orgány, ač při krajích usazenými, byli a zůstali vždy krajští kasíři a kontroloři.

⁵ Moravští stavové zřídili již r. 1569 dva zemské lékaře, v Olomouci a v Brně, r. 1607 pro každý kraj jednoho. R. 1748 přičlenění tito zemští fyškové ke krajské správě a brali nadále plat (466 zl. 30 kr.) ex camerali. Tak zůstalo pak po celé století.

Zřízení r. 1714 a podřízení vrchnímu berníčnímu úřadu stavovskému. Rostoucí moc státní zjedнала si sice i na ně podstatný vliv, zvláště po reorganizaci berní soustavy r. 1748; ale jmenování i placení jich zůstalo samým stavům. Úkolem jich bylo přejímati a účtovatí přímé berně od kontribučních a odváděti je dále.

Pro správu daní nepřímých a poplatků zřízení byli po krajích zvláštní zeměpanští úředníci bankální, podřízení přímo zemským bankálním administracím a s nimi dvorní komoře; na Moravě a ve Slezsku císař Josef na čas také je přidělil krajským úřadům jakožto krajské komisaře, ale záhy s toho zase sešlo.

20. Bývalé nejvyšší úřady zemské přestaly v této době býti opravdu nejvyšší instancí; staly se namnoze jen stolicí prostřední, nad níž stály nové, opravdu nejvyšší úřady dvorské neb říšské, byť i z části vzniklé z oněch. Při tom víc a více mizel bývalý rozdíl mezi úřady zemskými či stavovskými se strany jedné a královskými či dvorskými se strany druhé, nebo lépe snad řečeno, nabýval nové tvářnosti: Zemskými i zvány pak i úřady královské, ale nižší, oproti nejvyšším zeměpanským úřadům dvorským; bývalé stavovské nejvyšší úřady buď postátněny a podstatně přeměněny, nebo klesly téměř na pouhé tituly.

Jak již svrchu naznačeno (v odst. 13.), zachovány sice Obn. Zřízením Zem. téměř všechny nejvyšší úřady zemské v Čechách i na Moravě formálně v dřívější své podobě; ale změněné poměry vynutily si záhy podstatné změny. Z počátku sice král vykonával vládu v zemích českých i dle nové té ústavy prostřednictvím toliko českých rad a českých nejvyšších úřadů — aspoň formálně, ač zpravidla ve věci samé řídil se radou ne jejich,

nýbrž cizích svých rádců ze zmíněných již dříve rad tajné, dvorské vojenské a rady dvorské komory. Záhy však i formálně české úřady zemské podrobovány dvorským.

21. Viděli jsme, že v předešlém období nejdůležitějším orgánem veškerý správy byla zemská rada, skládající se v podstatě z nejr. úředníků a soudců zemských. Nejsa trvale sídlem v Čechách, svěřil Ferdinand II. již r. 1627 správu země trvale nejvyšším úředníkům a soudcům zemským jakožto svým místodržícím. Rada zemská stala se tak královskou radou zemskou neboli *místodržitelstvem*. Předsedou jeho čili prvním místodržícím v Čechách byl nejvyšší purkrabí, zároveň předseda sněmu a soudu zemského; dalšími členy bylo ostatních 11 nejvyšších úředníků zemských⁶ a mimo ně hned od r. 1627 veliký převor Maltánský a později ještě několik »přespočetních« (»supernumerálních«) místodržících panského stavu. Byli to tedy vesměs příslušníci tehdejšího společenstva stavovského a členové sněmu; také nebrali žádného platu od státu.

Proto nebyli vzrůstajícímu se absolutismu dosti královskými; i snažil se všemožně je omeziti, až konečně za Marie Terezie vymkl jim státním převratem r. 1749 veškeru zemskou správu z rukou.

⁶ Obn. Zřiz. Zem. uvádí nejvyšší úředníky zemské a jich pořad v radě takto: 1. nejr. purkrabí, 2. nejr. zemský hofmistr, 3. nejr. zem. maršálek, 4. nejr. zem. komorník, 5. nejr. zemský sudí, 6. nejr. kancléř (jenž však, meškaje stále při dvoře ve Vídni, nebýval pak v radě místodržitelské přítomen), 7. nejr. sudí dvorský, 8. president nad apelacemi, 9. president komory, 10. nejr. zem. písař, 11. král. zemský podkomoří a 12. král. purkrabí kraje hradeckého. Prvních 8 vyhrazeno stavu panskému, poslední tři stavu rytířskému; presidentem komory mohl býti pán nebo rytíř.

Nejprve r. 1636 zřízen na Moravě bez ohledu na O. Z. Z. i na potvrzená privilegia zcela svémocně nový nejvyšší úřad správní a z části i soudní, t. zv. tribunál. Předsedou jeho byl sice zemský hejtman (na Moravě totéž, co v Čechách nejvyšší purkrabí, tedy náčelník stavů i sněmu), přisedicemi však placení úředníci, jež král jmenoval bez ohledu na kvalifikaci stavovskou.

R. 1748 zřízen nový zemský úřad zeměpanský, jak na Moravě, tak i v Čechách: *královská deputace*. Sestával vesměs z úředníků státem placených, předsedy a v Čechách 4, na Moravě 2 přisedicích, kromě personálu pomocného. Na deputaci přenesena značná část působnosti místodržitelstva («militare mixtum, contributionale et camerale»), a také výhradně jí podřízeny na příště úřady krajské.

R. 1749 však místodržitelství prostě zrušeno a také zbytek jeho správní působnosti přikázán deputaci, jež přezvána *královskou reprezentací a komorou*; jen soudnictví zatím ponecháno při staru, i zachování v té příčině nejvyšší zemští úředníci jako dříve při jejich působnosti a úřadech, mimo to pak utvořen v Čechách zvláštní «*konsessus král. českých nejv. zem. úředníků v král. Českém*» s jistou soudní působností, zejména tou, kterou mívalo místodržitelstvo.

»Kr. representace a komora« byla úřadem čistě zeměpanským; nebyla také již podřízena ústavnímu českému úřadu, jakým do té doby byla česká dvorská kancelář (viz níže), nýbrž současně zřízenému novému centralistickému direktoriu českorakouskému. Předsedou jejím a tudíž hlavou zemské správy nebyl již nejvyšší purkrabí, resp. zemský hejtman, nýbrž »*president*« zeměpánem libovolně jmenovaný a jako takový mezi

nejv. úředníky zemské vůbec nenáležící. Stavové vytlačeni z povšechné správy země nadobro; útočištěm zbyl jim jen zmíněný konsess nejv. úředníků zemských a pak *zemský výbor* (o něm níže v odst. 23.).

Změna v tom nastala zas aspoň v Čechách koncem r. 1763. V červnu téhož roku přezvána »kr. representace a komora« v Čechách i na Moravě »*kr. zemským guberniem*«, ve Slezsku jako kdysi »*král. úřadem*«; předsedou byl opět v Čechách nejvyšší purkrabí, na Moravě zem. hejtman. V prosinci pak spojen v Čechách dosavadní konsess nejv. úředníků zemských zúplna s guberniem. (Na Moravě zůstávalo soudnictví vůbec starému »tribunálu«.) Tak spojena v Čechách na čas opět nejvyšší správa i soudnictví v zemi v jediném velkém kolegiu (až o 24 přisedicích), jež sborově v jediném senátu rozhodovalo. Menší věci pořizovány, větší připravovány v četných komisích a konsessech. Předsedou všeho byl opět nejv. purkrabí, zároveň předseda sněmu i zemského výboru.

Již r. 1771 však rozděleno české gubernium zase v senáty dva, politický a soudní; ale senát soudní zanikl úplně při josefinské reorganizaci soudnictví r. 1783, a od toho času bylo gubernium pouze úřadem správním. Za to podřízeny nebo přivtěleny mu i tehdejší zvláštní orgány *zemské správy finanční*, jež dosud stály přímo pod dotyčnými úřady dvorskými: Bankální administrátor, administrátor domén a 2. horní radové připojeni ke statu gubernia a jejich úřadové mu docela podřízeny; úřad nejvyššího mincmistra král. Českého i s pražskou mincovnou prostě zrušen. R. 1784 pak přikázány guberniu i ony obory veřejné správy, jež dosud zastával stavov

ský zemský výbor, jenž toho roku rovněž zrušen (viz níže odst. 23.).

Zrušením soudního senátu přestali také nejv. zemští úředníci býti členy gubernia, i přestávala vlastně všechna další působnost jejich, vyjímaje snad jen nejv. purkrabí. Většinou klesly úřady ty jen na pouhé čestné hodnosti, a z části potom nedbáno ani obsazovati jich. Jen zemský podkomoří hájil si ještě nějaký čas aspoň dohledu k obecnímu hospodářství měst; ale i tento úřad zrušen r. 1848.

Pro Moravu a Slezsko zřízeno r. 1782 společně *gubernium moravkoslezské* v Brně; r. 1784 zreorganizováno. Jeho předsedou nebo moravkoslezským gubernátorem byl moravský zemský hejtman. Také tam spojení v guberniu i dosavadní zvláštní orgánové zemské správy finanční i stavovské; úřady slezské buď přeneseny do Brna, nebo sice ponechány ve Slezsku, ale jen jako filiálky úřadů brněnských.

R. 1783 zrušeny též přečetné ony komise, jež se při zemských vládách byly utvořily pro jednotlivé zvláštní obory správní; zachovány jen komise vojenská a duchovní. Omezeno také vyřizování věcí sborově; celá řada věcí ponechána samostatnému rozhodnutí referenta a gubernátora. V osobě tohoto soustředila se pozvolna téměř veškerá úřední moc gubernia.

V té podobě celkem — až na menší změny — udržela se gubernia až do r. 1848. Ze změn vytknouti dlužno jen opětné odloučení jednak správy stavovské, jednak části správy finanční od působnosti gubernia (srv. odst. násl.).

22. Změny, jež v tomto období nastaly v zemské *správě finanční*, odbyti lze krátce. Královská ko-

mora česká byla již dříve úřadem čistě zeměpanským a zůstala jím ovšem i nyní. Zbyrokratisována však, podřízenost její dvorské komoře utužena. Spravovala důchody královské všech zemí koruny České až do r. 1745, kdy byla spojena s místodržitelstvím a kdy zřízena zvláštní komora také na Moravě. (Tam do té doby vedl správu jich jen podkomoří, jemuž později přidán k ruce úřad důchodenský, Rentamt.)

Když důchody komorní, zejména z daní nepřímých a poplatků, rozmnožovány vždy novými druhy, zřizována pro vybírání, účtování a kontrolu jich zprvu celá řada úřadů zvláštních. Ale již za Karla VI. po zřízení banky (r. 1703), již k zajištění úvěru přikázán výnos většiny těch daní a důchodků, sloučeny úřady ty v zemské bankální administraci, podřízené vídeňské »ministeriální banko-deputaci«. Vznikaly sice později zase nové zvláštní orgány pro správu nových opět nepřímých daní a důchodků, ale většinou záhy zase zrušeny. R. 1784 pak, jak jsme viděli, byly všechny podobné zvláštní orgány zeměpanské finanční správy zemské, pokud se ještě udržely, přivtěleny guberniu: Administrace v něm zanikly, zvláštní kasy a účtárny z části rovněž tak, z části sice zůstaly, ale podřízeny guberniu; jen komorní účtárna ponechána bezprostřednímu dohledu dvorní účetní komory.

Vrchní správa daní přímých v podstatě pak již zůstala při guberniu (viz ovšem též odstavec následující, o stavovských orgánech berničních), tak jako v nejvyšší instanci zůstala při dvorské kanceláři. Ve příčině nepřímých daní, důchodků a cel vznikly však později po jich reorganizaci zas ještě nové orgány. R. 1831 zřízena pro ně pro všechny spojena správa

komorních důchodků, přímo dvorské komoře podřízená. R. 1833 spojeny také podřízené úřady pro tento oddíl finanční správy; dřívější zvláštní inspektoráty celní a tabákové i s inspektoráty daní potravních zrušeny, a na místo nich zřízeny spojené okresní správy komorních důchodků, později zkrátka též komorními správami okresními zvané; pod nimi stály (od r. 1839) vrchní, hlavní a nižší úřady poplatkové i celní; na hranicích proti cizině i Uhrám zřízena k účelům celním, finančním i policejním místo dosavadního vojenského kordonu, celních, tabákových i solních dozorců jednotná stráž pohraniční («hraniční myslivci»); uvnitř zemí místo přerůzných dozorcích orgánů dřívějších zavedena r. 1835 rovněž uniformovaná a ozbrojená stráž důchodková; r. 1842 a 1843 pak obojí ta stráž spojena v c. k. stráž finanční.

23. Vedle zeměpanských orgánů finančních zůstávali i v tomto období ještě zvláštní finanční orgánové *stavovští*. Zprvu byli jimi čtyři berníci zemští, sněmem volení, se zvláštním berničním úřadem i kassou zemskou; mimo to volíval sněm zvláštní komise nebo deputované k rozvrhu svolené berně. V l. 1652 až 1674 bývala sněmem volena t. zv. hlavní komise (o 12 členech, po 3 z každého stavu) k vrchnímu řízení všech věcí, které sněm ještě držel pod svou správou, i také k dohledu nad berničním úřadem. Byl to počátek *zemského výboru*, jenž obnoven pak r. 1714 (ale již jen o 8 členech). Spravoval pod řízením nejv. purkrabí celé hospodářství zemské, čítaje v to i vybírání a účtování berně, takže úřad čtyř berníků zemských tehda přestal.

V důležitých věcech konával se »rozšířený zemský výbor«, k němuž vedle pravidelných členů, placených z domestikálního fondu (t. j. vlastní stavovské kasy zemské) přibíráno po 2 přisedících z každého stavu.

R. 1784 zemský výbor zrušen; agenda jeho přikázána guberniu, jež za to rozmnoženo o 2 »stavovské deputované« čili »representanty« (s hodností i platy c. k. guberniálních radů), volené sněmem na 6 let, ale jen z osob, jež dvorský úřad uznal za volitelné. Tehdejší nejv. purkrabí hr. Nostic však dosáhl ještě toho, že mu dovoleno svolávat si čas od času a pouze na poradu jistý bezplatný zemský výbor, jenž pak nabyl opět i jakési stálosti; ale již r. 1788 i ten rozpuštěn. Teprve po smrti Josefa II. povoleno stavům zase zříditi si prozatímně rozšířený a po roce i stálý zemský výbor; ale ustavení i působnost jeho potkávaly se ještě dosti dlouho s nesnázemi. V podstatě zůstal pak už zemský výbor malomocným, ba více méně povolným nástrojem gubernia; nemálo k tomu přispívalo, že nejv. purkrabí byl hlavou nejen stavovského výboru toho, ale i zeměpanského gubernia. Stavovský výbor, doplněný posledním sněmem stavovským z r. 1847, úřadoval i po formálním zrušení stavovské ústavy (r. 1849) až do 1./5. 1861, kdy předal úřadování i správu veškerých záležitostí zemských novému výboru zemskému, zvolenému na základě oktrojovaného nového zřízení zemského ze dne 20./2. 1861 č. 20. ř. z.

Stavovský zemský výbor měl svůj vlastní úřad s účtárnou i pokladnou zemskou čili stavovskou. Do pokladny té odváděly se daně pozemkové, urbaniální, domovní, výdělkové i židovské ze stavovských krajských kas (o nichž jednáno svrchu

v odst. 19, na Moravě zvané stavovskými zemskými úřady výběrčími); do těch odváděli kontribuční z jednotlivých panství i měst (viz odstavec 16.).

Bylo již zmíněno, že i celá tato stavovská berní správa dostala se záhy pod bezohledné poručníkování úřadů zeměpanských, kraj. hejtmanů a gubernia; formálně však přece jen zůstávala stavovskou, a placena ze stavovské pokladny.

24. Zřízení soudní v Čechách zůstalo i po O. Z. Z. zprvu v podstatě totéž; vrchní soudnictví v zemi vykonávaly i nadále větší i menší soud zemský s nejv. purkrabím, soud komorní s nejv. hofmistrem, manuský soud dvorský s nejv. sudím dvorským, rada nad apelacemi všem zemím českým společná s prezidentem nad apelacemi, soud purkrabský s purkrabím hradu Pražského v čele a jiné soudy, celkem v starém složení. Nebylo také ještě přesně odděleno od správy.

Důležitá změna však nastala hned tím, že svrchovanost soudu zemského v Č. i na M. pominula: Rozsudky na ztrátu hrdla nebo cti musily odtud býti předkládány králi k resoluci o nich, z ostatních rozsudků zem. soudu skoro všech dopustilo se odvolání ke králi ve způsobu revise, tak jako již dříve z nálezů všech ostatních soudů. Ježto pak o revisi takové rozhodovala dvorská kancelář česká ve Vídni (viz níže), nebyla od těch čas nejvyšší stolice soudní v zemi. — Místo dosavadního ústního a veřejného jednání při soudě zemském nařizeno řízení písemní a tajné, jazyk německý postaven na roveň českému, rozsudky nařizeno vydávati toliko jménem krále.

Další důležité změny nastaly O. Zřízením Z. a pozdějšími dodatky v působnosti dosavadních našich soudů: Působnost jich omezována ve prospěch dvorské kanceláře české ve Vídni, již přikázány hned v 1. (jediné) stoleci mnohé věci z dosavadní pravomoci soudu zemského a téměř všechna důležitější působnost soudu komorního, právě tak jako odvolání od soudu apelačního a všeliké revise.

Také zřízením t. zv. tribunálu na Moravě r. 1636 zkrácena dosavadní působnost tamního soudu zemského. Od r. 1753 byl tribunál též odvolacím soudem městského a poddaného lidu na Moravě, takže Morava vyňata z dosavadního podruží pražského soudu apelačního (rovněž jako r. 1782 zbytek Slezska).

Že také místodržitelství mělo jistou pravomoc soudní, o tom stala se již svrchu zmínka, rovněž jako o zřízení »konsessu« nejv. úředníků král. Českého, o spojení jeho s guberniem, a o zvláštním soudním senátu při něm; jsou to výjimky ze snah po úplném odloučení soudnictví od správy, jež v době té byly pravidlem.

Dovršeny byly snahy ty — aspoň ve vyšších instancích — a úplný převrat v dosavadní organizaci soudní způsoben Josefem II., zejména reformami z r. 1783 a jurisdikční normou z r. 1784. Zrušeny větší i menší soud zemský, soud komorní i dvorský, purkrabský, úřad desk zemských i soud apelační v dosavadní podobě, rovněž tak pominul i soudní senát gubernia i moravský tribunál; a místo zrušených soudů nastoupily novověké soudy zeměpanské: v Čechách od 1. července 1783 nový král. český soud zemský a všeobecný soud ape-

lační pro král. České, na Moravě a ve Slezsku od 1. května 1783 moravsko-slezský soud a všeobecný moravskoslezský soud apelační, oba v Brně.

Zemský soud stal se první instancí pro veškeré soudní záležitosti členů stavu duchovního, panského a rytířského, král. měst a korporací (od r. 1796 resp. 1800 též svobodníků), dále pro záležitosti desk zemských, pro spory fisku, spory poddaných s vrchnostmi a některé jiné věci. Vedle soudu zemského zachovány jako 1. stolice jen ještě soudy vojenské a horní, pak soud směneční a obchodní; pro všechny jiné osoby a spory byly na dále první stolicí jen soudy vrchnostenské a magistráty (srv. odst. 15. a 16.)

Všeob. soud apelační určen za jedinou druhou instanci pro veškeré soudy a všechny soudní věci v zemi, sporné i nesporné, civilní i trestní, obchodní i směneční; jen věci vojenské a horní z toho vyňaty. Jemu příslušel i dohled nad nižšími soudy, zkoušení justiciářův a syndikův i advokátů. Podřízen byl jedině nejvyššímu soudu ve Vídni.

Soud zemský i apelační obsazovány na příště jen zkoušenými právníky, bez jakéhokoliv jiného obmezení, třeba cizozemci. Tím přišli bývalí nejv. úředníci zemští o poslední zbytek své působnosti.

25. Avšak přejděme již k úřadům v době té opravdu nejvyšším, ke *dvorským úřadům vídeňským*.

První z nich, časově i váhou, byla *česká dvorská kancelář*.

Nehodlaje trvale sídliti na hradě Pražském, Ferdinand II. povolal ji s nejv. kancléřem českým a jistým počtem českých radů záhy do Vídně; a tam pak zůstala

již trvale. Stálý styk jejich členů s všemocným vladařem způsobil, že úřad ten nejen nabyl povahy úřadu čistě dvorského, zeměpanského, ale i brzo začal se pokládati za vyvýšený nad ostatní nejvyšší úřady v Čechách. Již O. Zřízením Z. povýšen pak i formálně za nejvyšší správní i soudní instanci zemí českých při dvoře; a císař vyhradil si ještě dále rozimnožiti její působnost, což se pak napořád dalo. Při tom povolávání do ní také tajní neb dvorští radové z ostatních zemí rakouských, až Karel VI. to zase zamezil, »aby český národ nebyl dále souzen cizozemskými soudci«.

Česká dvorská kancelář stala se tak nejen nejvyšším soudem, ale i pravým ministerstvem koruny České; jemu přímo podřízeny král. místodržitelství pražské i moravský král. tribunál. Také veřejná nařízení z oboru kamerálního a vojenského byla vydávána a v zemi obecně vyhlášována toliko prostředkem této dvorské kanceláře. Pouze záležitosti zahraničné vyhrazeny zůstávaly dvorskému kancléři říšskorakouskému, od r. 1742 zvláštní *dvorské a státní kanceláři*.

(Vedle české dvorské kanceláře byly arci podobné dvorské úřady také pro vnitřní správu a soudnictví jiných zemí, Habsburské dynastii patřících; jimi se tu však zabývati nemůžeme.)

R. 1719 rozdělena česká dvorská kancelář ve 2 senáty, politický a soudní. R. 1749 však Marie Terenzie smělým státním převratem zrušila dvorské kanceláře českou i rakouskou, a zřídila místo nich a místo dosavadní dvorské komory dva ústřední orgány českorakouské, *politické ředitelství* (directorium in publicis et cameralibus) pro záležitosti správní a finanční, a *nejvyšší soud* (oberste

Justizstelle) pro rozhodování sporných záležitostí v poslední instanci, zároveň však i pro řízení správy soudní a pro spolupůsobení při činnosti zákonodárné, jež měla opatřiti jednotné zákonodárství zemím českým i rakouským. Proto zřízena při soudě tom ihned zvláštní zákonodárná komise. Komise tato sice později zase zrušena a zákonodárná činnost nejvyššího soudu zastavena (za Josefa II.), ale nejvyšší pravomoc i správa soudní mu zůstaly. Vlastní soudnictví vykonával nejvyšší soud ve třech senátech čili konsessech, z nichž jeden vyhrazen pouze pro spory ze zemí českých a měl také svou vlastní výpravnu a spisovnu.

Také zmíněné direktorium mělo referáty i expedici a registraturu rozděleny dle skupin zemí. R. 1762 přezváno direktorium to »*cís. král. spojenou českou a rakouskou dvorskou kanceláří*«, obyčejně jen zkrátka »spojenou dvorskou kanceláří« zvanou; omezeno však opět jen na řízení správy politické, kdežto vrchní správa finanční — až na správu přímých daní — jednak vrácena *dvorské komoře*, jednak postoupena ministeriální bankodeputaci a *dvorské komoře účetní*.

Spojená dvorská kancelář pro t. zv. vnitřní správu spolu se správou přímých daní a soudnictvím o těžkých policejních přestupcích, pak *dvorská komora* pro správu daní nepřímých, cel, poplatků, státních statků a pod., a nejvyšší soud byly pak v příštích desetiletích často všelijak slučovány a zase rozlučovány, až r. 1802 postaveny jsou trvale vedle sebe, a vztahující se ke všem mimouherským zemím habsburským, setrvaly v tom způsobu až do r. 1848.

Rovněž až do tohoto roku převratu uchovala se pod starým jménem, ale s rostoucí vždy působností *dvorská rada válečná* pro vrchní řízení všech věcí vojenských, a mimo to též *tajná domácí dvorská a státní kancelář* pro záležitosti zahraniční.

Tato vznikla z úřadu dvorského kancléře říšského; zorganizována r. 1742 Kaunicem. R. 1749 zřízen při ní tajný domácí dvorní a státní archiv, r. 1757 orientální akademie pro vzdělání ke službám v Turecku a při konsulátech.

26. Při stále rostoucí centralisaci státní správy a ještě více rostoucích úkolech jejích záhy však nestačilo těchto dosud uvedených 5 nejdůležitějších úřadů dvorských, aby obsáhly samy všechny ty úkoly. Proto zřizovány pro jednotlivé zvláštní obory veřejné správy, pro určité práce organizační neb i pro jednotlivé úkony *zvláštní dvorské úřady neb komise*, jež sice bývaly s oněmi hlavními úřady ústředními v jisté souvislosti, ale ne vždy přímo jim podřízeny. Některé měly jen zcela krátké trvání, jiné udržely se velmi dlouho. Obyčejně odpovídaly jim pak v jednotlivých zemích stejnojmenné zemské komise (neb administrace, ředitelstva a p.), jež bývaly přímo jim podřízeny. Jako příklad této organizace buďtež uvedeny aspoň tyto:

Pro řízení věcí obchodních a živnostenských zřizovány takové zvláštní úřady v jednotlivých zemích, zejména v Čechách, již za Josefa I. a Karla VI.; zvaly se komerční deputace (1705), merkantilní komise a komerční kollegium (1714) a p. R. 1749 zřízeno pak ve Vídni komerční ředitelstvo, r. 1762 změněné v *dvorskou radu komerční*; jí podřízeny v jednotlivých zemích komerční neb manufakturní komise či

kolegia a komerční konsessy, s komerč. inspektory a manuf. komisaři v jednotlivých krajích. R. 1776 úřady ty zrušeny a agenda jich přikázána hlavním úřadům politickým, dvor. kanceláři, guberniím a kraj. hejtmanstvím.

O ministeriální banko-deputaci pro řízení veřejné banky, r. 1703 ve Vídni zřízené, a pro správu důchodků, k zajištění banky té určených, stala se zmínka již svrchu v odst. 22., když jednáno o zemských bankálních administracích, jí podřízených.

K řízení a dohledu nad studiiemi a vědami zřízena r. 1760 ve Vídni dvorní studijní komise; r. 1774 obnovena, ale již r. 1778 zrušena a správa vyučování i věd přikázána dvorské kanceláři. V jednotlivých zemích byly komise studijní již dříve zřizovány a udržely se déle, spolu s komisemi normálních škol a p.

Podobně vznikaly, názvy i působnost měnily a opět zanikaly celé řady takových zvláštních úřadů jiných. Jak se tento systém rozmohl, zřejmo na př. z toho, že již r. 1760 počítalo se ne méně než 19 dvorských úřadů (kdežto do r. 1749 jich bylo ještě jen 5 svrchu zmíněných); seřaděny dle oborů byly to:

I. 1. Nejvyšší soud.

II. Pro vnitřní správu: 2. Directorium in publicis et camera libus. 3. Dir. in commercialibus. 4. Dvor. komise studijní. 5. Dvorní komise náboženská. 6. Dvor. kom. zdravotní.

III. Pro správu finanční: 7. Dvorská komora. 8. Ministeriální bankodeputace. 9. Direkce mincovní a horní. 10. Direkce kasy stát. dluhů. 11. Dvor. komise depositní. 12. Dvorní komise poštovská.

IV. Pro věci vojenské: 13. Dvorní vojenská rada in publicis. 14. Dvorní vojenská rada in iusticialibus. 15. Generální voj. komisařiát. 16. Dvor. komise invalidní. 17. Dv. komise pro vojenské dluhy. 18. Dv. komise pro prach a sanytr.

V. Pro správu zahraniční: 19. Dvorská a státní kancelář.

Později pak vznikaly ještě četné nové úřady a komise podobné; zejména pro každou téměř opravu berní a pro každý skoro nový druh daní zřizovány zvláštní komise dvorské i zemské. Sledovati osudy všech je zde arci nemožno.

27. Přirozeno, že při takovémto roztříštění nejvyšší správy záhy scházela státnímu vedení žádoucí jednota. Občasné schůze čili »konzertace« přednostů jednotlivých těch úřadů nedovedly nahraditi potřebné středisko, jakým dříve bývala tajná rada a později na místo ní t. zv. státní konference in internis. Proto zřízena r. 1760 působením stát. kancléře Kaunice státní rada jakožto nejvyšší, ale pouze poradný sbor pro jednotnou vnitřní vládu zemí českých a rakouských. Skládala se ze tří státních ministrů (stavu panského), 3 stát. radů (stavu rytíř.) a 1 tajného referendáře; nikdo z nich neměl zastávati skutečného úřadu ve vnitřní správě.

Ač neměla přímé moci nařizovací, provozovala státní rada přece vliv nesrovnale větší, než bývalá podobná »tajná rada« nebo pozdější »konference«. Její první ministr, též »dirigujícím« zvaný, míval ve vnitřní správě rozhodné slovo. Dohledu státní rady podléhalo i direktorium i pak spojená dvor. kancelář českorakouská.

Císař Josef II. sice ne vždy se řídil její radou a mnohdy jednal i bez jejího vědomí; ale v podstatě zůstala i za něho úřadem nejlivnějším. R. 1801 zřízeno místo ní *státní a konferenční ministerstvo*, jež pod předsednictvím zeměpána mělo v sobě »jakožto v nejvyšším a posledním ústředním bodu« soustřediti správu celé říše. R. 1808. však státní rada opět obnovena a trvala pak až do 3. dubna 1848, kdy zrušena, aby pak v dobách reakce ještě jednou — dosud naposled — ožila v l. 1861—1868.

28. Přehlédněme si nyní stručně všechny orga-
nismus veřejné správy u nás ke konci tohoto období, tedy počátkem r. 1848; a připojíme pro zajímavost také organismus soudnictví, v době té aspoň ve vyšších instancích již téměř všeobecně od správy odděleného.

Vnitřní správa (t. zv. publico-politica) zahrnovala tehda péči o poměry obyvatelstva, poddanské, náboženské, zdravotní a lékařské, o studia a školy, o stavby silniční a vodní, o zemědělství a národní hospodářství vůbec, ústavy dobročinné, o záležitosti vojenských odvodů, pochodů, přípřeže a zásobování, a pak celou policií správní i bezpečnostní; mimo to byla s ní spojena i správa přímých daní se řízením prací katastrálních, jakož i soudnictví o t. zv. těžkých přestupcích policejních.

V první stolici obstarávaly tyto věci v našich zemích z pravidla magistráty a úřady vrchnostenské čili dominia; pouze v jistých věcech byli první instancí krajsí hejtmanové, jimž příslušel zároveň dohled nad magistráty i úřady vrchnostenskými, v některých věcech pak i rozhodování v druhé stolici. Jen města: Vídeň, Praha a Terst vyňata z pravomoci hejtmanů, jich magistráty podřízeny přímo guberniím.

Kraj. hejtmanství bylo tehdy v Čechách 16, měst. magistrátů 284, dominií 1069. Na Moravě bylo 6 krajů, ve Slezsku 2; úřadů vrchnostenských i s magistráty bylo tam dohromady 854. Také ostatní země neuherské rozděleny byly na kraje s touž v podstatě správou. Jen v Solnohradsku, části Hor. Rakous, Tyrolích, Dalmácií, Lombardsku a Benátsku zachovalo se rozdělení krajů na okresy různě jmenované se zeměpanskými úřady politickými, jež tam zavedeny za vlády bavorské, resp. francouzské; v Dol. Rakousích zvány však čtvrtěmi, v království lombardsko-benátském provinciemi.

Pravidelnou druhou a někdy třetí instancí byla zemská gubernia, pro Čechy v Praze, pro Moravu a Slezsko dohromady v Brně. Celkem bylo jich v zemích mimouherských 12; ve Vídni a v Linci nazývaly se zemskými vládami, Landesregierungen.

Pomocnými úřady jejich byly zejména: zemská stavební ředitelstva, úřady pro revisi knih (censurní úřady), z části též úřady fiskální a provinciální státní účtárny, jakož i stavovské zemské výbory.

Instancí nejvyšší byla pro všechny země neuherské zpravidla spojená dvorská kancelář ve Vídni; jí podřízeny byly dvorská stavební rada a ústřední ředitelství pro vyměřování katastru. Některé zvláštní obory spravovaly však samostatně zvláštní dvorské úřady neb komise; zejména věci studijní a školské (dvorská komise studijní, jež sice měla se spojenou dvorskou kanceláří téhož šéfa, ale považována jinak za úřad samostatný), pak věci policejní a censuru knih (nejvyšší dvorský úřad policejní a censurní, zcela

samostatný). V oborech těch byly tedy nižší úřady podřízeny přímo těmto zvláštním úřadům dvorským.

Gubernia i dvorská kancelář rozhodovaly zpravidla sborově (kromě věcí presidiálních), krajsí hejtmané však byli sami jediní zodpovědní za veškerou činnost svého úřadu. (O tehdejší správě v zemích koruny Uherské a ve Vojenské hranici viz dra A. Fickera, Die Veränderungen in der Gliederung der polit. Behörden etc., v Mittheil. aus d. Geb. d. Statistik, IV. roč. seš. 4., Vídeň 1855, str. 10—19.)

Orgány *finanční správy* pro přímé daně byli: Kontribuční, krajsí kasíři a kontroloři, zemský výbor se svou úctárnou i pokladnou, a jakožto úřady dohlédací: hejtmané krajsí, gubernium a dvorská kancelář; pro daně nepřímé, cla, poplatky i správu statků státních: spojené okresní správy komorní s výkonnými úřady a orgány, svrchu v odstavci 22. blíže uvedenými, pak spojené zemské správy těchže důchodků, oboje s příslušnými pokladnami a úctárnami, a v instanci nejvyšší c. k. všeobecná dvorská komora. Této podřízeny byly také úřady poštovní i s nejvyšší poštovní správou ve Vídni, sběrný loterní s loterními úřady v jednotlivých zemích a loterním ředitelstvím ve Vídni, úřady mincovní a úřady horní s ústředním horním ředitelstvím a s dvorní komorou pro věci mincovní a horní, dále generální ředitelství státních drah a z části též úřadové fiskální, zřízení v jednotlivých zemích k zastupování zájmů fisku a státu vůbec před soudem i jinak, s komorním prokuratorem v čele.

Správa vojenská příslušela v nižších instancích orgánům správy vnitřní: krajským úřadům a guberniím,

s vojenskými komisemi zemskými a pod vrchním řízením dvorské rady válečné. Pro vojenské velení a technické úkoly byli arci zvláštní orgánové. Soudnictví vojenské opatřovali rovněž zvláštní soudové.

Správu věcí zahraničních vedla tajná domácí dvorská a státní kancelář; jí podřízeny kromě zmíněného již archivu a orientální akademie též diplomatický sbor (4 velvyslanectva a 22 vyslanců s potřebným personálem) a c. k. konsuláty (generální, prosté a vice-konsuláty, generální a prosté agencie).

Kontrolu účetní všech úřadů státních obstarávalo generální účetní ředitelství ve Vídni, zřízené r. 1805 na místo dřívější nejvyšší státní kontroly a podrobené přímo zeměpánu; jemu podřízeny dvorní úctárny všech dvorských úřadů, zvláštní státní dvorní úctárny pro některé obory zřízené, i státní úctárny provinciální.

Pro zachování potřebné jednotnosti ve všech oborech správy a tudíž i pro dohled nade všemi, ač dle jména pouze poradní sbor mocnářův, byla tu konečně *státní rada*.

Při *soudnictví* dlužno v 1. stolici rozeznávati soudnictví civilní a trestní. Pro věci civilní byly všeobecnými soudy první instance v Čechách: civilní senát Pražského magistrátu, 197 jiných magistrátů, soudní pravomocí nadaných (55 královských a 142 municip. měst), a 868 vrchnostenských úřadů soudních (»justiciářů«); na Moravě a ve Slezsku 67 magistrátů a 455 justiciářů. Mimo to byla tu však ještě celá řada soudů privilegovaných, příslušných jen pro jisté třídy osob nebo jen pro jisté předměty; byly to v našich če-

ských zemích: Zemské soudy v Praze a v Brně, s nimi spojené zeměpanské soudy lenní, pak soudy obchodní a směneční, spojené u nás s magistráty v Praze, Brně a Opavě, a zeměpanské soudy horní v Jáchymově, Příbrami, Kutné Hoře a Stříbře, s 9 zeměpanskými a 71 patrimoniálními substitucemi.

Pro věci trestní bylo první stolicí v Čechách 20, na Moravě 6 a ve Slezsku dvě magistrátů jakožto krajské trestní soudy.

Druhou instancí byly pro všechny soudy a všechny věci civilní i trestní, pro všeliká odvolání, rekursy, zmateční stížnosti i syndikátní žaloby z celého obvodu jim přikázaného pouze soudy apelační. Bylo jich v zemích mimouherských celkem devět; pro Čechy byl v Praze, pro Moravu a Slezsko v Brně.

Třetí a poslední stolicí byl pak nejvyšší soud o 3 senátech, rakouském, českohaličském a lombardskobenátském; první dva sídlily ve Vídni, třetí ve Veroně.

D. DOBA ČTVRTÁ.

29. Zdrželi jsme se při období z let 1620 až 1848 nepoměrně déle než při dobách předcházejících. Jeť to období, pro porozumění vzniku přemnohých nynějších poměrů veřejné správy obzvláště důležité, perioda přerodu staré správy, v podstatě stavovsko-samosprávné, v novou rakouskou správu centralisticko-byrokratickou. A jest to období kvasu, hledání nových forem a častých přeměn jich, tedy období pro politiku obzvláště poučné.

Za to nuceni jsme již odbyti krátce poslední periodu naší historie, počínající rokem 1848.

Také tato perioda počíná revolucí, revolucí krvavě potlačenou; ale účinky její na veřejnou správu byly pravým opakem účinků potlačeného povstání českého na počátku období předešlého. Tehda využito vítězství s bezohlednou krutostí k tomu, by byla vytvořena a utužena absolutistická moc vládařská a potlačeny staré řády ústavní a samosprávné — nyní naopak absolutismus i přes svoje vítězství moudře se vzdal své neomezené samovlády, ustoupil dobrovolně moderním řádům ústavním. Přes to však v podstatě zachován centralismus a byrokratismus ve správě zeměpanské; leč dán mu mocný korrekтив v širokém zřízení nové samosprávy.

Na převrat ve veřejné správě, jež u nás značí rok 1848, působily nejvíce dvě události bouřného toho roku: Prohlášení ústavy a zrušení svazku poddanského (poměru patrimoniálního). Prohlášení ústavy mělo nutně v zápětí změnu celého rázu a ducha té správy, zejména pak změnu v organizaci úřadů nejvyšších; zrušení poměru vrchnostenského zase přivedilo nutnost nového vybudování veřejné správy až do instancí nejnižších. Oboje dohromady pak vedlo ke znovuzřízení místní samosprávy.

Jakého ducha vnesl rok 1848 do rakouské správy, zřejmě nejlépe z cirkuláře ministra vnitra z 15./8. 1849 č. 6108, jenž upozorňoval podřízené úřady, že nejde snad jen o změnu v rozdělení okresů a krajů, nýbrž že rozvoj poměrů učinil nutností podstatnou změnu v rázu služby a v prostředcích, jichž sluší užívati. Činnost veřejných úředníků neměla se nadále omezovati na vyřizování akt; »nové jich povinnosti měly je volati bezprostředně do proudů života, do styku s činností občanskou i politickou. V zemích, kde po tak

dlouhá léta všechna veřejná činnost soustředila se ve vládě a kde každé politické hnutí mohlo jediné od ní dostati popud i směr, mělo nyní býti úlohou správy, také na dráze ústavního života kráčet v čele občanstva.

Nastala sice opět doba reakce, a to dříve ještě, než nová organizace na základě takovýchto zásad mohla býti dobudována; po krátké době nezcela jasné ústavnosti vyvstal opět již koncem roku 1851 absolutismus a vytvořil si zaš nový organismus správní. Ale přece jen převzal již něco z nových institucí i proudů r. 1848, a když pak r. 1860 absolutismu u nás odzvoněno, stavěna na půdě ústavní opět nová budova rakouské správy. Ne sice budova ideální, aniž ke všem národům a zemím stejně spravedlivá, ale přece jen budova modernější, do níž vzduch i světlo roku 1848 nalézají zase volnější přístup. —

30. Z jednotlivých fází tohoto vývoje možno se zde dotknouti jen několika bodů nejvýznačnějších.

Pro fázi prvou, sahající do konce r. 1851, jsou příznačny hlavně tyto změny:

a) Soudnictví odděleno ve všech instancích přísně od správy. S počátku ovšem jen na papíře; než bylo totiž možno zříditi všude nové orgány soudní i správní, vykonávaly prozatím ještě soudnictví i správu u nás úřady patrimoniální (vrchnostenské i magistráty), ač svazek poddanský byl v Čechách již patentem ze 7. září 1848 č. 235 sb. zák. prov. zrušen; vykonávaly je však již na útraty státní a jen do 1. ledna 1850 (správu), resp. do 1. července téhož roku (soudnictví). Cís. nařízením ze dne 14. června 1849 č. 278 ř. z. schváleny totiž základy nové organizace soudní, jež vstoupila v život dnem

1. července 1850, a císař. nařízením z 26. června 1849 č. 295 ř. z. základy nové organizace správy, jichž působnost počala již 1. lednem 1850. — Vrchní administrativa ve věcech soudních přikázána ministerstvu spravedlnosti (nař. z 21. srpna 1848, cís. rozhod. z 16. listopadu 1850), a nejvyšší soud, zvaný teď nejvyšším dvorem soudním a kasačním, omezen pouze na vykonávání vlastního soudnictví v nejvyšší stolici.

b) Jako základ veřejné správy zorganizovány obce, a to městské i venkovské dle stejných zásad (prozatímním zákonem obecním ze 17. března 1849 č. 170 ř. z.). Voleným jich zastupitelstvům a představenstvům přikázána kromě vlastní, »přirozené« působnosti obecní též jistá pomoc při všeobecné správě veřejné i při aktech soudních, vybírání daní, policii a pod. Jednání obecní měla býti veřejná. Svobodná obec prohlášena za základ svobodného státu, nejen již v programu nového ministerstva Schwarzenbergova (Sbír. zák. prov. pro Čechy, r. 1848, str. 690), ale i v I. úvodním článku citov. prozatímního zákona obecního.

c) Nejnižší instancí zeměpanské správy byly od 1. ledna 1850 okresní hejtmanství (do té doby ještě prozatímně úřady patrimoniální, jak uvedeno právě sub a). Hejtmanství bylo v Čechách 79 (Praha nepřidělena žádnému z nich, nýbrž tvořila sama zvláštní okres), na Moravě 25, ve Slezsku 7.

d) Pro správu přímých daní přiděleny okresním hejtmanstvím berní inspektoři a podinspektoři (min. výnos z 1. září 1851 č. 208 ř. z.).

e) Větší země rozděleny vesměs na kraje s krajským prezidentem v čele (v menších byl kraj-

ským presidentem pro celou zemi místodržitel). Obvod i obor působnosti krajských presidentů byl oproti bývalým krajským hejtmanům značně širší. Byli vesměs druhou instancí. Odvolání od nich pak šlo k ministerstvu, pouze prostřednictvím místodržitelů. V Čechách zřízeno krajů jen 7 (a pojata do pražského kraje též Praha sama, kdežto Vídeň a Terst zůstaly podřízeny bezprostředně místodržícím), na Moravě 2, ve Slezsku jen jeden.

f) Místo dosavadních gubernií zřízena místodržitelství, s působností — jak právě dotčeno — značně omezenou. Každá korunní země dostala své vlastní místodržitelství. Místodržitelé byli zároveň hlavou zemských úřadů školních, zřízených 24. října 1849, i zemských úřadů finančních, zvaných ve větších zemích »finančními zemskými ředitelstvy«, v menších »ředitelstvy berními«; místodržitelům přidány dále jakožto sbory poradní zvláštní stálá komise zdravotní (»medicinální«) a zemské stavební ředitelství.

g) Dovavadní nejvyšší úřady dvorské proměněny hned nejv. rozhodnutím ze dne 17. března 1848 v ústavní zodpovědnou »ministerskou radu«. Skládala se původně z ministrů věcí zahraničních a císařského domu, vnitra, spravedlnosti, financí a války; k nim přibyli záhy ještě ministři kultu a vyučování, veřejných prací a obchodu, v listopadu téhož roku pak též ministr orby. Obor jejich působnosti byl častěji měněn (viz Czoernig, Oest. Neugest., str. 34, pozn. 1.). Od 4. března 1849 rozšířena působnost ministerstva vnitra též na bývalé země uherské (jež před tím měly již od 16. března 1848 své vlastní ministerstvo).

h) Císaři a ministerské radě, později pouze císaři k ruce zřízena říšská rada, poradní to sbor pouze vladaři podřízený a jím zcela volně jmenovaný.

ch) Za veškerou úřadování zodpovědným učiněn u správních úřadů všech instancí osobně jen jejich představený: okresní hejtman, krajský president i místodržitel a ministr. Rozhodování sborové vesměs odstraněno; jen v celé radě ministerské patrně zůstalo.

i) Pro všechny země nynějšího Předlitavska zavedena tak na prostá jednotnost veřejné správy; všechny nitky její sbíhaly se v ruku odborných ministerstev.

31. *Fáze druhá* — doba reakce, od konce r. 1851 do konce r. 1859 — zvrátila na čas opět mnohé z toho, co sotva bylo dobudováno, a přiblížila se v leckterém směru opět zřízením dřívějším. Reorganisace ta provedena hlavně kabinetním listem z 31. prosince 1851 č. 4 ř. z. z r. 1852.

a) Zřízení obecní mělo býti dle cit. kab. listu důkladně změněno. Při tom mělo se dbáti rozdílu mezi obcemi venkovskými a městskými, a u těchto mezi městy zeměpanskými a jinými. Velkostatky měly být z obcí vyloučeny a podřízeny přímo okresním úřadům. Působnost obce měla se omezovati v podstatě jen na vlastní záležitosti obecní. Představenstva měla býti potvrzována, po případě i jmenována vládou; staré jich názvy měly se obnoviti atd. Zásady ty jsou příznačny pro směr tehdejších »oprav«; ale k vydání obecních řádů, jež dle těchto zásad měly býti pro každou zemi dle zvláštních jejích poměrů upraveny, vůbec nedošlo. Vydán sice (24./4. 1859 č. 59 ř. z.) obecní zákon, ale z něho vešly v plat-

nost jen některé §§y, jednající o příslušnosti do obce a řízení ve věcech příslušnosti té se týkajících. Avšak již r. 1852 v duchu oněch zásad aspoň zrušena veřejnost jednání obecních, r. 1849 stanovená, a nařízeno potvrzování voleb představenstev vládou.

b) První stolicí pro věci nejen politické, policejní a finanční správy (přímé daně), ale zpravidla i pro věci soudní určeny o k r e s n í ú ř a d y; jen v některých městech (v Čechách ve 2, na Moravě ve 2, ve Slezsku v 1) přenechána politická správa jich magistrátům. O k r e s n í p ř e d n o s t a představoval sám celý úřad, byl sám za všechnu jeho činnost zodpovědn; pouze neměl-li zkoušku soudcovskou, příslušelo zkoušenému a d j u n k t o v i vykonávati úřad soudcovský. Pro běžnou manipulaci přímých daní, poplatků, tax, deposit atd., přidán mu b e r n í ú ř a d, dohledu jeho podrobený.

c) Bývalé okresní správy komorních důchodků změněny v o k r e s n í f i n a n č n í ř e d i t e l s t v a, podrobená přímo zemským finančním ředitelstvům; počet jich rozmnožen. Berní inspektoři zřízení nyní jen při každém kraji (dříve při každém okr. hejtmanství).

d) K r a j s k é ú ř a d y s krajskými přednosty staly se jen prostředníky mezi místodržitelstvím a úřady 1. stolice a dohlížiteli nad těmito. Z působností jich vyňata hlavní města každé korunní země. V Čechách obnoveno krajů 13, na Moravě 6; ve Slezsku jako i v jiných zemích menších zůstala zemská vláda zároveň úřadem krajským. Jako okresní, tak i krajský přednosta reprezentoval sám celý úřad.

e) M í s t o d r ž i t e l s t v í zůstala jen ve větších zemích, v menších přezvána z e m s k ý m i v l á d a m i se zem. presidentem v čele; působnost jich opět rozší-

řena, staly se opět pravidelnou druhou stolicí. Rozhodováno v nich z a s e s b o r o v ě, vyjma záležitosti prezidiální.

f) Ministerská rada změněna v m i n i s t e r s k o u k o n f e r e n c i, jejíž členové zodpovědni výlučně císaři samému. Ministru vnitra odňata opět správa policejní a přikázána zase zvláštnímu nejvyššímu úřadu policejnímu (1853). Ministerstvo orby i ministerstvo války zrušena; působnost onoho rozdělena mezi ministerstva vnitra a financí, pravomoc ministerstva války přenesena na nově zřízené nejvyšší velitelství armádní. S ministerstvy rovnocenným úřadem učiněn nejvyšší úřad pro účetní kontrolu, vstoupivší r. 1854 na místo někdejšího generálního ředitelství účetního.

32. *Fáze třetí* — od konce r. 1859 do r. 1868 — lze nazvati fází nejistoty a přechodu. Absolutismus dohrál svoji úlohu, ústava opět dána i měněna, měněn i ráz a směr vlády vůbec, jednou v duchu příznivém zmodernisování starých historických státních práv, po druhé zase v duchu německého centralismu, až konečně koncem r. 1867 vybudována nynější, dosud platná ústava dualistická. To vše nemohlo se arci obejít bez podstatného vlivu i na organismus veřejné správy.

a) O b c í m a s a m o s p r á v ě vůbec nastaly opět doby větší volnosti i rozmachu. Obce, okresní zastupitelstva i zemské výbory dostaly v tomto období podobu i působnost, jakou mají v podstatě dosud. Nové řády obecní nezbudovány již na základě zásad kabinetního listu z r. 1851, nýbrž z většiny na volnějších zásadách prozatímního řádu z r. 1849.

b) V nižších instancích správy zeměpanské zavládl systém úspor a zjednodušení. Zrušeny krajské úřady, ba v menších zemích i zemské vlády s ředitelstvy berními i stavebními. (Tak již r. 1860 ve Slezsku, jež pak podřízeno místodržitelství moravskému, ale již r. 1861 obnoven zase stav předešlý. Kraj. úřady zrušeny na Moravě současně s touto změnou ve Slezsku, kdežto v Čechách r. 1862 zrušeny jen jakožto instance rozhodující, zůstaly však prozatím ještě jakožto orgánové dohlédací a po případě výkonní.) Za to zřízeny v mnohých zemích — také na Moravě, nikoli však v Čechách — pro každý kraj zvláštní berní komise. Působnost úřadů okresních ovšem rozšířena.

c) R. 1859 změněn nejv. policejní úřad v policejní ministerstvo, později přikázán jeho obor na krátko ministerskému presidiu, až v lednu 1868 zřízeno nové ministerstvo pro obranu země a veřejnou bezpečnost. (Později, r. 1870, přešla veřejná bezpečnost opět do působnosti min. vnitra.) — R. 1859 zrušeno též ministerstvo obchodu, ale již r. 1861 opět obnoveno. R. 1860 rozděleno ministerstvo vnitra mezi nově utvořená ministerstva státní a ministerstvo správní; prvnímu přikázána na čas též agenda ministeria kultu a vyučování,¹ jež zrušeno, ale již v březnu 1867 opět zřízeno. — R. 1860 obnovena též uherská, charvatská a sedmihradská dvorská kancelář, čímž země koruny uherské vyloučeny opět z obvodu působnosti min. vnitra.

d) S ústavní dobou vstoupil vůbec do správy opět nový duch. I když vnější zařízení úřadů zůstalo

¹ Pro řízení věcí školských ustavena r. 1863 zvláštní rada pro vyučování (Unterrichtsrat) pro soubor zemí mimouherských.

v podstatě totéž, uplatňovány přece v činnosti jich nové zásady, ústavnosti a samosprávou přirozeně do ní vnesené.

33. Konečně dospíváme ke *stavu nynějšímu*. Vylíčiti jej stručně, bude úkolem stati následující. Zde zakončíme jen zběžnou jeho charakteristikou svůj stručný nástin jeho vývoje.

Nynější stav rakouské správy možno nazvatí dobou dvojího dualismu: dualismu rakousko-uherského a dualismu, způsobeného podstatným rozdělením veřejné správy mezi samosprávu a správu zeměpanskou. Vedle toho jest pro veškeru správu této nové doby u nás oproti dobám předešlým nejvíce význačnou pevně sformovaná ochrana každého jednotlivce proti opatřením a možným přehmatům správy té. Řízení před úřady správními není sice dosud zceleno a přesně, jednotně, natož pak moderně upraveno; ale meze oprávnění orgánů správních jsou zákony čím dál tím přesněji vyznačovány, pořad instancí každému zachován a zpravidla usnadněn, hlavně pak zřízením správního dvoru soudního i soudu říšského dána občanstvu záruka, že práva jeho, ústavou a jinými zákony mu poskytnutá, nebudou orgány správními svémocně porušována.

Požadavkům nové doby nevyhovuje ovšem ani tento nový, nynější stav rakouské správy; důkazem toho nejlepší jest nedávno podaný návrh vlády samy na důkladnou její reorganizaci a značná literatura, kterou návrh ten tak záhy vyvolal. Zvláště pak se stanoviska české politiky správa ta jeví mnoho a mnoho bolavých míst, i bude třeba ještě pilné a pozorné práce řady zku-

šených, opatrných, ale i šťastných lékařů, než bude lze nazvat naši správu veskrze zdravou. Nelze proto nežli znovu doporučit co nejdůtklivěji všem našim politikům i těm, kdo jim mají býti oporou, aby věnovali studiu naší správy pozornost nejbedlivější!

Z literatury: Přímo a výhradně povšechným dějinám rakouské správy věnovány jsou, pokud vím, jen dvě větší díla: Dr. Ign. *Beidtel*-a *Geschichte der österr. Staatsverwaltung 1740—1848* (vydal Alf. Huber v Innsbrucku 1896 a 1898), a Christ. ryt. *d'Elverta* *Zur österr. Verwaltungsgeschichte, mit besonderer Rücksicht auf die böhmischen Länder* (Brno, 1880). První z nich je nad míru rozvláčné dvousvazkové dílo s nepatrným celkem jádrem; stařecké povídání, plynne sic a místy dosti zajímavé, z něhož však jen stěží možno si utvořit obraz o daném předmětu, a to ještě ne obraz zcela přesný, natož prameny doložený. Mnohem lepší je cit. dílo *D'Elvertovo*, ač i ono v některých částech trpí rozvláčností, jinde však opět nechává podstatné mezery. Ze zemí Českých, k nimž v nápisu slibuje obzvláštní zřetel, všímá si hlavně Moravy (jež tvoří vlastně téměř výhradní předmět jeho pozorování), méně již Slezska, ale království Českého téměř nic. Pro Slezsko lze je doplnit jiným dílem téhož autora »*Die Verfassung und Verwaltung von Österr.-Schlesien in ihrer histor. Ausbildung*« (Brno 1854), pro správu finanční pak jeho »*Zur österr. Finanzgeschichte mit besond. Rücksicht auf die böhm. Länder*« (Brno 1881), jež však si hlavně všímá vývoje jednotlivých druhů daní, méně vývoje příslušných orgánů, o něž nám zde naopak jde v první řadě.

O Čechách lze v našem směru čerpat velice mnoho z výborného při vši stručnosti přehledu ústavních dějin, jež v článku »*Čechy*« *Ottova* *Nauč. Slovníku*

podává prof. dr. Jaromír *Čelakovský*, pak ze znamení-tého obsahem i slohem díla prof. dra Jos. *Kalouska* *České státní právo* (2. vyd., Praha 1892), zvláště pak z bohatého zdroje pečlivého dvousvazkového díla prof. dra Bohuše *Riegra*, *Zřízení krajské v Čechách* (Praha, 1889 a 1893).

Bližší poučení o jednotlivých otázkách skýtají jednak povšechná díla historická (nejmě dějiny *Palackého*, *Tomkův* *Dějepis města Prahy*, *Brandlův* *Glossář* atd.), jednak četné monografie právněhistorické, zejména: *Stručná Palackého Pomůcka* ku poznání řádů zemských království Českého v 2. polovici XIII. století (Čas. Čes. Musea 1831); obšírné *Slovan-ské právo v Čechách a na Moravě* od Herm. *Firečka*; *Tomkovy* výborné *Sněmy české* dle obno-veného zřízení zemského Ferdinanda II. (Praha 1868); *Čelakovského* *Úřad podkomoříský v Čechách* (Praha 1881), podávající pěkný obraz o počátcích i roz-voji městské správy u nás, nebo *O domácích a ci-zích registrech* atd. (Praha 1890 ve Spisech Král. Čes. Spol. Nauk) a j. v.; *Riegra* *Dílo centralismu v 18. století* (Osvěta 1888) a j.; *V. Müllera* *Svobod-níci* (Praha 1905) atd.

Z *německé* literatury sem spadající dlužno se zmí-niti především o německy psaných pracích českých autorů: Dr. Emil *Ott*. *Beiträge zur Receptionsgeschichte des römisch-canonischen Processes in böhmischen Ländern* (Lipsko 1879), jež arci jen tu a tam obsahuje některé zprávy pro náš účel důležité (na př. o kancléřích a jich pomocnících, o městských písařích atd.), pak starší, pilné práce dra H. *Tomana*: *Schick-sale des böhm. Staatsrechts in den J. 1620—1627* (Praha 1870) a *Das böhmische Staats-recht und die Entwicklung der österreichischen Reichs-idee vom J. 1527 bis 1848* (Praha 1872), z nichž zejména tato druhá podává hojně cenných dat pro historii veřejné správy u nás. Z ostatních přecetných německých spisů, sem patřících, buďte vytčeny aspoň:

Vzácně důkladné, až místy rozvláčné dílo Karla sv. p. z *Czoernig-ů*, *Oesterreichs Neugestaltung 1848—1858* (Stuttgart & Augsburg 1858); velmi přehledná monografie dra Ad. *Fickera* *Die Veränderungen in der Gliederung der politischen Behörden des oesterr. Kaiserstaates und der ihnen zugewiesenen Verwaltungsgebiete während der J. 1848—1855* (ve 4. sešitě 4. ročníku díla *Mittheilungen aus dem Gebiete der Statistik, Vídeň 1855*); dra H. J. *Biddermanna* *Geschichte der österr. Gesamtstaatsidee 1526—1804, I.* (Inomostí 1867) a téhož autora malou, ale výbornou knížku *Geschichte der landesfürstlichen Behörden in und für Tirol v. 1490—1749* (tamtéž 1867); dra Ed. *Rosenthala* pilné dílo, dobře se čtoucí: *Die Behördenorganisation Kaiser Ferdinands I.* (v *Archiv f. österr. Geschichte*, roč. 1887); o státní radě známé dílo dra K. z *Hocků* *Oesterreich. Staatsrath* (Vídeň 1868); o době Marie Terezie zvláště znamenitá *Geschichte Maria Theresias* od Alfreda *Armetha* (10 dílů, Vídeň 1863—1879), atd. atd.

Nejdůležitějším pramenem pro novější doby zůstanou tu ovšem *sbírky zákonů* zejména známé starší soukromé sbírky Kropatschkovy a Rothova s pozdějšími jich doplňky; pak úřední *Politische Gesetzsammlung 1790—1848, Provinzialgesetzsammlung des Königr. Böhmen 1819—1848*, a od 1. prosince 1848 říšský a zemský zákonník.

Vítaným pramenem jsou též známé *Tafeln zur Statistik der oesterreichischen Monarchie*, skýtající věrný obraz o organismu správy v našich zemích v l. 1827—1859.

Oblíbená příručka *Mayrhoferova* (*Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst*, 5. vydání, redigované hr. Ant. Pace; 7 svazků a obsáhlý Index, Vídeň 1895—1903) má v čele 1. svazku svižně psanou skizzu novější historie politické správy u nás.

NYNĚJŠÍ ORGANISMUS RAKOUSKÉ SPRÁVY ZEMĚPANSKÉ.

NAPSAL DR. DOBROSLAV KREJČÍ.

1. Veliký státoprávní převrat, nastalý u nás r. 1867 vyrovnáním s Uhry a uzákoněním nové ústavy, nemohl arcí zůstatí bez podstatného vlivu také na správu v našich zemích.

Již dříve brala se sice veřejná správa v zemích Uherských namnoze svými vlastními cestami a lišila se leckdy podstatně od správy ostatních zemí mocnářství; ale přece jen byla, aspoň v pozdějších dobách, řízena z Vídně, a Vídeň snažila se vtisknouti jí aspoň dle možnosti stejný, jednotný ráz jako správě v zemích ostatních, vštípati jí téhož ducha. Po r. 1867 staly se však země ty téměř zcela samostatným státem se zcela samostatnou správou. Jim samým ponecháno, aby si vlastním svým ústavním zákonodárstvím zařídily svou správu zcela samostatně, od nejnižších instancí do nejvyšších, bez ohledu na ostatní země, svazkem mocnářství jen volně s nimi spojené, pouze za ústavního spolupůsobení společného s nimi panovníka.

Za to v těch ostatních královstvích a zemích mocnářství šroub centralismu a uniformování podstatně při-

tažen. Také v nich sice zavedeny nové řády, řády ústavní; také v nich provedena nová organisace zeměpanské správy zákony, sdělanými ústavně »za souhlasu obou sněmoven«. Ale při tom setřeny poslední zbytky historických zvláštností ve správě jednotlivých těch království a zemí; jen hranice zemské zachovány a učiněny opět zpravidla, ač ne bez výjimek, rozhodnými pro hranice obvodu druhé stolice správní. Uvnitř hranic těch zavedena všude správa zcela jednotná, a řízení její ve všech těch zemích přikázáno jednotným odborným ministerstvem vídeňským.

Tak v dualistickém Rakousko-Uhersku vznikla i dualistická správa: Zcela samostatný správní organismus rakouský a neméně samostatný uherský. Jakožto důsledek reálného přec jen ještě spojení obou těch státních celků přistoupil pak k oběma těm velkým organismům menší organismus třetí: Organismus správy společné, správy oněch nemnohých záležitostí, jež prohlášeny za společné oběma polovicím říše, totiž panovníckého domu a věcí zahraničních, správy vojenské a správy financí, pro tyto společné záležitosti potřebných.

Máme tu pojednati jen o správě rakouské, a to jen o oné části její, jež zývá bývá správou zeměpanskou čili státní v užším slova smyslu. Vyloučena tedy z našeho pozorování vůbec jednak samospráva, jednak státní správa uherská. Správy společné bylo by třeba všimnouti si tu aspoň potud, pokud by jinak obraz o zeměpanské správě našich království a zemí zůstal neúplným; tolik uvedeno však v této sbírce již dříve (na str. 211 a násl. první části dílu II.), takže — nemáme-li se opakovati — stačí tu pouhý odkaz na ony dřívější vývody. Totéž platí ve příčině orgánů povolaných ke kon-

trole naší správy. Za to nemůžeme zde kvůli úplnosti pominouti orgánů, v nichž zeměpanská správa jest promíšena se samosprávou.

Látku si rozdělíme tak, že pojednáme nejprve o obecném organismu správy nejširší, »politické«, připojujice k ní výklad i o příslušných ministerstvech; po té přejdeme ke všeobecné správě finanční a soudní, zakončíme pak popisem zvláštních orgánů pro některé obory správy zřízených, při nichž právě se již nezřídka stýká živly správy zeměpanské se živly samosprávnými a jež proto mohou býti přechodem k samostatné stati, samosprávě zde věnované.

V celé stati podržíme stále na mysli hlavní po našem soudu účel této sbírky: býti praktickou příručkou pro české politiky, zejména také pro ty, kdož jimi býti teprv počínají nebo se jimi teprve mají státi. Proto také uvedeme podrobněji věci, jež lze považovati za méně známé, kdežto věci třeba důležitější, ale každému vzdělanci běžné, odbudeme kratčeji. Časté citáty příslušného zákonného podkladu pak mají sloužiti k tomu, aby si snadno mohl najíti bližší poučení o věci ten, komu by snad nedostačovala stručnost, povahou věci zde předepsaná.

I. Povšechné orgány správy politické.

2. *Základem* nynější organisace zeměpanské správy u nás vůbec jest čl. 2. státního základního zákona o moci vládní a výkonné (z 21./12. 1867 č. 145 ř. z.), dle něhož císař vykonává vládní moc prostřednictvím zodpovědných ministrů a podřízených jim úředníkův i zřízencův, a čl. 14.

stát. zákl. zákona o moci soudcovské (z téhož dne č. 144 ř. z.), dle něhož má soudnictví u nás býti ve všech instancích odděleno od správy.

Na tomto základě zbudováno pak ústrojí *politické správy* 1. a 2. stolice zákonem ze dne 19./5. 1868 č. 44 ř. z. Stolicí nejvyšší — jednotlivým ministerstvům sem patřícím i celé ministerské radě — zachován v podstatě mlčky základ i organismus, daný jim již dříve, totiž celé ministerské radě nejev. rozhodnutím ze 17. března 1848 č. 30 sb. zák. prov. sv. 71, resp. nepublikovaným nejev. rozh. z 12./4. 1852, mimo to pak ministerstvu vnitra a ministerstvu kultu a vyučování nejev. vlastnoruč. listem z 2. března 1867, pokud se týče min. nařízením z 11./3. 1867 č. 49 ř. z., ministerstvu obchodu nejev. rozhodnutím z 10. dubna 1861 resp. ministerským nařiz. ze dne 20./4. 1861 č. 49 ř. z., ministerstvu orby nejev. rozhodnutím z 11. ledna 1868 resp. min. nařiz. z 29./1. 1868 č. 12 ř. z., a ministerstvu zemské obrany nejev. rozhodnutím z 10. ledna 1868 resp. min. nařízením z 18./1. 1868 č. 11 ř. z. Rozumí se, že pozdější rozvoj zákonodárství způsobil i v jejich ústrojí časté nikoli nepodstatné změny, ale všeobecným právním základem ministerstev zůstávají napořád starší ony předpisy. Jen ministerstvo obchodu rozděleno nejev. rozhodnutím z 15. ledna 1896 resp. min. nařízením z 19./1. 1896 č. 16 ř. z. ve dvě tak, že všechny záležitosti železniční z něho vyloučeny a přikázány nově utvořenému ministerstvu železnic.

3. Pravidelným orgánem **první stolice** zeměpanské správy politické jsou c. k. okresní hejtmanství. Obvody jejich určují se cestou nařizovací; cit. zákon pouze předpisuje, že hranicemi jejich nesmějí býti profaty

hranice okresních soudů ani místních obcí, jednotlivých ani spojených; nesmí tedy žádná místní obec a žádný soudní okres býti rozděleny mezi dvě hejtmanství.

Prvně rozděleny země v politické okresy nařízením ministerstva vnitra ze dne 10. července 1868 č. 101 ř. z. (pro Halič, Solnohradsko a Kraňsko zachováno nařízením z téhož dne č. 102 ř. z. rozdělení tam již dříve provedené). Čechy rozděleny tehda na 89, Morava na 30, Slezsko na 7, celé Předlitavsko na 324 okresních hejtmanství. Později ovšem nastalo ještě mnoho změn; některá hejtmanství rozdělena ve dvě, z jiných jednotlivé soudní okresy neb obce vylučovány a s jinými v nová hejtmanství slučovány atd. Tou dobou (počátkem r. 1907) máme v Čechách 98, na Moravě 34, ve Slezsku 9, v celém Předlitavsku 363 okres. hejtmanství.¹

Města se zvláštním statutem nejsou však pojata do tohoto rozdělení. Každé z nich tvoří pro sebe zvláštní politický okres. V Čechách jsou dvě, Praha a Liberec, na Moravě jich je 6 (Brno, Jihlava, Olomouc, Znojmo, Uherské Hradiště a Kroměříž), ve Slezsku tři (Opava, Bílsko a Frýdek), v celé naší polovici říše 33.

Politickým úřadem první stolice ve městech se zvláštním statutem jest jejich magistrát, jinde c. k. okresní hejtman. Ostatní úředníci, zřízenci i poradní sbory, při c. k. okresních hejtmanstvích ustanovení, jsou pouhými pomocnými orgány okres. hejtmana, jenž sám jediný reprezentuje celý úřad a sám jediný je za všechno úřadování jich zodpověden. Jsou tedy okresní hejtmanství organisována dle principu osob-

¹ V Haliči 79, v Bukovině 11, v Dalmácii 14, v D. Rakouskích 23, v Horních 13, v Solnohradsku 5, ve Štýrsku 22, v Korutanech 7, v Kraňsku 11, v Pímoří 11 a v Tyrolích s Vorarlberkem 26.

ního čili byrokraticky. Naproti tomu jsou magistráty úřadem sborovým či kolegiálním; rozhodují ve sboru, většinou hlasů, předseda jich — purkmistr — má pouze právo zastaviti usnesení, jež se přiči zákonu.

Magistráty nejsou však zvláštní, samostatnou korporací; jsou to prostě orgánové obecní, povolání statem k tomu, aby v přenesené působnosti obecní vykonávali též zeměpanskou politickou správu první stolice. V Praze je magistrátem sbor placených zřízenců obecních, v jehož čele stojí purkmistr neb jeho náměstek, v Liberci je to vůbec jen městská rada sama, pokud obstarává přenesenou působnost obecní.

4. *Obor působnosti politických úřadů 1. stolice* — okresních hejtmanství i magistrátů — stanoven byl cit. zákonem v ten způsob, že má zabíratí vše to, co tou dobou bylo předmětem politické správy smíšených úřadů okresních (resp. čistě politických okresních úřadů, kde takové již byly), pokud nebudou jednotlivé z těch záležitostí přeneseny zákonem na zastupitelstva obecní neb okresní. Dle toho patří do jejich působnosti netoliko správa vnitřní, ale i správa přímých daní, a mnoho záležitostí z oboru správy kultu a vyučování, správy národohospodářské i vojenské. Všeobecně možno říci, že kompetence úřadů těch vztahuje se na veškeré obory zeměpanské správy 1. stolice, jež nejsou výslovně přikázány zvláštním orgánům jiným. Též moc policejní a donucovací jest jim vyhrazena v mnohých případech, v některých také moc trestní. Mimo to přísluší okr. hejtmanstvím vykonávatí v 1. stolici právo dohledu k obcím a okresům zastupitelským, pokud jest vyhrazeno správě státní.

Nebude snad od místa nastíniti si zde aspoň v hlavních rysech nynější pravomoc politických úřadů první stolice; vysvitne tím pojem »politické správy« u nás i nynější ráz její, zejména u srovnání s dříve uvedeným rozsahem někdejší »politické správy« (v. str. 42. a 60.) a s kompetencí naší samosprávy, jež bude zajisté naznačena v člancích dalších.

5. *Základem nynější pravomoci okresních hejtmanství jest, jak řečeno, stav z doby vydání zákona z 19./5. 1868 č. 44 ř. z.; ten pak řídil se částí A nařízení ministerstev vnitra, spravedlnosti a financí ze dne 19./1. 1853 č. 10 ř. z., kterouž u provedení organizačních zásad kabinet. listu z 31./12. 1851 (č. 4 ř. z. z r. 1852) byla prohlášena pravidla o zřízení a působnosti okresních úřadů. Dle nich patří k působnosti těchto úřadů ve věcech správy politické zejména: 1. Prohlášovatí zákony a úřední nařízení. 2. Pečovatí o zachování hranic zemských i obecních. 3. Činití návrhy na zabrazení nebo mírnění nouze a prováděti učiněná opatření, brániti poškozování osob i majetku. 4. Pečovatí o zachování veřejného pořádku vůbec. 5. Dbátí o zachování předpisů a zařízení ve příčině zemědělství. 6. Mítí péči o zřizování a udržování silnic a mostů jakož i všelikých zařízení vodních. 7. Udělovatí oprávnění obchodní a živnostenská, pokud to není vyhrazeno vyšším úřadům, a rozhodovatí v 1. stolici ve věcech živnostenských. 8. Spolupůsobití při sčítání lidu, při vojenských odvodech, při obstarávání přípreže a ubytování vojska, po případě i jeho stravování a při jiných záležitostech vojenských. 9. Vykonávatí buď bezprostředně, nebo prostředkem zvláštních orgánů k tomu povolovaných (zdra-*

votních, technických, policejních, četnictva a j.) všeliká opatření správy policejní, a dohlížeti na všechny tyto zvláštní orgány. 10. Dohlížeti na veřejný tisk a spolky v okrese. 11. Pečovati o dohled nad cizinci, vydávati neb vidovati cestovní knížky a průkazy, vidovati pasy podomních obchodníků, řídití v hostění a postrk, nařizovati a řídití všeobecné policejní přehlídky. 12. Péči míti o řádnou správu chudinskou, dle platných o tom předpisů, dohlížeti v té příčině na obce i na obecní neb okresní ústavy chudinské a dobročinné, starati se o odstranění žebroty. 13. Činiti neb prováděti potřebná opatření při epidemiích, morech a p., dohlížeti na lékaře a jiné orgány zdravotní, na očkování, pomoc při porodech, na nemocnice a pod. ústavy obecní a okresní. 14. Vykonávati policii mravnostní, udíletí povolení hudební, divadelní a p. 15. Pečovati o čistotu a policii silniční. 16. Dohlížeti na řád čelední. 17. Vykonávati policii požární a stavební, jakož i 18. tržní a živnostenskou, dohlížeti na míry a váhy i na společenstva živnostenská. 19. Vykonávati policii polní, lesní i honěbní. 20. Rozhodovati v 1. stolici o všelikých stížnostech ve věcech policejních. 21. Vykonávati dozorčí právo státu ve příčině nadací, světských i duchovních. 22. Udělovati dispense od ohlášek v nutných případech, a spolupůsobiti v některých záležitostech církevních (ve příčině staveb kostelů i far, poplatků štolních a p.). 23. Vykonávati státní právo dozoru nad školami a vychováváním, pokud není po zákonu přikázáno jiným orgánům. 24. Podporovati a poučovati obce a dohlížeti na ně. 25. Dbáti vůbec o provádění zákonů a úředních nařízení,

po případě je vynucovati a podporovati v tom ostatní úřady neb orgány. V případech nutných smí přednosta úřadu na vlastní zodpovědnost vyžádati si přímo vojenskou asistenci k tomu, — jinak má se o ni obrátiti na úřad vyšší.

6. Tato pravomoc, dojista již velmi rozsáhlá, byla četnými pozdějšími předpisy ještě značně rozšířena neb aspoň přesněji určena. Vytkněme z nich příkladmo aspoň některé.

Četnými předpisy nařízeno polit. úřadům 1. stolice sbíratí různá statistická data ze všech téměř oborů správy a podávati o nich pravidelně neb jednotlivě zprávy, spolupůsobiti při velkých statistických šetřeních, dohlížeti na vedení matrik se strany církevních úřadů k tomu povolaných a věsti je ve příčině sňatků civilních a ve příčině osob, jež nepatří k žádné z uznaných církví (§ 9. čl. II. z. z 25. května 1868 č. 47 ř. z., min. nař. z 1. července 1868 č. 80 ř. z., zák. z 9. dubna 1870 č. 51 ř. z., min. nař. z 20. října 1870 č. 128 ř. z. atd.).

Volební řády do sněmův i do říšské rady dávají úřadům těm řadu důležitých úkolů i oprávnění při obojích těch volbách (přehlížeti seznamy voličů, rozhodovati o reklamacích, řídití volby v některých kuriích atd.).

Řadou zvláštních předpisů upraveno spolupůsobení jich ve věcech týkajících se státního občanství, šlechtictví a různých vyznamenání, vystěhovalectví a přistěhovalectví, ve věcech církevních (zejména zák. z 25./5. 1868 č. 49 ř. z., z 9./4. 1870 č. 51, ze 7./5. 1874 č. 50 a 51 ř. z. s přísl. min. nař. a j.), kde jim patří nyní též podstatný vliv

na správu církevního jmění a pravidelné rozhodování v 1. stolici vůbec; dále ve věcech manželských, kde zejména jsou též povolány předsebráti ohlášky i odstavky při civilních sňatcích, a pravomoc jich k udílení dispensí rozšířena (zák. z 25./5. 1868 č. 47, z 9./4. 1870 č. 51, ze 4./7. 1872 č. 111, min. n. z 1./7. 1868 č. 80 ř. z., v ýn. m. vnitř z 27./4. 1873 č. 13.505 atd.), zejména pak ve věcech živnostenských, zdravotních a policejních.

7. Ve věcech živnostenských patří polit. úřadům 1. stolice podle živn. řádu z 20./12. 1859 č. 227 ř. z. a pozdějších novel k němu vydaných (zejména též novely nejnovější z 5./2. 1907 č. 26 ř. z.) mezi jiným: Přijímati přihlášky k živnostem svobodným i řemeslným a vydávati živnostenské listy; udělovati některé koncesse; schvalovati provozovárny, nájemce neb zástupce, odnímati právo živnostenské, svolovati k prodeji výrobků dům od domu, přidělovati živnosti ke společenstvu a vykonávati řadu důležitých práv vůči společenstvům a živnostenským vůbec, prodlužovati pracovní dobu v továrnách (nejdéle na 3 týdny), vésti rejstřík živnostenský atd. Mimo to uložena jim řada dalších funkcí zákonem o ochraně známek, o podomním obchodě a četnými jinými zákony speciálními.

Ve věcech zdravotních přísluší jim kromě toho, co již svrchu bylo uvedeno, zejména: Propůjčovati zřízená místa chirurgů, lékárníků, udíleti koncesse podkovářské a pohodnické, vykonávati dohled na prodej potravin, minerálních vod a jedů, na prohlídku dobytka i masa, na prohlídku mrtvol i vykonavatele její, nařizovati obdukcce z důvodů zdravotních a intervenovati při nich, svolovati k vykopání a převážení mrtvol, brániti

fušérství, spolupůsobiti při potírání nakažlivých nemocí zvířecích (z. z 29./2. 1880 č. 35 a 37 ř. z.), dohlížeti na zdravotní službu v obcích, řídit volby do lékařských komor, spolupůsobiti při nemocenském i úrazovém pojišťování dělnickém atd.

Ve příčině záležitostí policejních uvádějí již cit. pravidla o působnosti okresních úřadů dosti podrobně jejich kompetenci; z přečetných předpisů pozdějších buďtež připomenuty aspoň zbrojní patent, tiskový zákon, zákon spolkový a shromažďovací, zákon cejchovní, dopravní řád a jiné zákony železniční, zákon o donucovacích pracovnách a polepšovnách atd., jež vesměs přikazují polit. úřadům 1. stolice celou řadu důležitých úkonů policejně-správních.

8. Z působnosti jich ve věcech zemědělských dlužno zvláště vytknouti: řadu oprávnění dle zákona lesního (jako svolovati k jinému použití lesní půdy nebo nařizovati opětné její zalesnění, dohlížeti na lesní hospodářství vůbec, bráti do přísahy lesní personál, odhad lesních škod atd.), dále některá práva jich dle zákonů honebních, rybářského, proti škodám způsobeným zemědělství housenkami, chrousty a p., na ochranu ptactva, na povznesení chovu dobytka hovězího i koňů atd., proti révokazu a p., o vyvazení pozemků, o jich scelování atd. Jim přísluší též bráti do přísahy polní hlídače a rozhodovati v 2. stolici ve věcech, týkajících se ochrany polního majetku.

Velmi rozsáhlá je také působnost politických úřadů I. stolice ve věcech vodních, silničních a stavebních vůbec, jakož i ve věcech vojenských. V těchto jsou zejména pravidelnou 1. stolicí doplňovací pro vojsko, námořnictvo i zemskou obranu; jim přísluší

těž vésti evidenci nad neaktivním mužstvem i nad domobranou, řídití klassifikaci i odvod koní, jednati o náhradách škody způsobené vojenskými cvičeními nebo válkou, spolupůsobiti při mobilisaci atd.

Ve věcech berních náleží politickým úřadům 1. stolice vyměřovati daň domovní, daň výdělkovou z podniků povinných k veřejnému účtování a daň z důchodů, připravovati práce komisí pro vyměřování všeobecné daně z výdělku, osobní daně z příjmu a daně z vyššího služného, prováděti důsledky z jejich usnesení (vydávati platební rozkazy), jakož i vykonávati potřebná šetření a zpravidla i řízení trestní; pomáhati při udržování evidence katastru daně pozemkové; nařizovati a prováděti berní exekuce; podávati příslušné zprávy a výkazy; dohlížeti na berní úřady i na obce, pokud při vybírání daní spolupůsobí.

Pro obstarávání těchto berních záležitostí přidělen jest každému okresnímu hejtmanství zvláštní úředník berní («berní referent», viz níže v odst. 20.).

9. Politickým úřadům 1. stolice přísluší dále i dosti rozsáhlá pravomoc trestní. Zejména náleží jim trestati: demonstrativní neslušné počínání na veřejných místech a urážlivé chování proti orgánům úředním a obecním starostům (dle § 11. a 12. cís. nař. z 20./4. 1854 č. 96 ř. z.), menší ublížení na cti (§ 1339. ob. z. obč.), přestupky zbrojního patentu, cejchovního řádu, lesního zákona, zákona o ochraně majetku polního (v 2. instanci), přestupky proti zákonu o sčítání lidu, o prodeji potravin, různá jednání proti předpisům zdravotním (na př. odebrání pomoci lékařské, neoprávněné provozování bábictví, přestupky zákona o moru dobytčím atd.), přestupky živnostenského řádu, porušení živnostenských

privilegií, zákona o ochraně známek, o podomním obchodě, některé přestupky zákona branného atd. atd.

Konečně — last not least — dlužno vytknouti důležité oprávnění, jež § 11. státního základního zákona o moci výkonné dává státním úřadům vůbec, tedy také politickým úřadům první stolice: na základě zákonů a v mezích své úřední působnosti vydávati závazná nařízení a rozkazy.

Viděti, že působnost i moc úřadů těch jest velice rozsáhlá; uvážíme-li, že všeska ta moc ve venkovských okresech soustředí se právně v jediné osobě okresního hejtmana, pochopíme veliký význam jednak reforem správy, jednak otázky úřednické pro naši politiku.

10. Druhou stolicí, tedy představeným jak c. k. okresních hejtmánů, tak i magistrátů měst se zvláštními statuty jest v každé zemi hlava politické správy: *zemský šéf* (Landeschef). Ve Slezsku, v Bukovině, v Solnohradsku, Korutanech a Kraňsku imenuje se *zemským prezidentem* (Landespräsident), ve všech ostatních zemích *místodržícím* (Statthalter). Za jeho řízení a pod jeho zodpovědností provádí vrchní politickou správu v zemi *zemský úřad politický* (politische Landesbehörde), zvaný ve jmenovaných právě menších zemích c. k. *zemskou vládou* (k. k. L.-Regierung), v ostatních c. k. *místodržitelstvím* (k. k. Statthalterei). Tyroly s Vorarlberskem mají dohromady jen jednoho místodržícího a jen jedno místodržitelství; rovněž tak Terst s Gorici-Gradiskou a Istrií. Máme tedy celkem 14 zemských úřadů politických, kdežto »království a zemí na říšské radě zastoupených« čítáme 17.

Organisace také těchto úřadů zakládá se na cit. zákoně z 19. května 1868. Znění zákona toho však zavdává

podnět k vážným pochybnostem o právním poměru mezi zemským šéfem a polit. úřadem zemským. Stanoví totiž jeho § 8.: »Místodržitelové a zemští presidenti s místodržitelstvími a zemskými vládami jim podřízenými mají působnost nynějších zemských šéfů a stávajících politických úřadů zemských, s výhradou pozdějšího zákonného přenesení jednotlivých záležitostí do pravomoci zastupitelstev zemských, okresních neb obecních.«

V době vydání zákona toho však řídila se pravomoc zemských šéfů i polit. úřadů zemských částí C svrchu cit. organizačních pravidel z 19./1. 1853 č. 10 ř. z. Pravidla ta rozeznávají zcela přesně působnost místodržitele od působnosti místodržitelství. Dle nich je místodržitelství zařízeno sborově; z pravidla má se v něm o všech důležitějších věcech rokovati v sezeních všech radů, po případě i jiných referentů, a rozhodovati většinou hlasů. Jen ve věcech, místodržícímu samému vyhrazených (t. zv. presidiálních), i když je byl předložil sboru, není místodržitel vázán náhledem většiny; v záležitostech, přikázaných *místodržitelství*, tedy zpravidla ve všech důležitějších věcech, jest místodržitel pouze oprávněn suspendovati usnesení, jež po jeho náhledu odporují zákonu nebo zájmům nejvyšší služby, načež má zpravidla si vyžádati rozhodnutí příslušného ministerstva.

Ale též § 8. praví dále: »Zemští šéfové jsou zodpovědní za svoje vlastní, jakož i za úřední jednání podřízeného jim politického úřadu zemského (čl. 12. stát. zákl. zákona ze dne 21. prosince 1867 o moci vládní a výkonné).«

Z toho dovozuje praxe a také část theorie (srv. na př. Ulbrich, Lehrbuch, str. 100), že jak návrhy jednotlivých referentů, tak i usnesení sborová v místodržitelství nejsou pro místodržitele vůbec závazná a mají povahu pouhých informací nebo prací přípravných; teprve schválením místodržitele neb jeho náměstka že nabývají platnosti. Zkrátka, že také místodržitelství jsou organisována dle principu osobního a ne sborového.

11. Pro náhled ten bylo by lze uvéstí hlavně, že to byl pravděpodobně úmysl vlády, podávající návrh cit. organizačního zákona z r. 1868 (podle motivů k osnově té připojených). Slabší již je důvod, že »když již osobní princip proveden jest v instanci první a třetí, bylo by patrno anomálií, kdyby v instanci druhé měl platiti princip kolegiální, vylučující zodpovědnost osobní« (srv. Pražák, Spr. pr. I. 25). Neboť jednak není ani v 1. ani v 3. stoličce princip osobní proveden důsledně (srv. magistráty a min. orby), jednak není u nás vůbec vyloučeno střídání obou těch principů v různých instancích téhož oboru správy (srv. na př. úřady školní); mimo to nejedná se tu o bezpodmínečný princip kolegiální, jenž by osobní zodpovědnost vůbec vylučoval, nýbrž o zvláštní kombinaci: Jsou tu totiž dle cit. pravidel druhou instancí vlastně dva úřady, každý se svou vlastní kompetencí, byť i navzájem se doplňující a těsně stýkající: »Místodržitel«, úřad to zřízený přísně dle principu osobního, a »místodržitelství« dle principu kolegiálního. Konečně pak zdá se mi mnohem větší anomálií, aby druhá instance tak důležitého odvětví správy postrádala vůbec vši pevné zákonné organisace — a tomu by tak bylo, kdyby zmíněná pravidla z r. 1853 neměla pro ni už platiti, nová však pro ni dosud vydána nebyla.

12. Mám však za to, že ani na úmysl zákonodárcův se tu nelze dobře odvolávat. I kdyby v motivech vládní osnovy byl dotyčný úmysl vlády došel výrazu ještě jasnějšího, nelze jej za daných poměrů považovati též za úmysl zákonodárcův. Neboť doslov zákona s úmyslem takovým se nesrovnává, ba přímo jej vylučuje.

K důkazu stačí tu jen pozorně pročísti cit. pravidla z r. 1853. Uvádějí pravidla ta ve svém oddílu II. pod společným nápisem: »Obor působnosti místodržitelství« tři části: A. »Obor působnosti místodržitele«, B. »Obor působnosti místodržitelství« a C. »Vyřizování prací u místodržitelství«. (Geschäftsbehandlung der Statthalterei.)

Užívá se tu tedy slova »místodržitelství« zcela zřejmě ve dvou různých smyslech, širším a užším; v širším sl. sm. zabírá dva různé úřady s různou kompetencí: úřad místodržitele a úřad místodržitelství v užším sl. sm. Pro oba, tedy opět pro místodržitelství v širším sl. sm. dán pak stručný jednací řád v části třetí, jež stanoví v podstatě toto:

»§ 44. Projednávání záležitostí u místodržitelství dělí se na to, jež se děje mimo radu, a na ono, jež se děje v radě. § 45. Z pravidla mají všechny věci, místodržitelství k projednání přikázané, býti přednášeny v radě... § 46. Usnesení o předmětech, jež se v radě přednášely, děje se většinou hlasů; ale místodržitelovi přísluší: 1. V záležitostech, jež patří do působnosti jemu přikázané, o nichž však uznal za vhodné poraditi se s celou radou místodržitelskou nebo s jednotlivými členy jejími, řídit se oním náhledem, který on sám považuje za správný a který si troufá obhájit, byť i se proň nevyslovila vět-

šina hlasů. 2. V záležitostech však, jež jsou příkázány působnosti místodržitelství, suspendovati usnesení, jež po jeho náhledu odporuje zákonům nebo zájmům nejvyšší služby... § 49. Místodržitel jest zodpověden: a) Za stav vedení práce (Zustand der Geschäftsführung) u místodržitelství i u podřízených úřadův a orgánův; b) za účelné a pevné řízení úřadu (Geschäftsleitung) a za horlivý a přiměřený výkon úřední moci jemu svěřené; c) za všechna rozhodnutí a opatření, jež od něho vycházejí nebo jež dá vyhotoviti. Toto jeho ručení nemění se tím, že o dotyčné věci byla konána porada nebo že vydané rozhodnutí neb jiné opatření bylo výsledkem usnesení rady, že tedy za ně jsou vedle místodržitele zodpovědni též referent a ti, kdo pro ně hlasovali.«

Tato ustanovení tvořila tedy stav, jenž platil v době vydání cit. zákona z r. 1868. Dle nich není možno pochybovati, že místodržitelství v už. sl. sm. bylo tehdy úřadem kolegiálním. Nevadilo tomu, že místodržitel byl zodpověden i za úřadování jeho (místodržitelství v už. sm.); by nevznikla kolise, k tomu stačilo právo místodržitelovo, suspendovati na vlastní zodpovědnost jistá usnesení gremia.

Zákon z r. 1868 zachoval svým paragrafem 8. tento stav výslovně v platnosti. Zachoval tedy také citované §§ 44.—49.; neboť i ony vymezují kompetenci místodržitele na jedné straně a místodržitelství na straně druhé, a také ony jsou částí oddílu, nadepsaného právě týmiž slovy, na něž onen § 8. ukazuje: »Obor působnosti (Wirkungskreis) místodržitelství«. Kdyby byl zákon z r. 1868 chtěl §§ ony z platnosti vyloučiti, byl by to

musil jasně vytknouti neb aspoň nahraditi důležitá jejich ustanovení jinými, čehož však neučinil. Nemůže tedy na tomto stavu zajisté ničeho měniti svrchu citovaný do-
datek téhož § 8. o zodpovědnosti místodržitelově také za úřední jednání místodržitelstva. Vždyť ani tento do-
datek není ničím novým, nýbrž pouhým stručným opa-
kováním toho, co dle § 49 cit. pravidel tou dobou také již
platilo; opakování to zdá se pak odůvodněno pouze sna-
hou, vytknouti s důrazem, že také nové situaci, nastalé
zatím vydáním stát. zák. zákona o moci výkonné, plně
se vyhovuje zachováním oněch platných již pravidel.
Jestliže tedy až do té doby takováto zodpovědnost
místodržitelova dobře se snášela s výslovně kolegiálním
rázem vlastního místodržitelství, není zajisté příčiny
míti za to, že nyní se s ní nesnáší.

Jest tudíž nesprávnou a nezákonnou nynější praxe,
činící z místodržitelství téměř neobmezenou doménu je-
diné pouze osoby, jež třeba první den po svém ustano-
vení, poměrů dosud zcela neznalá, může i ve věcech nej-
důležitějších zcela libovolně zvrátiti třeba jednomyslné
usnesení dlouholetých, věci znalých členů rady. Jest to
nejvýš povážlivé nejen se stránky bezpečnosti právní,
také ve věcech správních tak žádoucí, ale i po stránce
politické. Tím více, když místodržitelové, korunou
k návrhu c. k. vlády jmenovaní, nejsou dosud zodpo-
vědní také sněmům zemským, nýbrž výhradně c. k. vlá-
dě samé.

Právě politická důležitost této otázky jest příči-
nou, proč jsem se u ní tak dlouho zdržel. Mám za to, že
zvláště pro českou politiku autokratismus místodržitelův
sotva kdy byl a bude s výhodou. I když nelze klásti p ř í-
li š n é naděje do sborů místodržitelských rad v našich

českých zemích, přece myslím, že systém kolegiální byl
by zpravidla větší zárukou lepší znalosti poměrů a snad
i národní objektivnosti než nynější onen autokratismus.
Pro případ, že by po té stránce změna nynější praxe
byla i s kompetentních stran uznána s hlediska české po-
litiky za žádoucí, snažil jsem se ukázati, že by k tomu
nebylo ani potřebí změny zákonného podkladu praxe té,
nýbrž naopak jen domáhati se, by uvedena byla s ním
v soulad.² Byl by tedy požadavek ten poměrně snadno
proveditelný.

13. Obor působnosti politických úřadů druhé stolice
dlužno každým způsobem dělití na obor působnosti
zemských šéfů a obor působnosti zemských
politických úřadů (§ 8. cit. zák. z r. 1868).

Zemským šéfům přísluší především zastupovati
zeměpána při slavnostních příležitostech vůbec a vládu
jeho oproti zemskému zastupitelstvu zvláště (§ 2. té-
hož z.). Ostatní jejich působnost určují cit. organizační
pravidla z 19./1. 1853 č. 10 ř. z. lit. C, a ovšem pak četné
zvláštní zákony novější. Budťež zde stručně výtčeny
aspoň hlavní kusy:

Místodržitel resp. zemský president je šéfem a před-
sedou zemského politického úřadu (§ 11. cit. pravidel).
Rozděluje práci, přiděluje osoby jednotlivým oddělením,
činí návrhy na obsazení oněch míst politických úředníků
v zemi, jichž jmenování vyhrazeno jest ministru vnitřa
(totiž okresních hejtmanů, po zákonu ze dne 15./4. 1873
č. 52 ř. z. též místodržitelských neb vládních sekretářů)
nebo císaři (totiž místodržitelských a vládních radů, po

² Dle pozn. v Pražákově Správ. právu I. str. 25 ukázal to ostatně
asi již dříve Jäger v Zeitschr. f. Verw. 18/5; neměl jsem však příle-
žitosti s vývody jeho se seznámiti.

cit. zákonu též dvorních radů a místopředsedů místopředsedství); ostatní jmenuje sám, určuje jich působnost, přesazuje je dle potřeby, povoluje jim dovolené i výměny míst a přijímá bezpodmínečná vzdání se místa, přijímá konceptní praktikanty, udílí jim adjuta, jmenuje místopředsedské sluhy atd. (§ 16.—20. *ibid.*, § 13. zák. z r. 1868). Jemu náleží řídití úřadování všech podřízených, dohlížeti na ně, vykonávati disciplinární moc nad nimi (s jistými omezeními), udělovati jim odměny a výpomoci do určité výše, zálohy, náhrady cestovní a za stěhování dle zvláštních předpisů. (§ 21.—23. *cit. prav.*)³

³ Nedávno byly ve schůzi jedné z nejvýznamnějších našich vědeckých korporací uváděny překvapující doklady, jak v kruzích naší mimoprávní inteligence — i nejlepší — jeví se přechasto úžasný zmatek v nejprimitivnějších znalostech z oboru našeho veřejného práva (jednalo se o zavedení prvků z oboru toho již do studia středního školního). Slyšeli jsme také o profesorovi, který považoval auskultanta za vyššího úředníka politického a p. Nebude tedy snad od místa, když v této příručce, jež má být především praktickou, aspoň pod čarou uvedu při jednotlivých hlavních oborech naší státní správy také názvy hlavních kategorií jejího úřednictva i jejich stupeň na žebříku státní úřednické hodnosti. (Stupeň ten vyznačují u nás t. zv. hodnostní třídy, jichž máme celkem 11, a dle nichž se určují také platy i jiné požitky státních orgánů u nás. Platy ty byly upraveny četnými zákony, zejména z 15./4. 1873 č. 47, z 19./9. 1898 č. 172 a z 19./2. 1907 č. 34 ř. z.) Pokud názvy jednotlivých kategorií nejsou ve všech zemích stejné, přidržím se především názvů užívaných u nás v Čechách, z ostatních uvedu jen nejdůležitější.

V *oboru politické správy*, u c. k. hejtmánství a místopředsedství, počíná *konceptní služba* — nehledíme-li ke koncept. praktikantům, nemajícím ještě hodnosti úřednické — c. k. místopředsedskými koncipisty v X. hodn. třídě, postupuje pak přes c. k. okr. komisaře (IX. tř.), vrchní okresní komisaře (Bezirks-Oberkommissär) a místopředsedské tajemníky (Statthalterei-Sekretär) (VIII.), okresní hejtmany (VII.), místopředsed. rady (VI.), dvorní

V některých z těchto věcí je předepsáno, že místopředseda má vyslechnouti náhled referenta a rady, po případě zvláštní komise pro to z radů zřízené, aniž by však náhledem tím byl vázán (při jmenování úředníků, § 16. *ib.*); při disciplinárním propuštění úředníka místopředsedou jmenovaného však usnesení rady přímo rozhoduje (§ 22. *ib.*).

Místopředseda obstarává dále záležitosti, jež mu císař nebo příslušná ministerstva svěří k osobnímu výkonu (§ 12. *ib.*), řídí veškerou policii v zemi, zejména dohlíží na veřejný tisk a živnosti s ním spojené, na spolky, divadla a p.; o všech důležitých zjevech a příhodách v zemi a vůbec o stavu jejím má ministerstvům podávati zprávy atd. (§ 13., 14.)

Zemským šéfům náleží dále volba veřejných listů, v nichž se mají diti vyhlášky o zápisech do rejstříků obchodních a společenstevních (§ 11. *úv. z. k. z. obch. ze*

rady (V.) a místopředsedy místopředsedství (Statthalterei-Vicepraesident, IV.) až k místopředsedovi, jemuž přísluší III. třída hodnostní. V zemích, kde v čele zemské správy politické jsou jen c. k. zemští presidenti (IV. tř.), jsou radové, tajemníci i koncipisté místo „místopředsedských“ zvaní rady atd. „zemské vlády“ nebo „vládními“ (Landesregierungsrat atd.).

Účetní služba u místopředsedství vykonávají (opět kromě účet. praktikantů) c. k. účetní: asistenti (XI. tř.), oficiálové (X.), revidenti (IX.), radové (VIII.), vrchní radové (Ober-Rechnungsrat, VII.) a účetní ředitel (VI. tř.).

Manipulační služba kancelářskou obstarávají c. k. okresní sekretáři (v X. hodn. tř. u hejtmánství), místopředsedští kancelisté a oficiálové (XI. a X.), adjunkti ředitelství pomocných úřadů (Hilfsämter-Direktions-Adjunkten, IX.) a ředitel úřadů těch (VIII. tř.).

O některých *odborných* úřednících u polit. úřadů bude učiněna zmínka níže (v kap. III.)

17./12. 1862 č. 1. ř. z. z r. 1863 a § 16. min. nař. z 14./5. 1873 č. 71 ř. z.).

Řadu oprávnění přikazují zemským šéfům volební řády do sněmů zemských i do říšské rady, zákony zdravotní, školní, stavební, zemědělské a jiné. Všechny zvláštní zemské úřady a komise, zřízené pro záležitosti správy politické (jako zemská rada zdravotní, školní, zemská komise pro vyvazení pozemků, pro úpravu řek atd.), jsou jim podřízeny, i ty, jež jinak mají ráz i postavení samostatné, odchýlné od postavení přímých orgánů vlastní správy politické; většinou jsou zemští šéfové přímo předsedy jich. Také zemských úřadů finančních.

14. *Obor působnosti zemských úřadů politických* jest velmi rozsáhlý. Vytkneme zde jen hlavní obrysy jeho, dané již v § 27.—43. cit. pravidel z r. 1853.

Místodržitelství resp. zemské vládě náleží m. j.:

Pečovati o vydávání zemského zákonníka a o přesné provádění i poslušání zákonů a nařízení (§ 27. cit. pravidel); rozhodovati o všelikých stížnostech do rozhodnutí úřadů jemu podřízených (§ 28.); spravovati záležitosti lenní (§ 29.); vyšetřovati i rozhodovati o osoboování si šlechtictví nebo titulů (§ 30.); zaváděti zemské sbírky pro obyvatele živelními nehodami stížené (§ 31.); povolovati odměny do 25 zl. záchrancům života a osobám zvlášť se vyznamenavším při požárech, povodních a p. (§ 32.); míti vrchní dohled na donuc. pracovny a polepšovny, ústavy dobročinné a p. (§ 33.); vésti vrchní správu a dohled na záležitosti obecní dle platných řádů obecních (§ 34., v Čechách hlavně: svolovati ke změnám v obvodu obcí, k ukládání obecních přírázek nad jistou výši, k zavedení nových

dávek, schvalovati úmluvy několika obcí o společnou správu, sesazovati členy představenstva, rozhodovati o zastavení usnesení obecního výboru a o stížnostech do disciplinárních opatření politického úřadu 1. stolice proti starostům obecním, rozpustiti obecní zastupitelstvo, §§ 2.—4., 87., 89., 93., 100., 102., 105. a 106. obec. zřiz.); míti zákonný vliv také na správu vyšších komun, kde jsou zřízeny (taktéž § 34. cit. prav., — v Čechách ve příčině okresních zastupitelstev: určovati spolu se zem. výborem počet zastupitelů pro každý okres, řídit v některých směrech volby, rozhodovati spolu se zem. výborem o stížnostech do pořádku rokování a do zastavení usnesení okres. zastupitelstva, konati právo dohlédací a rozhodovati o stížnostech do usnesení zastupitelstva neb výboru, jimiž byl zákon porušen nebo chybně vykládán, starati se o odpomoc, zanedbá-li zastupitelstvo své povinnosti, odročiti neb i rozpustiti okresní zastupitelstvo vůbec, §§ 12., 23., 28., 69., 72., 78. až 81. zák. z 25. července 1864 č. 27. z. z.); míti péči o veškerý záležitostní nadační jakožto nejvyšší nadační úřad v zemi (§ 35. cit. prav.); vykonávati vrchní správu ve věcech církevních v zemi, pokud dle platných zákonů přísluší státu (§ 36. ib., pak zák. z 7./5. 1874 č. 50 a 51 ř. z., z 21./3. 1890 č. 57 ř. z. a čet. přísl. min. nař.); zkouseti a schvalovati, po případě se svým dobrozdáním předkládati příslušným vyšším úřadům všechny rozpočty o věcech, jich správě, řízení neb dohledu přikázaných (§ 39. cit. pr.⁴); rozhodovati o jistých státních a vůbec veřejných stavbách, smlouvách nájemních

⁴ Jich §§y 37. o věcech vyučování se týkajících a 38. o záležitostech živnostenských a obchodních byly pozdějšími předpisy podstatně změněny.

a pachtovních, lhůtách platebních, odpisech a p., až do určité maximální výše nákladu event. času (§ 40.); přijímati a vydávati služební kauce, povolovati pensionování, provisionování neb kvieskování úředníků a sluhů jmenovaných místodržitelem nebo podřízenými úřady, povolovati normální zaopatřovací platy jich vdovám a sirotkům, propouštění úředníky takové ze služby (§ 41. a 22.); dohlížeti na službu stavební v zemi a obstarávati její administrativu (§ 42.); konečně v oněch zemích, kde není úřadů krajských — tedy nyní ve všech zemích předlitavských — obstarávati také záležitosti úřadům těm přikázané (§ 43. ib., a pravidla z téhož dne uveřejněná v ř. z. pod týmž číslem a lit. B).

Tato působnost byla přechetnými pozdějšími předpisy ještě velmi značně rozšířena. Zde možno jen zběžně vytknouti, že zemské polit. úřady jsou pravidelnou druhou a v některých důležitějších věcech první stolicí ve věcech živnostenských, zdravotních, železničních, manželských, domovských, spolkových a shromažďovacích, tiskových, vodních, lesních a j., a mají přikázanu řadu důležitých úkolů též ve věcech vojenských, četnických, hnaneckých, stavebních, zemědělských, nájemních, vyvazovacích, ve příčině sčítání lidu, spořitelen, udílení státního občanství, změny rodinného jména i jmen místních, vedení matrik, zemských desk, výdělkových společenstev, pojišťování dělnictva proti nemoci i proti úrazu, nošení zbraně, opovídání cizinců, bránění zahalečství a tuláctví, i v četných jiných záležitostech policejních.

15. Aby bylo úřadování usnadněno, může býti výjimečně některým úředníkům mimo sídlo místodržitelství trvale ustanoveným uloženo, aby ve jménu místodržitelově vykonávali sami některé záležitosti, jinak místodržitelství přikázané, zejména aby dohlíželi na úřady podřízené neb aby rozhodovali v 2. stolici, když toho zvláštní poměry vyžadují (§ 9. cit. organ. zák. z r. 1868). Na podkladě tohoto předpisu byla nejv. rozhodnutím z 16./7. 1868 (č. 114 ř. z.) rozmnožena pravomoc oněch okresních hejtmánů v Čechách, kteří sídlí v bývalých (13) krajských městech (při čemž pro kraj Pražský funkce ty svěřeny hejtmanu Karlínskému); avšak svěřeny jim pouze určité úkoly přesně vypočtené, hlavně dohledu na ostatní hejtmanství toho kterého bývalého kraje se týkající, kdežto ve všech ostatních věcech zůstala přímá působnost místodržitelství nedotčena a zejména veškeré rozhodování v II. stolici jen jemu vyhrazeno. (Obvody oněch dohlížejších okresních hejtmánů byly nově upraveny min. nař. z 11./9. 1896 č. 175 ř. z. a později vzhledem k nově vzniklým okres. hejtmanstvím ovšem ještě nejednou měněny, na př. nařízením min. vnitra z 22./9. 1903 č. 194 ř. z. nebo z 15./3. 1905 č. 45 ř. z. a p.)

Naproti tomu v Tyrolích bylo pro město i okres. hejtmanství Trident a pro hejtmanství Roveredo, Borgo, Cavalese, Cles, Primiero, Riva a Tione dáno místodržitelskému radovi I. třídy (nyní dvornímu radovi), trvale v Tridentu ustanovenému, právo nejen dohledu, ale i správní jurisdikce v 2. stolici (nejv. rozh. z 8./7. 1868, č. 115 ř. z.).

Podobné rozšíření pravomoci některých okresních

hejtmanů v Haliči, rovněž r. 1868 stanovené, bylo později (r. 1871) opět zrušeno.

16. Zemští šéfové i zemské politické úřady jsou ve věcech vnitřní správy a v záležitostech osobních podřízeni ministerstvu vnitra; pokud však jde o záležitosti patřící do působnosti jiného ministerstva nebo ústředního úřadu, podřízeni jsou také jim.

Ministerstva vůbec jsou u nás nyní úřady zřízené téměř veskrze dle principu osobního: Ministr sám jest osobně zodpověden za veškerá úřední jednání svého ministerstva a rozhoduje také sám dle svého uznání ve všech věcech, pokud arci nepřenechá to sám na vlastní svou zodpovědnost svým úředníkům; tito úředníci jemu přidělení jsou tedy pouhými jeho pomocníky, jich míněním nikdy není vázán.⁵ Jedinou výjimku činí tu aspoň částečně ministerstvo orby, neboť při rozhodování o věcech horních jest ministr orby vázán usnesením gremia (§ 14. zák. z 21./7. 1871 č. 77 ř. z.).

Jakožto další odchylku od principu osobního bylo by lze vytknouti jednání a rozhodování v celé *minister-ské radě* (k. k. Ministerrat), kde se arci rozhoduje sborově; v publikovaných právních předpisech však nenalézáme žádných pravidel pro její jednání a usnášení se. Zřizující ji nejvyšší rozhodnutí ze dne 17. března 1848 (prohlášené ve sbírce zákonů soudních pod č. 1127) ustanovuje pouze, že se má skládati z ministra zahraničních záležitostí a císařského domu, z ministra vnitra, ministra

⁵ Konceptní úředníci ministerští mají tyto hodnostní stupně: C. k. ministerský koncipista (IX. tř. h.), místotajemník (k. k. Ministerial-Vice-Sekretär, VIII.), tajemník (VII.), odborný rada (Sektionsrat, VI.), ministerský rada (V.) a odborný přednosta (Sektions-Chef, IV. hodn. tř.).

spravedlnosti, ministra financí a ministra války (což nyní arci jest již ustanovení nepraktické); mimo to pak jen, že předsedati radě té má ministrpresident, jež k tomu určí panovník. Ani nepublikovaná nejvyšší rozhodnutí ze dne 12. dubna a 27. května 1852, jimiž upravena všeobecně působnost ministerstev vůbec a v jejichž § 9. pak dány »zásady, jak sluší prováděti předcházející opatření«, neobsahují žádných předpisů o jednání celé rady ministerské; ukládají pouze jednotlivým ministrům, aby před konečným rozhodnutím záležitostí, jež se dotýkají také oboru působnosti jiných ministerstev, s těmito se dohodli, aneb, kdyby se nedocílilo shody, předložili záležitost takovou k nejvyššímu rozhodnutí.

De facto skládala a skládá se naše ministerská rada v různých dobách z různého počtu členů, dle toho, kolik právě ministerstev kdy tu bylo; vedle »ministrů resortních« čili »odborných«, jimž náleží řídit některý z hlavních oborů státní správy, bývají často členy jejími též »ministři bez portefeuille« neboli »ministři-krajaní«, povolání do této »rady koruny« pouze na ochranu zájmů některé národnosti.⁶

Kromě vlastních ministrů mohou býti členy min. rady jen »správci« ministerstev (Leiter des k. k. Min.); jsou to zpravidla vysocí úředníci (sekční šéfové) z toho kterého ministerstva, jež císař

⁶ V čas tisku této stati (v květnu 1907) jest Předlitavských ministrů celkem 12, totiž kromě předsedy ministerstva (ministrpresidenta) ještě 8 ministrů resortních (vnitra, kultu a vyučování, orby, obchodu, železnic, zemské obrany, financí a spravedlnosti) a 3 ministři bez portefeuille (český, polský a německý). — Předsedovi ministerstva jedinému náleží první z našich úředních tříd hodnostních, s platem 24.000 a funkčním přídatkem 28.000 K; ostatní ministři patří do 2. hodn. třídy, s platem 20.000 a funkčním přídatkem rovněž 20.000 K.

pověřil prozatímně správou jeho na dobu, než se rozhodne, koho má jmenovati vlastním ministrem oboru toho. Jsou tak jako vlastní ministři podřízeni přímo císaři, přísluší jim vykonávati pod vlastní zodpovědností všechny funkce vlastního ministra, ale podrží při tom i práva a působnost dřívějšího svého úřadu.

Ministerská rada schází se občas ke společným poradám, jež řídí císařem k tomu jmenovaný »předseda ministerstva«, někdy však také — při věcech obzvláštní důležitosti — císař sám. Rozhoduje se v ní dle povahy věci většinou hlasů, pokud nejde o věci takové důležitosti zásadní, že je při nich nutně potřebí jednomyšlnosti celé rady. Ostatně těm členům jejím, jichž náhled zůstal menšinou, zbývá vždy jedině, buď se přizpůsobiti náhledu většiny a převzíti spolu s ní zodpovědnost za usnesení, byť i se původnímu náhledu jejich přičilo, anebo předložití věc k rozhodnutí císaři, resp. žádati za propuštění z úřadu ministerského. Mají tedy usnesení minist. rady povahu spíše jen úmluv než kolegiálních usnesení.

17. *Působnost ministerské rady* rovněž není přesně vymezena pravidly právními. Jen v některých věcech stanoveno po různu, v různých zákonech, přímo nebo jen nepřímě, že k platnosti jistých zvlášť důležitých opatření správních jest potřeba usnesení celé min. rady (resp. celého ministerstva). Tak smí jen »za zodpovědnosti celého ministerstva« býti vydáno císař. nařízení dle zná mého § 14. říš. úst., jež může v čas nouze nahraditi na čas ústavní říšský zákon; jen na základě usnesení celé ministerské rady smí býti pro jisté území vyhlášen »v ý j i m e č n ý s t a v« (dočasná suspense ústavních předpisů o všeobecných právech občanských, zákon

z 5. května 1869 č. 66 ř. z.); dle § 1. zák. z 23./5. 1873: č. 120 ř. z. smí jen nařízením celého ministerstva za jeho zodpovědnosti býti na čas v jistém území z a s t a v e n a působnost porot; a dle § 10. zákona z 22./10. 1875: č. 36 ř. z. na r. 1876 přísluší celé ministerské radě navrhovati císaři, koho má jmenovati členy správního soudu.

Jinak není pro působnost ministerské rady žádných předpisů; přirozeně však jest povolána zabezpečovati žádoucí jednotnost a soulad v různých oborech státní správy, pokud nestačí k tomu jen svrchu zmíněné ustanovení o vzájemném dorozumívání se zúčastněných ministerstev. Proto přirozeně bývají předmětem porad celé min. rady věci, o nichž se mezi zúčastněnými ministerstvy nedocílilo shody, a věci, mající ráz základních zásad správních vůbec. Také vládní předlohy a prohlášení vlády vůči sborům zákonodárným bývají připravovány na ministerské radě.

Ze všeobecné působnosti jednotlivých ministerstev, jak byla stanovena svrchu cit. nejv. rozh. z r. 1852, sluší vytknouti právo jich:

a) *Prováděti zákony*, tedy zejména vydávati t. zv. prováděcí nařízení; praecisováno nyní čl. 11. stát. zák. o moci výkonné, dle něhož přísluší stát. úřadům vůbec a tudíž ministrům jakožto hlavám jich obzvlášť právo, na základě zákonů vydávati nařízení a rozkazy.

b) *Říditi službu* všech podřízených úřadův a orgánů, zejména vydávati jim služební řády a instrukce, předpisy manipulační i o rozdělení služby a p., prováděti v mezích platných zákonů říšských i zemských (srv. § 11. lit. l a § 12. říš. ústavy) organisaci jich, ob-

sazovati všechna místa, jichž obsazování není vyhrazeno císaři samému ani ponecháno jiným, dohlížeti na všechny podřízené úřady a orgány i vykonávati nad nimi moc disciplinární, pokud není zákonem jinak stanoveno atd.

c) Sestavovati podrobné roční rozpočty svého oboru.

Mimo to přísluší odborným ministerstvům právo rozhodovati v nejvyšší stolici zpravidla ve všech správních záležitostech svého oboru, zejména tedy o stížnostech a odvoláních stran do rozhodnutí úřadů jim podřízených, pokud zákon dopouští stížnosti takové.

18. *Právní svou povahou* zůstávají však stále jak jednotlivá ministerstva, tak i ministerská rada pouhými pomocníky mocnáře jakožto vlastního držitele moci vládní a výkonné u nás; jimi on vykonává tuto moc, jen jemu dle ústavy příslušející (čl. 2. st. zák. o moci výk.). Jemu jsou především zodpovědni, on jest oprávněn libovolně je jmenovati i propouštět, jeho důvěra k nim jest první podmínkou jejich trvání v úřadě.

Od ministrů neústavního, absolutistického panovníka liší se však naši ministři tím, že jsou zodpovědni nejen panovníkovi, ale i zastupitelstvu lidu, parlamentu,⁷ a pak tím, že náš panovník, chce-li vládnouti ústavně a po zákonu, musí jich užívat, nesmí moc vládní vykonávati bez nich. »Každý vládní akt císařův potřebuje ke své platnosti spolupodpisu zodpovědného ministra« (§ 1. zák. z 25./7. 1867 č. 101 ř. z.). Aby pak ohledy hmotné snad nebránily ministrům odepřítí svůj spolupodpis (kontrasignaturu) vládnímu aktu,

⁷ O zodpovědnosti té bylo v této knize již dříve podrobně pojednáno (str. 663 ss. první části dílu II.).

kteřý by se přičil jejich přesvědčení a snad i zákonu nebo blahu lidu, zabezpečil zákon z 22./7. 1868 č. 111 ř. z. každému ministru pro případ propuštění z úřadu, ať si propuštění to sám vyžádal nebo ne, dosti značné výslužné (4000 zl.), bez ohledu na to, jak dlouho byl ministrem.

Podotknouti ještě dlužno, že naši ministři jsou dle ústavy podřízeni přímo a jedině císaři, jenž právě jen prostřednictvím jich musí vykonávati moc vládní; nesmí tedy mezi ně a sebe vložití nějaký jiný úřad neb orgán (na př. státní radu, stát. kancléře neb p.), jako může učiniti panovník absolutistický.

19. *Obor působnosti ministerstva vnitra*, které pro nás zde při pozorování správy politické jest nejdůležitější, nedá se vypočítati zcela přesně (taxative); zahrnujeť, jak již jinde bylo vytčeno, všechny ony úkony nejvyšší instance zeměpanské správy, jež nejsou výslovně přikázány některému ministerstvu jinému. Kompetence, vyměřená mu kdysi nejv. rozhodnutím z 12. dubna a 27. května 1852, dávno již není úplná ani ve všem správná. Rozhojnilyť ji dle zásady právě dotčené rozvoj právních i hospodářských poměrů vůbec a četné přímé předpisy právní zvláště; naproti tomu zase převedeny později některé záležitosti z původní jeho působnosti do oboru jiného ministerstva.

Pouze příkladmo lze z kompetence ministra vnitra uvést kusy nejdůležitější. Náleží mu zejména:

1. Řízení a dohled ve příčině všech úřadův a orgánů politické správy (§ 1. cit. nejv. rozh.).

2. Péče o neporušenost a evidenci hranic říšských i zemských (za spolupůsobení ministra věcí

zahraničních u hranic říšských a ministra financí u obobích, § 2. 1. c.).

3. Spolu s ministry spravedlnosti a financí upravovatí hranice jednotlivých politických okresů uvnitř téže korunní země (§ 3.) a určovatí sídlo nejnižších politických úřadů i orgánů (§ 4.), činití návrhy na povýšení vesnic na městyse a městysů na města, povolovatí změnu místních jmen (v dohodě s ministerstvem financí, po případě též min. spravedlnosti).

4. Řídití záležitosti šlechtické (§ 5.), činití návrhy na udělení šlechtictví, řádů a jiných vyznamenání.

5. Spravovatí v nejvyšší stoličce záležitosti lenní (§ 6.), nadační a záležitosti veřejných fondů vůbec, pokud nepatří v obor jiného ministerstva (§ 7., 16.—18.).

6. Vyřizovatí v nejvyšší instanci veškery záležitosti veřejného zdravotnictví (§ 8.), nyní za spolupůsobení nejvyšší zdravotní rady. Věci veterinární, ochrana proti dobytčím morům a p., jež dříve též patřily tomuto ministerstvu, přikázány jsou nyní ministerstvu orby (nejv. rozh. z 3./8. 1906, nař. min. vnitra a orby z 5./8. 1906 č. 174 ř. z.).

7. Řídití vyvazování pozemků (§ 9.).

8. Pečovatí o evidenci obyvatelstva, o provádění sčítání lidu, dohlížeti na vedení matrik (§ 10.).

9. Udělovatí státní občanství (§ 11.), nyní však jen u cizinců politicky podezřelých, ježto se jinak ministerstvo vzdalo práva toho ve prospěch politických úřadů zemských (min. nař. z 27./10. 1859 č. 196 ř. z.); rozhodovatí v záležitostech práva domovského,

zpravidla v třetí, za jistých okolností v druhé neb i v první stoličce.

10. Dohlížeti na správu chudinskou a na ústavy dobročinné, jakož i na polepšovny a všechny ostatní veřejné ústavy, pokud neslouží účelům přikázaným výslovně jinému ministerstvu. (§ 13.)

11. Vykonávatí státní dohled v záležitostech obecní a okresní samosprávy (§ 19.), předkládatí návrhy na nejvyšší potvrzení purkmistrův a okresních starostů, pokud zákony vyžadují takového potvrzení. (§ 20.)

12. Řídití v nejvyšší stoličce věci stavební, pokud nepatří do působnosti orgánů samosprávných (nař. min. z 20. dubna 1861 č. 49 ř. z.).

13. Podobně řídití v nejvyšší instanci veškery záležitosti veřejné bezpečnosti (od 11. února 1870, kdy byly mu předány z působnosti býv. ministerstva »pro zemskou obranu a veřejnou bezpečnost«); též záležitosti spolkové (§ 22. cit. nejv. rozh.) a shromáždovací, záležitosti týkající se tisku, divadel, průvodních listů, nošení zbraně atd. Zpravidla náleží mu též rozhodovatí v nejvyšší stoličce ve všech trestních věcech policejních, byť i jinak týkaly se oboru jiného ministerstva. Záležitosti četnictva a vojenské stráže policejní zůstaly však ministerstvu zemské obrany.

14. Spolupůsobití při vydávání zákonův a nařízení živnostenských a při všech oněch živnostenských záležitostech, jež se dotýkají veřejné bezpečnosti, veřejného zdravotnictví a věcí stavebních. Dříve bylo ministerstvo vnitra pravidelnou nejvyšší stoličce ve věcech živnostenských vůbec (§ 21. 1. c.), ale nejv. rozhodnutím ze dne 22. září 1905 (publ. min. nař. z 23./9. 1905 č. 151

ř. z.) byla většina věcí těch přenesena do působnosti ministerstva obchodu, jež také při poslední úpravě živnostenského řádu zákonem ze dne 5. února 1907 č. 26 ř. z. prohlášeno (v § 143.) za nejvyšší instanci ve věcech živnostenských.

15. Rozhodovati v nejvyšší stoličce při veškerém vyvlastňování (spolu s příslušným ministerstvem odborným, § 23.)

16. Dohlížeti na soukromé pojišťování a řídit nucené pojišťování dělníků proti úrazu i proti nemoci; též pojišťování dobytka (srvn. cit. nař. z r. 1906 č. 174 ř. z.).

17. Řídit volby do říšské rady i do sněmů.

18. Vydávati říšský zákonník (zák. z 10. června 1869 č. 113 ř. z.).

19. Účastniti se všech předběžných prací zákonodárných a jiných jednání ostatních ministerstev, pokud se dotýkají veřejné správy (§ 24. l. c.)

20. Rozhodovati vůbec v poslední stoličce o všech věcech, přikázaných v nižších stoličkách okresním a zemským úřadům politickým, pokud nejsou výslovně vřaděny do působnosti některého ministerstva jiného (§ 23. tamtéž).

20. Ostatní ministerstva sem patřící mají působnost dánu již svým zvláštním odborným rázem. Vytknouti dlužno hlavně vzájemné hranice jejich kompetence, pokud se týče obory, v nichž se působnost jejich stýká, nebo jejichž zařazení by mohlo býti pochybné:⁸

⁸ Ostatně mnoho v té věci jasněji vysvětlíme při výčtu zvláštních orgánů v kap. III. této stati.

Ministerstvu kultu a vyučování (k. k. Ministerium für Kultus u. Unterricht) náleží zejména též propůjčovati náboženským společnostem státní uznání, spolupůsobiti při výkonu policie náboženské a při provádění zákonů mezikonfessionálních i zákonů o manželství, rozhodovati v poslední stoličce o správě jmění fondů náboženských i studijních kromě nemovitých statků fondům těm náležejících, jež spravovati náleží ministerstvu orby; dále vykonávati jménem státu vrchní správu i dohled nad veškerým veřejným vychováním i vyučováním, až na odborné školství zemědělské a hornické (o němž bude řeč níže), pak na orientální akademii Vídeňskou, podřízenou ministerstvu zahraničnímu, a na některé ústavy, podřízené ministerstvu vojenství (některé jiné vyučovací ústavy náleží ministerstvu kultu a vyučování spravovati v dohodě s jinými ministerstvy odbornými). Konečně přísluší ministerstvu kultu a vyučování též vrchní správa všech státních ústavů, sloužících účelům vědeckým neb uměleckým (též umělecko-průmyslovým) a vrchní správa nadací sem spadajících; též mu náleží podporovati vědecké podniky a cesty, musea atd.

Do působnosti ministerstva orby (k. k. Ackerbauministerium) patří mimo všechny záležitosti zemědělské a lesní též vrchní správa věcí horních i vodních, spolupůsobení při úpravě honitby a rybolovu (kromě lovu ryb na moři, jež vyhrazeno ministerstvu obchodu), rozhodování v nejvyšší stoličce o škodách zvěří i honitbou způsobených, pokud vůbec tu je zeměpanská správa příslušnou a s výhradou případů trestních, jež patří do působnosti ministerstva

vnitř; také odborná statistika a odborné školství zemědělské a hornické spadá do oboru ministerstva orby, až na vysokou školu pro zemědělství, jež je podřízena ministerstvu vyučování. Ministerstvo orby jest také povoláno vésti hospodářskou správu státních statků, lesů, hor a hutí, jakož i statků náležejících fondům náboženským a studijním. Nejnověji přikázány ministerstvu orby též veškeré záležitosti veterinární, v nichž ministerstvo vnitř dříve bylo výhradně příslušno, nyní však odkázáno jen na spolupůsobení velmi omezené (nař. min. vnitř a orby z 5./8. 1906 č. 174 ř. z.).

Ministerstvu obchodu (k. k. Handelsminist.) přísluší též záležitosti stavební na moři, plavby po moři i vodách vnitrozemských, přístavů mořských i lovu mořských ryb, úprava záležitostí měř a váh se týkajících (ale dohled na puncování předmětů zlatých a stříbrných patří ministerstvu financí); jemu přísluší též spolupůsobiti u věcech konsulárních, při uzavírání státních smluv obchodních a p., při úpravě cel, při jistých záležitostech železničních (viz níže u ministerstva železnic), při zřizování a organizování burs a některých jiných ústavů, při zřizování nebo zrušení silnic a průplavů, při stavbě nových vodních cest, při dohledu na parní kotle, při zkoušení střelných zbraní; povoláno jest též spravovati záležitosti patentní (nyní prostřednictvím zvláštního patent. úřadu), rozhodovati v nejvyšší instanci o věcech ochrany vzorků a známek, pokud nenastupuje příslušnost soudní nebo ministerstva vnitř, řídití záležitosti všech pošt, telegrafů, telefonů i poštovní spojitelný, míti dohled na

obch. a živn. komory, na živnostenských inspektory, vésti statistiku obchodu zahraničního i t. zv. meziobchodu (mezi zeměmi našimi a uherskými), jakož i statistiku poměrů pracovních atd. Že ministerstvo obchodu jest nyní pravidelnou 3. stolicí ve všech věcech živnostenských, o tom stala se již zmínka v odstavci předešlém (19, sub 13).

Působnost ministerstva železnic (k. k. Eisenbahnministerium) vyplývá již z názvu jeho; zabírá nejen vrchní správu všech státních železnic samu, nýbrž i vykonávání státního dohledu na všechny železnice soukromé. Při zajišťování nových železnic a udílení koncesse jim, pak při všech záležitostech, jež jsou důležité pro obchod a průmysl, zejména při otázkách tarifních, má ministerstvo železnic jednati v souhlase s ministerstvem obchodu; ve věcech dotýkajících se zájmů vojenských má se dohodnouti s říšským ministerstvem vojenství, a při všech podnicích, jež mají dosah finanční, s ministerstvem financí.

Ministerstvo zemské obrany (k. k. Ministerium für Landesverteidigung) doplňuje se s říšským ministerstvem vojenství, Rakousku i Uhrám společným; spolu s ním náleží mu prováděti branný zákon. Samo je povoláno vésti administrativní záležitosti zemské obrany, řídití evidenci domobran a činiti návrhy na svolání její, řídití ubytování vojska, rozhodovati o expropriaci účelům vojenským, o náhradě škod při vojenských cvičeních, o povinnosti k placení vojenské taxy; jemu jest také podřízeno četnictvo.

II. Povšechní orgánové správy finanční a soudní.

Řekli jsme již předem (v doslovu k úvodní stati 1.), že pojednávajíce o organismu rakouské správy, chceme ji pojímati v širším slova smyslu; neboť se stanoviska české politiky jest důležité znáti organismus naší zeměpanské správy co možná úplný.

Náleží nám tudíž zmíniti se také o orgánech správy finanční i soudní. Probereme nejprve orgány povšechné správy finanční, a to vzhledem k těsné souvislosti většiny jich se správou v užším sl. sm. poněkud obšírněji, a pak teprv zcela stručně orgány správy soudní.

21. *Pravidelné orgány povšechné zeměpanské správy finanční* jsou u nás v 1. instanci okresní hejtmanství a okresní finanční ředitelství, v 2. stolici zemské finanční ředitelství a v 3. instanci ministerstvo financí; k tomu přistupují berní úřady jakožto povšechné výkonné (manipulační) orgány 1. stolice.

Místo okresních hejtmanství jsou ve hlavních městech jednotlivých království a zemí 1. stolicí správní v záležitostech přímých daní t. zv. berní správy (k. k. Steueradministration, nyní jich jest ve Vídni 11, v Praze jsou 2, a po 1 jsou ve Lvově, v Brně, ve Štýr. Hradci a v Terstu, nověji též v Innomostí a pak na místě dřívějších místních berních komisí — k. k. Steuerlokalkommissionen — v Linci, Solnohradu, Lublani, Celovci, Opavě, Krakově a Černovicích).

V menších zemích mají místo okresních finančních ředitelstev jen »finanční inspektoráty« a místo zemského finančního ředitelstva jen »finanční ředitelství«.

Pro jednotlivé zvláštní obory neb i úkoly jsou tu ještě četné zvláštní orgány, buď čistě zeměpanské, buď se samosprávou smíšené; o nich bude pojednáno níže (v kapitole III.).

Právní základ organizace finančních orgánů není jednotný; téměř každý druh i každá stolice jich organizovány byly samostatně, zvláštními právními předpisy.

22. Pro záležitosti *přímých daní* byla služba *první instance* posléze zřízena dle organizačních zásad, schválených nejvyšším rozhodnutím ze dne 28. dubna 1869 (výnos min. fin. z 12.10. 1869 č. 158 ř. z.); ty však zachovávají v některých směrech v platnosti starší úpravu, zakládající se na nejv. rozhodnutí ze dne 28. července 1868 (výnos min. fin. z 10./9. 1868 č. 129 ř. z.), resp. ve příčině Haliče na nejv. rozhodnutí ze dne 23. dubna 1867 (výnos min. fin. z 8./6. 1867 č. 84 ř. z.) i na předpisech ještě starších.

Dle toho přikázána *okresním hejtmanstvím* a ve zmíněných hlavních městech na místo nich *berním správám* působnost, jakou dříve ve věcech přímých daní se týkajících měli nejen úřadové okresní, ale i krajsí. Každému okresnímu hejtmanství přidán finanční úředník jakožto *berní referent* (zprvu finanční komisař, po té dle nejv. rozhodnutí ze 7./10. 1872 »*berní inspektor*«, pro případě »*vrchní berní inspektor*«, nyní prostě »*finanční rada, tajemník, komisař neb koncipista*«),⁹ spolu

⁹ Vyhláškou ministerstva financí ze dne 15. července 1905 č. 2354 (věstníku min. fin. z r. 1905 č. 110) byly totiž názvy »*berní inspektor*« a »*vrchní berní inspektor*« — tak jako i »*finanční inspektor*«, »*vrchní finanční inspektor*« a »*vrchní finanční komisař*« — zrušeny a pro všechny příslušné konceptní úředníky finanční zavedeny jednotné názvy dle služební hodnosti: pro VII. hodnostní třídu »*finanční rada*«, pro VIII. »*finanční tajemník*«, pro IX. »*finanční komisař*«.

s potřebným personálem podřízeným. Jak již dříve bylo naznačeno, zůstává však okresní hejtman sám hlavou také berního referátu, osobně za vedení jeho zodpovědnou; ale berní referent je za své úřadování spoluzodpověden a musí v berních věcech vždy býti slyšen, ač ovšem okresní hejtman náhledem jeho není vázán (při různosti náhledů jich obou má se věc předložiti k rozhodnutí zemskému finanč. úřadu). Služební poměr jich řídí se dosud obdobně instrukcemi, danými berním inspektorům bývalých úřadů krajských (min. nařízením z 31./8. 1853 č. 172 ř. z., a z 28./2. 1855 č. 2299, věst. min. fin. z r. 1855 č. 14).

Berní správy řídí vždy vyšší úředník finanční; jinak složeny jsou podobně jako berní referáty u větších hejtmanství. Místní berní komise byly naproti tomu dle cit. organizačních zásad z r. 1869 sice též složeny z úředníků finančních, ale řízeny vždy vyšším úředníkem politickým; r. 1896 a 1897 byly však komise ty vesměs přeměněny v berní správy (č. 178, 190, 194, 211, 212 a 244 ř. z. z r. 1896, a č. 141 ř. z. z r. 1897).

23. Ve věcech *daní nepřímých*, poplatků, cel, státních monopolů a správy státního majetku — pokud nejsou pro věci ty zřízeny úřady zvláštní — jsou pravidelnou *první instancí* správní ve větších zemích *c. k. okresní finanční ředitelstva* (k. k. Finanz-Bezirks-Direktion),¹⁰ v menších zpravidla *c. k. finanční inspektoráty* (k. k. Finanzinspektorat),¹¹ jen v Korutanech a

¹⁰ V Čechách bylo jich do nedávna 10, nyní 12 (dle vyhl. min. fin. z 11./3. 1906 č. 66 ř. z. zřízena totiž na zákl. nejv. rozh. z 13./1. 1906 dvě nová, v Hradci Král. a v Liberci, s působností od 1./4. 1906); na Moravě jsou 4, v Haliči 17, v Dol. Rakousích 4, v Tyrolích 4, ve Štyrsku 3 a v Dalmácii 3.

¹¹ Dříve také „vrchní fin. inspektoráty“. Vyhláškou citovanou svrchu

Kraňsku *c. k. finanční ředitelstva* (k. k. Finanzdirektion), jež jsou tam zároveň instancí druhou.

Okresní finanční ředitelstva zřízena byla na základě nejv. rozhodnutí ze dne 17. října 1854 výnosem min. fin. ze dne 12. prosince 1855 č. 217 ř. z. Postavení, úkol i pravomoc jich určuje výnos min. financí z 29. května 1874 č. 1181 f. m., opírající se o nejv. rozhodnutí z 2. února 1874. Dle něho jest také okresní finanční ředitelstvo organisováno dle principu osobního; celá jeho pravomoc svěřena jest výlučně jeho přednostovi (zpravidla vrchnímu finančnímu radovi), ostatní personál ředitelství jest mu pouze přidán ku podpoře jeho při vykonávání jeho úkolů (§ 3).

Z podrobného výčtu jeho pravomocí sluší zde vytknouti pouze, že má právo dohledu i moc disciplinární nad veškerým úřednictvem i jinými orgány nejen ředitelstva, ale i berních úřadů a finanční stráže, skladů tabákových a p.

Při každém okresním ředitelstvu zřízeno jest nyní (většinou od 1. listopadu 1891) podle nejv. rozhodnutí ze dne 21. února 1891 (nař. min. fin. z 19. září 1891 č. 145 ř. z.) zvláštní oddělení pro kolky a bezprostřední poplatky (Abteilg. f. Stempel u. unmittelbare Gebühren). Úkolem jeho jest vyměřovati řečené poplatky, pokud to není svěřeno úřadům berním, a vůbec obstarávati v I. instanci všechnu agendu těchto poplatků se týkající; oddělení pozůstává z vlastního přednosty (»Leiter«), z konceptních úředníků a praktikantů, a jest

v pozn. 9. byl kromě titulů „c. k. fin. inspektor“ a „c. k. vrchní fin. inspektor“ zrušen také název „vrchních fin. inspektorátů“, i nařízeno jmenovati všechny dotýčené obvody bez ohledu na jejich rozsah prostě „finančními inspektoráty“.

sice integrující součástíou okresního ředitelství, podřízenou též vrchnímu dozoru jeho přednosty, má však jak co do věci tak co do osob postavení do jisté míry samostatné.

V některých větších městech jsou zvláštní úřady pro vyměřování poplatků (k. k. Gebührenbemessungsamt), s působností buď jen pro obvod města toho (po případě s nejbližším okolím, tvořícím jeho soudní okres), nebo pro celou korunní zemi.¹² Od 1. listopadu 1891 přiznána jim ve věcech poplatků kolkových a bezprostředních i tax pravomoc okresních finančních ředitelstev (nejv. rozh. z 21./2. 1891, nař. min. fin. z 19./9. 1891 č. 146 ř. z.).

Ve Vídni jest od 1. dubna 1892 pro tytéž věci první stolicí ústřední úřad pro vyměřování tax a poplatků (k. k. Zentral-Tax- u. Gebühren-Bemessungsamt), již dávno před tím, ale s omezenější působností tam pozůstávající (nejv. rozh. z 9./3. 1892, nař. min. fin. z 25./3. 1892 č. 58 ř. z.). —

V zemích, kde není okresních finančních ředitelstev, mají dle dodatku k cit. jejich instrukci (z r. 1874 č. 1181 f. m.) předpisy instrukce té i o pravomoci jich platiti

¹² Pro král. hlav. město Prahu pozůstává takový úřad již od 1. srpna 1854, pro město Lvov a jeho soudní okres dokonce již od 1. listop. 1852; nejv. rozh. z 20./10. 1870 (výn. min. fin. z 16./3. 1871 č. 21 ř. z. a z 4./2. 1872 č. 10 ř. z.) zřízeny další: v Linci pro Horní Rakousy, v Celovci pro Korutany, v Lublani pro Kraňsko, v Opavě pro Slezsko, v Terstu pro celé Přimoří a v Černovicích pro Bukovinu, pak v Solnohradě pro Solnohradsko. Na základě nejv. rozh. z 6./5. 1899 přibýly pak ještě takové úřady ve Štýrském Hradci a v Brně pro město a soudní okres jeho okolí, v Plzni a Krakově pro tamní soudní a berní okres (nař. min. fin. z 16./7. 1899 č. 132 a z 12./8. 1899 č. 155 ř. z.).

obdobně též pro finanční inspektoráty, tam zřízené. Organizace jich zakládá se na nejv. rozhodnutí ze dne 14. října 1863 (č. 30, 52, 55, 59 a 61 říš. zák. z r. 1864), později upravena nejv. rozhodnutím ze dne 18. října 1873 (výn. min. fin. z 4./1. 1874 č. 1 ř. z.) s několika menšími ještě pozdějšími změnami. V Korutanech a v Kraňsku však nebyly finanční inspektoráty vůbec zřízeny, nýbrž při zřízení »finančních ředitelstev« uloženo tam těmto ředitelstvům samým, by převzala též působnost, kterou ve příčině správy nepřímých dávek, státních monopolů i finanční stráže dosud vykonávala tamní »okresní fin. ředitelství«, tehda zrušená (nejv. rozh. z 14./10. 1863, výnos min. fin. z 19./5. 1864 č. 45 a 46 ř. z.).

24. Ve věcech jak přímých, tak i nepřímých daní i poplatků jaksi pomocnými orgány jmenovaných úřadů 1. stolice jsou *berní úřady* (k. k. Steuerämter). Zřízeny byly na základě organizačních zásad nejv. rozh. ze 14. září 1852 (č. 10 říš. zák. z r. 1853), organizovány podle nejv. rozhodnutí z 9. září 1853 (č. 225 ř. z., arci s mnoha pozdějšími změnami), a poměr jich ke jmenovaným finanč. úřadům 1. stolice i k soudům upraven min. nař. z 29./12. 1854 č. 4 ř. z. na r. 1855.

Obvody jich působnosti čili berní okresy kryjí se s obvody okresů soudních.¹³ V sídle každého okresu nalézá se berní úřad; ve větších a důležitějších místech zove se c. k. hlavním berním úřadem (k. k. Hauptsteueramt), což však má význam jen pro

¹³ Počátkem r. 1907 počítalo se berních úřadů v Čechách 224, na Moravě 79, ve Slezsku 25, v celém Předlitavsku 920, v čemž nejsou počítány ony okresy (26), kde úkoly berních úřadů obstarávají orgány nové samosprávné.

počet a hodnostní stupně úřednictva tam dosazeného,¹⁴ ne pro kompetenci. V městech se zvláštním statutem zpravidla obstarávají magistráty samy též úkoly berních úřadů, takže, jsou-li tam berní úřady vůbec, vztahuje se působnost jich na příslušný (venkovský) okres soudní, ne na město samo.

P ů s o b n o s t berních úřadů jest dosti rozmanitá; náleží jim:

a) individuální předpis (ne vyměření) přímých daní i přírážek k nim; vybíratí je, podávají výkazy o nedoplatcích daní těch i přírážek, vésti katastr daně pozemkové i domovní, činiti návrhy na slevy, na poskytnutí lhůt i na snížení přímých daní;

b) obstarávají jakožto pomocný úřad okresního hejtmanskví všeliké jeho záležitosti pokladniční a účetní, pokud se týkají přímých daní, přírážek a politických deposit;

c) uschovávají a kasovně účtují jmění sirotčí a opatrovnické i soudní deposita jakožto pomocný úřad c. k. soudů;¹⁵

d) spravují jmění kumulativních pokladen sirotčích;

¹⁴ Berní úřednictvo — nehledě opět k „berním praktikantům“ — jeví tyto stupně: c. k. berní adjunkt (XI.), oficiál (X.), kontrolor (X.), kontrolor hlavního ber. úřadu (IX.), berní (IX) a hlavní berní (VIII. hodn. tř.).

¹⁵ V sídlech zemských soudů zřízeny jsou zvláštní c. k. soudní depositní úřady (k. k. Zivil-Gerichts-Depositent-Amt in Wien, k. k. vereintes Prager Depositentamt atd.), ve Vídni mimo to nyní 11 c. k. finančních a soudních depositních pokladen (k. k. Finanz- u. gerichtliche Depositent-Kasse).

e) vyměřovati až do jistých mezí kolkové a bezprostřední poplatky z právních jednání, listin atd.,¹⁶ a vybíratí je vůbec;

f) vybíratí, uchovávatí a sčítovatí ostatní státní důchodky, taxy, důchody ze státních statků a lesů, jakož i nepřímé dávky vůbec, pokud to není zvláštními zákony přikázáno orgánům jiným;

g) odváděti vybrané peníze, sčítovatí je a obstarávají na zvláštní rozkazy i jiné kasovní výkony pro stát a jeho úřady;

h) dříve náleželo jim též vybíratí, sčítovatí a odváděti všeliké platy určené k vyvazení pozemků (dokud vyvazení to nebylo skoncováno).

Ve věcech, uvedených zde sub a) a b), jsou berní úřady bezprostředně podřízeny politickým úřadům 1. stolice, musí vykonávatí jejich poukazy a všechny své zprávy i jiná podání jen jim činiti, byť i konečně jich vyřízení příslušelo vyšším úřadům finančním. Přednostovi politického úřadu 1. stolice přísluší též dohled jak nad činností, tak i nad personálem berních úřadů, z části i disciplinární moc nad nimi; ve vyšší instanci příslušnými tu jsou zemský úřad finanční a finanční ministerstvo, jimž patří též jmenování úředníků a sluhů.

V záležitostech, uvedených sub c), podrobeny jsou berní úřady okresním soudům, po případě soudním dvorům 1. stolice.

¹⁶ V těchto mezích jsou tedy berní úřady výjimečně též úřady rozhodujícími (poplatky vyměřujícími), i nastává tu pak změna obvyklého jinak postupu instančního: I. stolicí jsou tu berní úřady, II. poplatková oddělení při okresních finanč. ředitelstvích (resp. v zemích, kde jich není, úřady pro vyměřování poplatků), III. a poslední instancí pak zemské úřady finanční. Srvn. též zák. z 20. 2. 1907 č. 52 ř. z.

Ohledně všech záležitostí, uvedených svrchu sub e) až g), jsou nadřízeným úřadem jejich finanční úřadové okresní.

Ve příčině platů vyvazovacích náleželo konečně berním úřadům řídit se poukazy zemské vyvazovací komise (č. 4 ř. z. z r. 1855).

Vnitřní organizace berních úřadů zakládá se na principu dualistickém: Za úřadování celého berního úřadu zodpovědni jsou dva vrchní úředníci jeho, berní a kontrolor; ostatní úředníci jsou jen jejich pomocníky, po případě zástupci (č. 225 ř. z. z r. 1853).

Podotknouti ještě dlužno, že vynucovati placení nedoplatků berní i jiných veřejných dávek náleží do působnosti politických úřadů I. stolice, tedy okresních hejtmanství a magistrátů měst s vlastním statutem. Jím přímo podřízeni jsou zvláštní výkonní orgány pro to zřízení, t. zv. berní exekutoři (Steuerexekutoren), zpravidla jeden pro každý berní úřad. Jmenuje je na smlouvu zemský úřad finanční; nepožívají stálého platu, nýbrž jen jistých poplatků, diet a remunerací (výn. min. fin. z 4./3. 1878 č. 2702 a z 11./4. 1891 č. 31.205).

25. *Druhou stolicí* ve věcech finančních vůbec, tedy jak přímých tak i nepřímých daní a všech jiných záležitostech finančních jsou *zemské úřady finanční*. V Praze, Brně, ve Lvově, Vídni, Inomostí, Štýr. Hradci a v Zadru jmenují se »zemské finanční ředitelství« (k. k. Finanz-Landes-Direktion), — v Opavě, Černovicích, Linci, Solnohradu, Celovci, Lublani a Terstu »finanční ředitelství« (k. k. Finanz-Direktion). Prvnější zřízena byla v r. 1850 resp. zaderské v r. 1854 (na základě nejv. rozhodnutí z 9. ledna 1850 a ze 7. května 1854, č. 193 říš. zák. z r. 1850 a č. 182 ř. z. z r. 1854), finanční ředitelství

v r. 1864 (podle nejv. rozh. ze 14. října 1863, srv. č. 30, 45, 46, 52, 55, 59 a 61 říš. zák. z r. 1864).

Působnost i právní postavení obojích upraveny jsou nyní výnosem min. fin. z 29. května 1874 č. 1181 f. m., opírajícím se o nejv. rozhodnutí z 2. února 1874, s některými změnami, nařízenými výnosem téhož min. ze dne 14. září 1902 č. 3749 f. m. Ze starších předpisů zůstalo v platnosti jen ustanovení nejv. rozhodnutí z 9. ledna 1850 (výnos fin. min. z 21. května 1850 č. 193 ř. z.), že místodržitelé jsou zároveň presidenty zemských finančních ředitelství, a pak nejv. rozhodnutí z 28. července 1868 (výn. min. fin. z 10. září 1868 č. 128 ř. z.), že podobné organické spojení služby finanční i politické druhé stolice má být také v ostatních zemích, kde jsou jen »finanční ředitelstva« druhou instancí.

Vedle presidentů zemských úřadů finančních, kteří tudíž všude jsou zároveň zemskými šéfy správy politické, přísluší řízení úřadů těch »zemským finančním ředitelům«¹⁷ resp. »finančním ředitelům« jakožto druhým jich přednostům. President s ředitelem mají se o dělbu řízení spolu dohodnouti na základě zásad, v cit. výnosu z r. 1874 stanovených; při rozporu v náhledech jejich může fin. ředitel vyvolati rozhodnutí finančního ministerstva.

V důležitějších věcech má se zpravidla konati porada celého sboru ředitelství, za předsednictva presidenta nebo ředitele. Rozhoduje pak většina hlasů, ale usnesením jich není president nebo ředitel nikdy vázán. Tento ručí však vždy za náhled, k němuž se byl při-

¹⁷ Ve Vídni, v Praze a ve Lvově (tou dobou ad personam také ve Štýr. Hradci) jmenují se »vicepresident zemského finančního ředitelství«, jinde jsou to dvorní radové (V. tř. hodn.).

dal, spolu s těmi — ať většinou, ať menšinou — kdo pro náhled ten hlasovali. Jsou tedy zemské finanční úřady zřízeny dle principu osobního, s tou však zvláštností, že za úřad ručící hlavy jsou tu dvě, a to ne společně a tak, že by k platnosti úředních aktů se vyžadovala součinnost a spoluzodpovědnost — spolupodpis — obou (tak jako je tomu na př. u berních úřadů), nýbrž zpravidla jen jedna z nich, ta která dle zvláštních předpisů i dle vzájemné jich úmluvy pro ten který akt jest kompetentní. (§ 10. l. c.)

Právní povaha usnesení gremiálních jest tudíž u finančních úřadů zemských docela jiná než u politických. Že nelze jasných ustanovení o úřadech finančních v té příčině užití ku podpoře náhledu, že také u politických úřadů zemských usnesení gremia mají význam pouze poradní a přednostu neváží, zřejmo m. j. též z podstatného rozdílu, jak se určuje kompetence obojích těch úřadů: Kdežto při politických úřadech zemských rozeznávají se, jak svrchu bylo doličeno, věci gremiální a presidiální, liší se v cit. instrukci a v působnosti úřadů finančních toliko věci, o nichž dlužno sjednati vyšší rozhodnutí, a věci, v nichž může zemský úřad rozhodovati sám; dělí se dále zásadně působnost presidenta od působnosti druhého přednosty (ředitele), nikoli však zvláštní působnost některého z nich nebo jich obou od působnosti gremia. Jest tedy také tento předpis (argumentací a contrario) podporou svrchu uvedeného našeho náhledu o rázu usnesení sboru v místodržitelství.

Probíratí zde blíže obor působnosti zemských úřadů finančních, vedlo by nás příliš daleko. Nutno tedy odkázati jen na cit. výnos z r. 1874 a na příslušné předpisy novější, všeobecně pak ještě vytknouti, že úřadům těm

přísluší též dohled na všechny nižší úřady, orgány i ústavy finanční v jich obvodu, zpravidla též disciplinární moc nad nimi, jmenování nižších, podávání návrhů ve příčině vyšších úředníků a většina záležitostí osobních ve finanční službě vůbec.¹⁸

O b v o d působnosti jejich splývá s obvodem té které korunní země.

26. *Třetí a poslední instancí* ve věcech finančních¹⁹ a zároveň nejvyšší hlavou všech finančních orgánů v Předlitavsku jest *c. k. ministerstvo financí* (k. k. Finanzministerium).

Zřízeno bylo na místo někdejší všeobecné komory dvorské nejv. rozhodnutími ze dne 17. a 19. března 1848 č. 30 a 69 prov. sb. z.; působnost jeho upravena nejv. rozhodnutím z 12. dubna 1852, ale modifikována ovšem četnými předpisy pozdějšími.

Jako všechna ostatní naše ministerstva (s jedinou částečnou výjimkou, viz svrchu str. 102.), jest i ministerstvo financí organizováno přesně dle principu osobního.

P ů s o b n o s t jeho zabírala původně všechny záležitosti, týkající se správy státního jmění vůbec a všech

¹⁸ Nehledíme-li k některým zvláštním orgánům finančním, o nichž bude řeč níže v kap. III., ani k úředníkům u fin. ministerstva, jeví *konceptní* finanční úřednictvo kromě fin. konc. praktikantů tyto stupně: c. k. fin. koncipisty (X. tř.), fin. komisaře (IX.), fin. sekretáře (VIII.), fin. rady (VII.), vrchní fin. rady (VI.) a dvorní rady (V. hodn. tř.). — Úřednictvo *účetní a manipulační* u fin. ředitelstev a zemských ředitelstev vykazuje v podstatě tytéž třídy jako u zemských úřadů politických; nezřídka bývá však pro takové funkce používáno též úřednictva berního.

¹⁹ pokud arci nerozhodují o nich v poslední stolici již zemské úřady finanční, jako na př. dříve v záležitostech daně z příjmů (staré), nyní v menších věcech kolků, bezprostředních poplatků a některých jiných dávek vůbec, dle zákona z 20./2. 1907 č. 52 ř. z.

státních příjmů i výdajů, pokud nebyly výslovně přikázány některému jinému ministerstvu, a všechny záležitosti, týkající se státního úvěru a oběhu peněz. Obvodem jeho působnosti byly zprvu jen země mimoúherské, ale od r. 1850 celá říše.

Změnou ústavy r. 1867 omezena však působnost tohoto ministerstva nejen místně, tak že se vztahovala opět pouze na Předlitavsko, ale i věcně tím, že zřízeno vedle něho společné c. a k. ministerstvo financí (k. u k. gemeinsames Finanzmin.), jemuž přikázána i správa společného státního dluhu (zák. z 10./6. 1868 č. 53 ř. z.), a též nespolečného, předlitavského dluhu, pokud záležel v t. zv. salinkách. Úpravou rak. měny nastaly tu arci později změny, jež zde sice podrobně sledovati nemůžeme, jichž konečný výsledek však je ten, že společnému ministerstvu financí již nepřísluší správa státních dluhů žádných.

Z dalších změn v působnosti předlitavského c. k. ministerstva financí vytknouti dlužno, že nejvyšší správa státních lesů i statků a hor (kromě solivaren), jakož i nejvyšší správa statků fondu náboženského a studijního byla nejv. rozhodnutím z 20. ledna 1872 (č. 52 ř. z.) ministerstvu financí odňata a předána ministerstvu orby. Před tím již nejv. vlastnoručním listem ze dne 30. srpna 1862 přenesena s něho na tehdejší ministerstvo pro obchod a národní hospodářství — nyní min. obchodu — vrchní správa pošt a telegrafů, později pak také správa státních železnic (nyní ovšem vlastnímu železničnímu ministerstvu příslušející). Jakkoliv takto původní působnost fin. ministerstva během doby značně okleštěna, zůstává mu přece ještě vliv velice vážný, i na obory jiným ministerstvům přikázané; neboť jemu přísluší s e s t a

v o v a t i s t á t n í r o z p o č e t, mimo to pak také spolu-rozhodovati při každém výdaji, neopírajícím se o schválený již rozpočet, a při každém prodeji i každé koupi státního majetku nemovitého. Náleží tedy obsazení místa tohoto ministerstva k nejdůležitějším domainám politickým, a také národní předpojatost nebo blahovůle úřednictva v ministerstvu tom, zvláště vyšších kategorií úřednictva toho, má pro politiku značnou důležitost.²⁰

27. Správu soudní obstarávají v nižších instancích přednostové jednotlivých soudů samých, jen ve stolicy nejvyšší zřízen jest pro ni orgán zvláštní, čistě správní, jemuž nepřísluší žádná moc ani působnost soudní, c. k. *ministerstvo spravedlnosti* (k. k. Justizministerium).

Zřízeno výnosem ze dne 17. března 1848 č. 30 sb. zák. prov., organisováno bylo nejv. rozhodnutím z 16. listopadu 1850 (dle principu osobního), a působnost jeho upravena nejv. rozh. z 12. dubna 1852 s pozdějšími dodatky a změnami;²¹ patří k ní zejména nejvyšší dohled nade všemi ústavy právními, které slouží soudnictví, tedy nejen nad soudy, státními návladnictvy a veškerým vězenstvím, ale také nad advokácií, notář-

²⁰ Ministerstvo financí dělí se nyní (dle Öst.-St.-W.) v presidiální kancelář a pět odborů čili sekcí, v jichž čele stojí vždy c. k. odborný přednosta čili sekční šéf (IV. tř. hodn.), zpravidla s právem schvalovati samostatně všechna opatření v záležitostech sekci přikázaných. Každý odbor skládá se z několika oddílů či departementů, jež řídí c. k. radové ministeriální (V. tř.) nebo sekční (VI. tř.). Mimo to má toto ministerstvo pět „odborných oddělení účetních“ (Fachrechnungsdepartement) a pět administrativních „účetních oddělení“ (Rechn.-Dep.), každé s vlastním přednostou (Vorstand) ze řad úředníků z části konceptních, z části účetních.

²¹ zvláště nejv. rozh. z 16. října 1865 (č. 109 ř. z.) a novým zákonem o organisaci soudní z 27. listopadu 1896 č. 216 ř. z.

ství a obhájci ve věcech trestních. Ministru spravedlnosti náleží též činiti návrhy na jmenování soudců, pokud vyhrazeno je císaři, a jmenovati všechny ostatní úředníky a zřízence soudní, není-li jmenování jich výslovně zákonem přikázáno jiným.

Vlastní soudy organisovány jsou nyní na základě stát. zákl. zákona o moci soudcovské z 21. prosince 1867 č. 144 ř. z., zákona o organisaci soudů okresních z 11. června 1868 č. 59 ř. z., nařízení min. vnitra, práv a financí o organisaci soudů sborových 1. a 2. stolice ze dne 19. ledna 1853 č. 10 ř. z., statutu nejvyššího soudu ze 7. srpna 1850 č. 325 ř. z., trest. řádu z 23. května 1873 č. 119 ř. z., zákona o příslušnosti a pravomoci soudů z 1. srpna 1895 č. 111 s uváděcím zákonem č. 110 ř. z., a hlavně zákona o organisaci soudů z 27. listopadu 1896 č. 215 ř. z., jenž obsahuje předpisy o obsazení, vnitřním zařízení a o jednacím řádu soudů.

Pravidelnými soudy ve přích civilních i trestních i ve věcech nesporných jsou v 1. stolici pro menší věci soudy okresní (k. k. Bezirksgerichte; počátkem r. 1906 bylo jich dle »Oesterr. statist. Handbuch« v Čechách celkem 229, na Moravě 80, ve Slezsku 25, v celém Rakousku 953), pro věci důležitější sborové soudy první stolice (k. k. Gerichtshöfe I. Instanz), zvané zpravidla soudy krajskými (k. k. Kreisgericht), v hlavních městech jednotlivých zemí pak soudy zemskými (k. k. Landesgericht; obojích dohromady jest v Čechách 15, na Moravě 6, ve Slezsku 2, v celém Předlitavsku 71); pro jisté věci trestní příslušnými jsou soudové porotní (Geschwornengerichte), při sborových soudech I. stolice zřízení a skládající se vedle několika

soudců z povolání z většího počtu soudců z lidu, kteří sami dle svého svědomí rozhodují o otázce viny.

Druhou stolicí soudní jsou vrchní zemští soudové (k. k. Oberlandesgerichte), jichž je celkem 9; pro ony záležitosti však, o nichž v 1. stolici rozhodovali soudové okresní, jsou 2. instancí soudy krajské resp. zemské. O žalobách syndikátních rozhoduje vrchní zemský soud v 1. stolici.

Instancí třetí a poslední jest nejvyšší dvůr soudní a kasační (k. k. oberster Gerichts- u. Kassationshof), pro celé Předlitavsko jediný, se sídlem ve Vídni.

Soudy okresní zřízeny jsou monokraticky (»samosoudy«), takže u nich projednávání i rozhodnutí každého sporu i jiných věcí jim přikázaných přísluší soudci jedinému; všechny ostatní soudy však mají zřízení sborové: rozhodují v nich sbory soudců, zvané senáty, o 3, 5, 7 neb 11 členech; nejdůležitější věci projednávají se v plenu.²²

Kromě těchto soudů pravidelných máme ještě řadu jiných *soudů zvláštních*,²³ povolaných rozhodovati jen rozepře buď určitého druhu nebo jistých osob.

Pro záležitosti týkající se obchodu, námořnictví nebo hornictví zřízeny jsou u sborových soudů I. stolice zvláštní senáty obchodní, námořní neb

²² Srvn. též zákon z 24./2. 1907 č. 41 ř. z. o složení senátů u vrchních zemských soudů a u nejvyššího soudu i o věcech, jež se tam vyřizují bez usnesení senátu vůbec.

²³ Neužívám zde úmyslně zákonného dělení soudů na řádné a mimořádné, ježto se při něm k řádným soudům počítají též soudové kausální i konsulární a mimořádnými soudy nevyčerpávají všichni soudové zvláštní. Mám za to, že v tomto přehledu, určeném pro první informaci, lépe poslouží lišiti soudy pravidelné a zvláštní.

horní («kausální»); ve Vídni a v Praze jsou však zvláštní samostatné soudy obchodní (sborové i okresní, k. k. Handelsgericht, k. k. Bezirksgericht in Handels-sachen), v Terstu samostatný soud obchodní a zároveň námořský (k. k. Handels- u. Seegericht). Při těchto kausálních senátech a soudech přibírá se k rozhodování do senátu vždy též soudce laik (Laienrichter, s titulem císař. rady), příslušník to toho kterého povolání (obchodu, námořnictví nebo hornictví).

Pro jisté věci živnostenské, hlavně pro řešení soukromoprávních sporů živnostenských mezi podnikateli a dělníky, mohou být dle zák. z 14. května 1869 č. 63 ř. z. zřízeny zvláštní soudy živnostenské (k. k. Gewerbegericht), a to ve městech neb okresích, kde se po továrnicku provozuje nějaká živnost nebo řada živností spřízněných. Zříditi je může ministerstvo spravedlnosti spolu s ministerstvem obchodu, když si bylo vyžádalo dobrozdání zemského sněmu. Členy soudů těch volí s polovice zaměstnavatelé, s polovice dělníci těch živností v obvodu soudu, pro něž soud byl zřízen. Předsedou jest úředník soudcovský, ministrem spravedlnosti jmenovaný.

Zvláštními soudy jsou dále soud nejvyššího maršálka (Gerichtl. Senat des Obersthofmarschall-antes) pro rozhodování sporů, při nichž jsou žalovanými členové císařského rodu, osoby požívající exterritoriality (vyslanci cizích států a p.) nebo ti, jimž bylo právo příslušnosti k soudu tomu přiznáno zvláštním privilegiem (srv. čl. III. úv. z. k nové jur. nor.), pak soudy konsularní (Konsularger., srv. zákon z 30. srpna 1891 č. 136 ř. z. a čl. IV. úv. z. k jur. nor.), soudy polabské (Elbezollger., srv. dkr. praes. dv. kom. z 2./12. 1845 sb.

z. s. č. 912, výn. min. sprav. z 9./8. 1868 č. 9132, z. z. č. 24 a čl. VI. odst. 3. úv. z. k nové jur. nor.), soud patentní (k. k. Patentgerichtshof, srv. § 87.—94. pat. zák. z 11./1. 1897 č. 30 ř. z. a nař. min. obch. a sprav. z 15./9. 1898 č. 158 ř. z.), soudy vojenské a některé soudy rozhodčí čili smírčí (Schiedsgerichte).²⁴

Ačkoli čl. 14. stát. zákla. zákona o moci soudcovské nařizuje zcela všeobecně oddělení soudnictví od správy, není zásada ta u nás dosud přesně provedena. V oboru veřejného práva přikázáno jest vykonávání soudnictví — t. j. rozhodování o právech a povinnostech státních občanů, zakládajících se na platných předpisech (veřejného) práva — dosud jen v některých jeho odvětvích řádným soudům, na něž se vztahují předpisy o nezávislosti soudcovské (zejména v obecném právu trest., ve správě záležitostí poručenských, opatrovnických, fideikomisních a p.); v ohromné většině věcí správních a mnohých trestních i policejních vyhrazeno jest i soudnictví správním orgánům samým. K ochraně práv jednotlivců zřízeny však *soud říšský a správní soudní dvůr* (k. k. Reichsgericht a k. k. Verwaltungsgerichtshof), o nichž bylo v této knize již dříve pojednáno (v první části II. dílu, str. 703 ss.)²⁵

²⁴ O soudech důchodkových bude pro jich souvislost s úřady finančními hovořeno v následující kapitole při zvláštních orgánech v oboru ministerstva financí.

²⁵ Z důvodů, uvedených svrchu v pozn. 3., připojme na konec přehled kategorií soudních úředníků u nás. Vlastní službu *soudcovskou* (konceptní) obstarávají — nehledě k právním praktikantům a auskultantům — c. k. soudní adjunkti (IX. tř.), okresní soudci a soudní tajemníci (VIII.), radové zemského soudu (VII.) a vrchního zemského soudu (VI.), po případě místo-předsedové zemského a obchodního soudu, předsedové a

III. Zvláštní orgánové pro některé obory zeměpanské správy.

28. Vedle povšechných správních úřadův jeví organismus naší státní správy ještě dlouhou řadu orgánů zvláštních. Jim svěřeno jest vykonávati některé speciální úkoly správy té, namnoze pod dozorem neb i za vedení oněch úřadů povšechných, neb aspoň podporovati úřady ty v určitých zvláštních oborech svou odbornou radou.

Orgánové sem patřící bývají rozlišováni ve dvě hlavní skupiny: vlastní speciální státní úřady správní, a pak odborné rádce zeměpanských správních úřadů; v této druhé skupině pak vykazuje se zvláštní místo sborů poradních (srv. Pražák, Spr.

místopředsedové krajských soudů (rovněž v VI. tř.), pak dvorní radové, předsedové zemského a obchodního soudu a místopředsedové vrchního zem. soudu (V. tř.), předsedové senátu nejvyššího soudu (IV.), předsedové vrchního zem. soudu a druhý předseda nejv. soudu (III.), konečně 1. předseda soudu toho (II. hodn. tř.).

Úřednictvo *účetního* oddělení c. k. vrchního zem. soudu jeví tytéž celkem kategorie jako účetní úřednictvo při místodržitelství (viz pozn. 3.), jenže v čele jeho stojí jen vrchní účetní rada.

Kancelářskou službu u soudů vykonávají c. k. kancelisté a kancelářští asistenti (XI. tř.), kanc. oficiálové a přednosti kanceláře (X.), vrchní kanc. oficiálové a vrchní přednostové kanceláře (Kanzlei-Ober-Vorsteher, IX.) a ředitelé kancelářů (VIII. hodn. tř.).

Vedení *pozemkových knih* resp. zemských desk obstarávají nyní u okresních soudů kancelářští úředníci (zpravidla oficiálové neb vrchní oficiálové), jen u krajských a zemských soudů zvaní jsou dosud listovní (Grundbuchsühhrrer, IX. tř.), jak bývali dříve jmenováni všeobecně; u zemských soudů jsou nyní v čele jich ředitelové listovny (Grundbuchsdiirektor, VIII. tř.).

pr., I., str. 36, 43 a 49 ss.). Mám však za to, že kdyby se již měli tito orgánové dělit dle své *právní povahy*, bylo by nutno rozeznávati aspoň 6 skupin jich, svou právní povahou navzájem podstatně se lišících. Patříť k nim:

1. Odborní správní úřadové čistě státní, se samostatným právem rozhodovacím, lišící se od oněch úřadů povšechných jen právě svým úzkým, příliš speciálním oborem působnosti. Sem patří na př. c. k. úřady horní, poštovní a železniční ředitelstva, úřad patentní, úřad pro statistiku práce, velitelství zemské obrany atd. (O některých z těchto odborných úřadů bylo tu k vůli souvislosti jednáno již při výkladech o úřadech povšechných, zvláště v oboru správy finanční, srv. na př. úřady pro vyměřování poplatků.)

2. Úřadové rovněž čistě státní, s právem rozhodovacím, ale určení ne pro správu veřejnou v pravém slova smyslu, nýbrž spíše jen, abych tak řekl, pro soukromou správu státní, totiž pro správu soukromých statků a podniků státních: domén, lesů, hor, solivaren, hutí, tabákových továren, loterie, tiskárny, skladů všeho druhu a p.

3. Státní úřadové pomocní a výkonní, bez vlastního práva rozhodovacího, přidání buď oněm povšechným nebo těmto zvláštním orgánům správním; na př. účtárny, pokladny, výpravny, spisovny, některé archivy a p. O mnohých z nich, pokud jsou přičleněny k organismu povšechných úřadů správních, stala se již zmínka v kapitolách předcházejících (na př. též o berních exekutorech a o berních úřadech vůbec, které též mají až na malou výjimku ráz pouhých takovýchto úřadů výkonných), o jiných zmíníme se níže výslovně (na př. o výkonných úřadech poštovních, o finanční stráží,

o samostatnějších pokladnách a p.), většinou však úřady tohoto druhu jakožto organické součásti úřadů rozhodovacích, jimž jsou přidány, prostě u nich předpokládáme, zvláště jich nevytýkajíce.

4. Organové sice rovněž čistě státní, státem trvale dosazovaní a placení, ale nemající vlastního práva rozhodovacího, nýbrž přidání pouze jakožto zvláštní odborní rádčové neb referenti oněm povšechným, po případě i některým speciálním úřadům správním. Referáty jejich nemají tedy právní platnosti, leč když je byl schválil, podepsal a vydal jako své vlastní rozhodnutí na svou vlastní zodpovědnost onen úřad, jemuž jsou organové ti přidáni. Úřad ten není zpravidla náhledem jich vázán, ale namnoze jest povinen vyslechnouti odbornou jich radu dříve, než o jistých věcech rozhodne. Takovými trvalými poradními orgány jsou na př. státní organové stavební, zdravotní, někteří inspektoři a jiní organové školní, inspektoři zemědělstí a živnostenští, evidenční úředníci atd.

5. Úřadové s vlastní mocí rozhodovací, ale povahy smíšené, kde správa státní pojí se již se samosprávou. V nich vedle zřízců státních, státem tak jako jiní jeho zřízců trvale zřízených a placených, zasedají bezplatně řady zástupců jistých vrstev občanstva, na jichž jmenování nemá správa státní přímého vlivu; o všech podstatných věcech rozhoduje se v nich pak v občasných schůzích sborově, většinou hlasů přítomných. Typem úřadů toho druhu jsou naše c. k. okresní a zemské školní rady. Podobnou povahu mají také různé komise berní, aspoň do jisté míry též naše zemědělské rady (při nejmenším ústřední sbor a

výborové odborů), zemské komise pro agrární operace a j.

6. Poradní sbory (Beiräte), které jsou sice podobně jako organové sub 4. zde uvedení přidání povšechným neb i zvláštním úřadům správním k ruce jakožto odborní jich rádčové (hlavně pro záležitosti rázu povšechného, pro přípravu zákonů a nařízení neb p.), ale nepůsobí trvale, nýbrž jen občas se svolávají,²⁶ a skládají se nikoliv z úředníků jen pro ně zřízených a placených, nýbrž z různých odborníků neb interessentů, dle různých zásad do nich, zpravidla na čas, povolávaných a platu nemajících. Rozumí se, že také náhledem takovýchto poradních sborů není rozhodující úřad vázán; jen někdy jest mu uloženo za povinnost aspoň, vyžádati si vůbec dobré zdání jich, dříve než rozhodne. Dle toho, kdo jest oprávněn povolávat jednotlivé členy takovýchto poradních sborů, možno pak sbory ty lišiti opět na čistě státní (na př. rada archivní, sbory znalců ve věcech práva autorského, rada pro povznesení živnosti atd.), smíšené, jichž členy částečně jmenují úřadové

²⁶ Někdy bývají přes to sbory ty zvány stálými („ständige“ Beiräte neb Kommissionen), aby byly rozlišeny od pouhých *anket*, sborů to znalců, svolávaných jen od případu k případu k poradě o jednotlivých otázkách. Ankety však přirozeně nelze vůbec počítati k „organům“ správním, ježto „organ“ takový předpokládá vždy jistou pevnější a stálější organizaci, než jakou může míti sbor jen ad hoc svolaný. Pomijím zde proto úmyslně přívlastek „stálé“ u našich poradních sborů, ježto není nutný, ale také ne zcela přesný a mohl by sváděti k mylné domněnce, že sbory ty zasedají a působí trvale. Spíše bylo by je možno nazvati „občasnými“. — Občasností jich není arci na překážku, že některé z nich mají právo voliti si „stálé“ výbory, komitety, subkomitety neb pod. I ty zpravidla nepůsobí trvale, nýbrž jen se scházejí častěji nežli plné sbory hlavní.

státní, částečně volí jistí sborové samosprávní (na př. zemské rady zdravotní, rada průmyslová a zemědělská atd.), neb i čistě samosprávné, jako na př. komory obchodní a živnostenské, lékařské, advokátní atd.

Pojednati o každém z těchto 6 druhů zvlášť, znamenalo by roztržiti přehlednost a názornost svých výkladů, nehledě ani k tomu, že některé z orgánů sem patřících mají povahu smíšenou (na př. již úřad poštovní spořitelny, jenž patří právě tak do skupiny 1. jako do 2.), u jiných zas má každá stolice jiný ráz (na př. u úřadů železničních) a opět u jiných není právní jich povaha vyhráněna přesně do žádných z těchto škatulek (srv. na př. již úřady policejní, jež jsou sice přímo podřízeny úřadům politickým a v mnohém směru mají ráz pouhých jejich úřadů pomocných, ale na druhé straně mají též svou vlastní moc rozhodovací; nebo c. k. ústřední statistickou komisi a j.).

Proto mám za to, že v této knize rázu především prakticky-informačního bude nevhodnější, roztržiti si všechny tyto zvláštní orgány nikoli podle právní jich povahy, nýbrž podle oboru jich působnosti. Rozvrhneme si je především podle hlavních odborů správy, při čemž nám bude vodítkem obor působnosti jednotlivých ministerstev, tak jak tou dobou u nás jest stanoven; uvnitř každého odboru seřadíme si je pak, pokud možno, dle příbuznosti jejich úkolův.

29. V oboru **ministerstva vnitra** vytkneme nejprve zvláštní orgány policejní (A), pak zdravotní (B), stavební (C), pojišťovací (D) a archivní (E).

A. *Zvláštní orgánové policejní:*

a) *Policejní úřady.* Policie byla u nás obecními řády rozsáhlou měrou přikázána do působnosti obcí, tedy

samosprávě. Pokud zůstala ještě správě státní, mají ji vykonávati zpravidla povšechné úřady politické (hejtmanství a magistráty, srv. nař. min. ze dne 1. srpna 1850 č. 152 z. z.), za vrchního řízení zemských šéfů (§ 13. min. nař. ze dne 19. ledna 1853 č. 10 ř. z., lit. C) a pod nejvyšším dozorem ministerstva vnitra (min. nař. ze dne 15. února 1870 č. 12 ř. z.). Jen výjimečně mohou ve větších městech a tam, kde toho vyžadují zvláštní poměry místní, býti zřízeny zvláštní úřady policejní; nyní dle čl. V. říš. obec. řádu ze dne 5. března 1862 č. 18 ř. z. bylo by k tomu arci zapotřebí zákona zemského. Většinou jsou však takové zvláštní úřady policejní jen zbytkem starých časů. Jsou to jednak *c. k. policejní ředitelství* (k. k. Polizeidirektion, nyní jen v Praze, v Brně, ve Vídni, ve Štýrském Hradci, v Terstu, ve Lvově, v Krakově a v Černovicích; v jiných hlavních městech byla zrušena nejev. rozhodnutím z 15. ledna 1866), jednak *c. k. policejní komisařství* (k. k. Polizeikommissariat), nyní vůbec jen řídká.²⁷

Organisace těchto zvláštních úřadů policejních zakládá se na výnosu ministerstva vnitra ze dne 10. pro-

²⁷ Dřívější třetí druh jich, *městská hejtmanství* (Stadthauptmannschaften), změněna v c. k. polic. ředitelství nařízením nejev. úřadu polic. z 3. srpna 1852 č. 166 ř. z. — Samostatný nejvyšší policejní úřad (oberste Polizeibehörde) zřízený nejev. rozhodnutím z 25./4 1852, byl nejev. rozh. z 21./8. 1859 změněn v policejní ministerstvo a nejev. rozh. z 2./3. 1867 v pouhé zvláštní oddělení (policejní) v presidiu ministerské rady, jemuž tehda (na krátko přikázáno nejvyšší řízení věcí policejních; řízení to přešlo již nejev. rozhodnutím z 10./1. 1868 na nové ministerstvo pro zemskou obranu a veřejnou bezpečnost, s něhož však již nejev. rozh. z 11./2. 1870 (nař. z 15./2. 1870 č. 12 ř. z.) převedeno zpět na ministerstvo vnitra, jemuž původně příslušelo a od těch čas přísluší až dosud.

since 1850 č. 6370, opírajícím se o nejv. rozhodnutí ze dne 10. července 1850 a uveřejněném v zemských zákonnících, v českém pod č. 142 z téhož roku. Ředitelství podřízena jsou přímo zemským šéfům, komisařství příslušnému c. k. okresnímu hejtmanovi. Ředitelství má vždy vytčen zvláštní místní okruh své působnosti (policejní rayon), zabírající zpravidla kromě dotyčného hlavního města sama ještě jisté osady v jeho okolí; je-li obvod ten veliký, bývá dělen na několik okresních komisařství policejních (k. k. Polizei-Bezirkskommissariat), ředitelství přímo podřízených. K podpoře policejních ředitelství a k provádění exekutivy přidána jim stráž bezpečnosti (Sicherheitswache), zpravidla státní (c. k., na př. též v Praze²⁸ a ve Vídni), někde však obecní (na př. v Brně); jest uniformována a ozbrojena, pěší i jízdní, většinou vojensky organisována, přes to však považuje se za ústav civilní, ne vojenský. Kromě této uniformované stráže bezpečnosti a kromě některých zbytků policejní stráže vojenské (Militär-Polizei-Wache) používají však policejní úřady též t. z. občanských strážníků («tajných», Civilpolizeiwache, srv. § 30. cit. nař. a instrukci pro ně ze dne 20. dubna 1852, Geller, Öst. Verw.-Ges. I. str. 1009 ss.). Novější dobou zřízena u policejních ředitelstev též místa zvláštních c. k. policejních lékařů.

Některí úředníci policejních ředitelství neb komisařtů jsou exponováni na jistá místa pohraniční, tvořice tam zvláštní *pohraniční úřady policejní*: C. k. pohraniční komisařství policejní (k. k. Grenz-

²⁸ Organisační statut její byl schválen nejv. rozhodnutím ze dne 16. října 1894.

polizeikommissariat) nebo c. k. policejní expozitury (k. k. Polizei-Expositur). Kde jich není, přísluší úkoly bezpečnostní policie na hranicích celním úřadům.

Obor působnosti policejních úřadů vytčen byl tímž min. nařízením z 10. prosince 1850 č. 6370, jest však nyní u různých ředitelstev různý, dle toho, jak mnoho z moci policejní bylo v příslušných statutech obecních vyhrazeno vlastním orgánům městským. Všeobecně vytýká cit. nařízení úkol c. k. policejních úřadů v ten způsob, že mají zákonnými prostředky předbíhati a čeliti nebezpečím, jimiž jsou ohroženi zeměpán, císařský rod, zákonný pořádek a vůbec právní řád a blaho státu nebo jednotlivce, udržovati veřejný klid a pořádek ve svém okrese, brániti útokům na klid a pořádek ten jakož i každému poškození osoby neb majetku, ať způsobeny byly náhodou nebo činností lidskou, zúmysla nebo bez úmyslu; nastanou-li přece takové poruchy pořádku a bezpečnosti, mají se policejní úřady snažiti, aby je omezily na míru nejmenší a odstranily škodlivé jich následky. Konečně mají úřady ty vyhledávati, zadržovati a příslušným úřadům vydávati ty, kdo porušili zákon. Mimo to přísluší však policejním úřadům též právo vydávati nová nařízení policejní a trestati přestupky proti nařízením těm i jiné přestupky policejní (§ 27. cit. nař., císař. nař. ze dne 20. dubna 1854 č. 96 ř. z. a j.). Četnými pozdějšími zákony byl ovšem obor působnosti policejních úřadů značně pozměněn, částečně rozšířen, částečně přesněji vytčen neb i omezen (srv. na př. zákony spolkový, shromažďovací, tiskový; čelední řád; zákony zdravotní; trestní řád atd.).²⁹

²⁹ Úřednictvo policejní jeví tyto stupně: v XI. hodn. třídě jest část revírních inspektorů stráže bezpečnosti, v X. druhá

b) Vedle těchto úřadů jsou pro účely policejní zřízení při zemských politických úřadech a při ministerstvu vnitra též některé *komise* jakožto odborné jich sbory poradní. Tak při oněch *rady censurní* (Zensurbeirat, srv. nař. min. vnitra z 2./4. 1903 č. 6385), jejichž dobré zdání musí zemský šéf dříve vyslechnouti, nežli smí vysloviti záповěď nějakého kusu divadelního, nebo při ministerstvu vnitra *komise spolková* (Vereinskommission) pro znalecká dobrozdání ve příčině udělení koncese a změny stanov spořitelen, akciových společností obchody neprovozujiících, spolků důchod pojišťujících a jiných spolků, k jichž zřízení se žádá zvláštní koncese státní. Censurní rady mají po 3 členech, jmenovaných zemským šéfem, jenž jim předsedá, komise spolková skládá se z neurčitého počtu odborníků, povolaných ministrem vnitra.

B. Orgánové zdravotní:

a) Podle zákona ze dne 30. dubna 1870 č. 68 ř. z. a pozdějších k němu dodatků (č. 137. ř. z. z r. 1876, č. 17. ř. z. z r. 1896 a č. 148. ř. z. z r. 1901) jest nyní s malými výjimkami při každém okresním hejtmanství zřízeno místo *zeměpanského okresního lékaře* (landesfürstlicher Bezirksarzt),³⁰ při některých též *zeměpanského okres-*
část jich, pak policejní koncipisté a policejní okresní lékaři druhé třídy; v IX. títo lékaři první třídy, okresní inspektoři stráže bezpečnosti a policejní komisaři; v VIII. vrchní komisaři a vrchní inspektoři stráže bezp., v VII. policejní radové, v VI. vrchní polic. radové, ústřední inspektor stráže bezp. a policejní ředitelové menších ředitelství; v V. třídě jsou polic. ředitelové v Praze a v Terstu a dvorní rada u polic. ředitelství vídeňského, jehožto řediteli přísluší titul presidenta a IV. třída hodnostní.

³⁰ V Čechách na př. bylo dle Österr. statist. Handbuch na počátku roku 1906 těchto „zdravotních okresů“ celkem 95, tedy jen o 2

ního zvěrolékaře (landesf. Bezirks-Tierarzt); podřízeni jsou přímo okresnímu hejtmanovi svého sídla, povinni však poslouchati služebních rozkazů také hejtmanů těch okresů, na něž se snad mimo to ještě vztahuje obvod jejich působnosti (obvod ten určuje jim nařizovací cestou ministerstvo vnitra v dohodě se zemským výborem). Rozsáhlý obor jejich působnosti určuje hlavně § 8. cit. zák. z r. 1870.

b) Dle téhož zákona zřízení jsou u každého zemského úřadu politického: *c. k. zemský zdravotní referent* (k. k. Landes-Sanitäts-Referent) a *c. k. zemský zvěrolékař* (k. k. Landes-Tierarzt nebo Landes-Veterinär-Referent), dle potřeby s dalším lékařským a zvěrolékařským personálem pomocným,³¹ jakožto pomocní orgánové zemského šéfa pro dohled na provádění zdravotních resp. zvěropolicejních zákonů i nařízení, na veškeren zdravotní personál i na všechny zdravotní ústavy v zemi, a vůbec pro všechny práce i komise zemského politického úřadu v oboru zdravotním a veterinářsky-policejním (§ 13. a 14. cit. z.); mimo to pak

c) *c. k. zemská rada zdravotní* (k. k. Landessanitätsrat) jakožto poradný sbor zemského šéfa pro tyto záležitosti. Skládá se kromě zemského zdravotního referenta z 5—8 řádných členů, z nichž dva má právo vo-

méně než okresních hejtmanství. Na Moravě bylo jich 34, ve Slezsku 9, v celém Předlitavsku 358 (okr. hejtmanství 361).

³¹ C. k. zemští zdravotní referenti jsou v VI. hodn. ř., zemští zdrav. inspektoři v VII., vrchní okresní lékaři (k. k. Oberbezirksarzt) v VIII., okresní lékaři v IX., zdravotní koncipisté v X., zdravotní asistenti, mající podobné postavení jako konceptní praktikanti politických úřadů, mohou býti ustanoveni buď s adjutem neb i bez adjuta. — Zvěrolékařský personál jest nyní podřízen ministerstvu orby, viz níže v odst. 37. B. e., pozn. 42.

liti zemský výbor, ostatní vláda; ve věcech, týkajících se zvěrolékařství, má v ní místo i hlas též c. k. zemský zvěrolékař. Mimo to mohou býti zemským šéfem neb s jeho svolením přibráni k poradám rady též jiní odborníci jakožto členové mimořádní. Řádní členové mají po čas této své čestné funkce (3 léta) nárok na titul »c. k. zdravotního rady«. Rada volí si sama svého předsedu i jeho náměstka (§ 10. —12. cit. zák.).

d) Podobně byly na témž zákonném podkladě při ministerstvu vnitra zřízeny: místo *stálého referenta-lékaře pro všechny věci zdravotní* (c. k. ministerský zdravotní referent, V. hodn. třídy), a pak *c. k. nejvyšší rada zdravotní* (k. k. oberster Sanitätsrat) jakožto poradný sbor pro zdravotní záležitosti všech království a zemí na říšské radě zastoupených. Zřízena jest podobně jako zdravotní rady zemské: Kromě ministerského zdravotního referenta zasedají v ní řádní členové, jmenování ministrem vnitra vždy na 3 léta (počtem nejméně 6, nyní 16, s právem na titul »c. k. vrchního zdravotního rady«, k. k. Obersanitätsrat), mimo to pak několik členů mimořádných, jež možno se svolením ministra přibrati k poradám od případu k případu jakožto zvláštní odborné znalce. Také tato rada volí si sama ze svého středu předsedu i jeho náměstka. Má býti slyšána ve všech věcech zdravotnictví se týkajících, má co rok sestavovati a uveřejňovati statistické zprávy o zdravotnictví, podávati své dobré zdání při obsazování míst zeměpanských orgánů zdravotních atd. (Pro zkoušky lékařů, kteří chtějí býti trvale přijati do služeb státních — t. zv. fysikát — zřízena jest u místodržitelství zvláštní komise).

e) Zákonem »o obchodě s potravinami a některými předměty užitnými« ze dne 16. ledna 1896 č. 89. ř. z. na r. 1897 nařízeno bylo (v § 24.) zřízení státních ústavů zkušebních, jimž (v § 26.) uloženo za povinnost, vykonávati technické ohledávání předložených jim potravin a předmětů užitných pod tento zákon příslušejících a vydávati o tom nález a dobré zdání, a to jak k dožadání úřadův a orgánův, jimž svěřen jest dozor k výkonu tohoto zákona, nebo soudů, tak i k žádosti soukromníků. Provádějice tento předpis, zřídila pak ministerstva vnitra a spravedlnosti vyhláškou ze dne 23. listopadu 1897 č. 269 ř. z. *c. k. všeobecné ústavy pro zkoumání potravin* (k. k. allgemeine Untersuchungsanstalten für Lebensmittel) při universitách ve Vídni pro Dolní i Horní Rakousy, Solnohradsko, Vorarlberk a část Tyrol, v Praze pro Čechy, Moravu a Slezsko, a to jak při universitě české, tak i při německé, ve Štýrském Hradci pro Štýrsko, Korutany, Kraňsko, Gorici s Gradiskou, Istrii, Terst, Dalmácii a zbytek Tyrol, a v Krakově pro Halič a Bukovinu; vyhláškou ze dne 4. března 1905 č. 43 ř. z. však zřízen pro Bukovinu zvláštní ústav takový v Černovicích. Organizace jich dána již nařízením ministerstev vnitra, spravedlnosti, financí a orby ze dne 13. října 1897 č. 240. ř. z., jimž zároveň blíže vymezen obor jejich působnosti. Podléhají přímo ministerstvu vnitra. — Kromě všeobecných mohou být dle cit. zákona a dle nařízení posléz uvedeného zřízeny též zvláštní ústavy pro zkoumání jednotlivých druhů dotýčných předmětů, dále může býti jednotlivým vynikajícím odborníkům svěřeno právo, samostatně prováděti taková zkoumání jakožto »státně zřízené potravní analytickové«. Také mohou

býti takové ústavy zřízeny obcemi, okresy neb zeměmi (§ 25. cit. zák.).

f) Na základě téhož zákona ze dne 16. ledna 1896 č. 89 ř. z. z r. 1897 zřízena byla při ministerstvu vnitra nařízením jeho ze dne 3. dubna 1897 č. 90 ř. z. *rada pro záležitosti obchodu s potravinami a některými předměty užitnými* (Beirat für Angelegenheiten des Verkehrs mit Lebensmitteln u. einigen Gebrauchsgegenständen). Úkolem jejím jest podávati odborně-technická dobrá zdání ve všech důležitějších otázkách, týkajících se úpravy řečeného obchodu a dohledu naň. Zejména musí býti dobré zdání rady té vyžádáno před stanovením zásad o zřízení a technické výzbroji státních ústavů pro zkoumání potravin, před určením oboru působnosti, method zkušebních, instrukcí a tarifů pro ústavy ty a pod. Sestává z předsedy a nejméně 10 členů; 2 z nich jsou stálí (c. k. ministeriální zdravotní referent a administrativní referent pro záležitosti ty v ministerstvu vnitra zřízený), ostatní jmenuje ministr vnitra vždy na 3 léta ze řad zástupců příslušných oborů vědeckých, ale tak, že aspoň 3 z nich musí býti vzati ze členů nejvyšší rady zdravotní. Z nařízení ministra vnitra neb s jeho svolením mohou býti k poradám přibráni od případu k případu též jiní odborníci jakožto členové mimořádní. Schůze jsou neveřejné a svolává je dle potřeby předseda neb jeho zástupce, ministrem vnitra určený.

g) Poradním sborem vlády ve věcech zdravotních jsou do jisté míry také *lékařské komory* (Ärzttekammern), ač jsou to právní svou povahou především sbory samosprávné, zřízené zákonem ze dne 22. prosince 1891 č. 6 ř. z. z r. 1892 »za účelem zastupování stavu lékařského«.

Jsou dle § 4. cit. zákona povinny, ve věcech působnosti jejich přikázaných podávati úřadům vyžádaná od nich vyjádření i dobrá zdání a podporovati vůbec úřady při úpravě zdravotních poměrů, zejména pokud jde o to, aby pomoc lékařská stala se každému dosažitelnou; s druhé strany pak mají úřady poskytovat komorám těm příležitost, aby ve všech takových věcech mohly podati své znalecké vyjádření. Komory mají také vysílati své zástupce do schůzí zemských zdravotních rad, v nichž se má jednati o zásadních záležitostech, dotýkajících se oboru působnosti komor těch. Obor ten pak zabírá (dle § 3. c. z.) všechny věci, týkající se společných zájmů lékařského stavu, úkolů i důstojnosti lékařského povolání, vývinu zdravotnictví a zdravotních zařízení a pod. Každý praktický lékař kromě lékařů zeměpanských a vojenských jest povinen býti přihlášen u lékařské komory svého bydliště. Komora sama sestává nejméně z 9 členů, volených vždy na 3 léta od těchto lékařů u ní přihlášených; pro každého člena volí se náhradník. Komora volí si svého předsedu, jeho náměstka a 3 až 7 členů představenstva; představenstvu náleží obstarávati věci běžné, kdežto jisté věci zvláště důležité jsou vyhrazeny rozhodnutí valné schůze komory, kterou musí představenstvo nejméně jednou do roka svolati. Potřeby komory hradí se z příspěvků účastněných lékařů. Vrchní dohled nad komorami přísluší politickým úřadům zemským, od nichž lze se odvolati k ministerstvu vnitra. Témuž ministerstvu vyhrazeno stanoviti nařízením počet, sídlo i obvod lékařských komor. Pro království České zřízena komora jediná, se dvěma sekcemi, českou a německou, z nichž každá má 25 členů (srv. č. 84 z. z. z r. 1894).

C. *Orgánové stavební:*

a) *Vlastní orgánové státní.* Nejvyšším rozhodnutím ze dne 6. října 1860 zrušeny někdejší samostatné státní úřady stavební s vlastním právem rozhodovacím a stanoveno, že má být správa veřejného stavebnictví nadále opatrována jakožto obor politické správy ministerstvem vnitra a úřady jemu podřízenými, vyjímaje stavební věci přikázané výslovně některému jinému oboru ústřední správy. Pokud tedy nyní záležitosti stavební dosud patří do oboru správy státní — většinou ovšem náležejí v samostatný obor působnosti obcí a orgánů samosprávných vůbec —, a pokud nejsou přikázány zvláštním technickým oddělením při některém jiném ministerstvu, obstarávají je dle min. nařízení ze dne 8. prosince 1860 č. 268 ř. z. v první stolici okresní hejtmanství, jimž za tím účelem pro technickou poradu přidání jsou *c. k. okresní inženýři* (k. k. Bezirksingenieur, s několika stupni hodnostními), zpravidla jeden pro obvod několika hejtmanství společně. Obvody jich působnosti zvány jsou *c. k. stavební okres* (k. k. Baubezirk); počátkem r. 1906 bylo jich dle Österr. statist. Handbuch v Čechách 28, na Moravě 8, ve Slezsku 3, v celém Předlitavsku 125, takže průměrem připadá jeden takový okres skoro na tři hejtmanství. Dle potřeby bývá okresním inženýrům přidán ještě technický personál pomocný.

Při zemských politických úřadech a při ministerstvu vnitra byla pak dle téhož min. nařízení zřízena zvláštní *stavební* nebo *technická oddělení* (Bau- nebo technisches Departement), a to vždy jedno pro hospodářské záležitosti stavební (technisch-ökonomisches Departement) a jiné pro agendu čistě odbornou, »*vedecký* -

technickou» (scientificisch-technisches Departement): toto druhé děleno při ministerstvu dle odborů na dva další oddíly: zvláštní departement pro stavby silniční a vodní, a departement pro stavby pozemní a vyšší architekturu.³² Každé oddělení jest uvnitř organisováno samostatně, s vlastním technickým přednostou, od druhých neodvislým, ale na venek zůstává pouhou součástí místodržitelství resp. ministerstva, pouhým stálým poradním sborem zemského šéfa neb ministra.

Technicko-oekonomická oddělení při zemských politických úřadech byla však již r. 1865 zrušena, takže jest při nich nyní zpravidla jen jedině »*technické oddělení*«, často jen »*státní službou stavební*« (Staats-Baudienst) zvané, rozdělené po případě v několik odborů věcných (podobně jako je tomu dle pozn. 32. u ministerstva).³³

³² Tak má být dle § 6. cit. min. nař. z 8. pros. 1860 č. 268 ř. z., ve skutečnosti však jsou nyní při ministerstvu vnitra stavební oddělení: *a)* pro stavby pozemní, *b)* pro stavby silnic a mostů a *c)* pro stavby vodní (Departements *a)* für Hochbau, *b)* für Strassen- und Brückenbau, *c)* für Wasserbau), aniž by bylo lze nalézt v přístupných pramenech právní podklad této změny. — Oddělení pro vodní stavby přičleněna jest *c. k. ústřední kancelář hydrografická* (k. k. hydrograph. Zentralbureau), zřízená r. 1894 a organisovaná statutem z téhož roku č. 31339 min. Jí podřízena jsou zemská oddělení hydrografická (hydrogr. Landesabteilungen), v sídlech jednotlivých zem. úřadů politických zřízená, jež obstarávají pozorovací a výkonnou službu hydrografickou.

³³ Státní stavební služba počíná u nás stavebními praktikanty s adjntem 1000 a 1200 K a postupuje přes *c. k. stavební adjunkt* (X. tř.) k *c. k. stav. inženýrům* (IX.), vrchním stav. inženýrům (VIII.), stav. radům (VII.) a vrchním stavebním radům (Ober-Bau-Rat, VI. hodn. tř.).

K doplnění obrazu o státní službě stavební sluší ještě vytknouti, že pro dohled na erárních silnicích a mostech zřízení jsou cestáři (Strasseneinräumer) a cestmístři (Strassenmeister), pro dohled na říční stavby pořiční (Stromaufseher), po případě též jezní a dozorcí plavidel, pro udržování pořádku v přístavech přístavní (správci přístavu, Hafenmeister).

b) Jinou povahu arci mají různé komise, zřízené při ministerstvu vnitra a při některých místodržitelstvích pro jisté speciální otázky technické, zejména pro větší stavby vodní a pro technické zkoušky. Ty nejsou již součástí úřadu, nýbrž samostatnými orgány poradními, po případě i rozhodujícími, dle potřeby svolávanými; živel samosprávný jest v nich zpravidla již silně zastoupen, zejména v novějších komisích zemských. Sem patří při ministerstvu: *Komise pro rozšíření města Vídně* (Wiener Stadterweiterungskommission) a *Komise pro regulaci Dunaje* (Donau-Regulierungs-Kommission); při místodržitelství království Českého: *Zemská komise pro úpravu řek v král. Českém* (Landeskommission für Flussregulierungen im Kgr. B.), *Komise ku provedení kanalisace Vltavy a Labe v Čechách* (Kommission für die Kanalisierung des Moldau- und Elbeflusses in B.), *Zkušební komise pro živnosti stavební*, česká a německá (Prüfungskommission für die Baugewerbe), *Zkušební komise pro úředně autorisované soukromé techniky* (Prüfungskommission für die behördlich zu autorisierenden Privattechniker, dle odborů: pro stavební inženýry, pro inženýry stavební a kulturní, pro architektky, pro strojní inženýry, pro geometry a kulturní techniky — vždy zvlášť komise česká a zvlášť německá) atd.

D. *Rada pojišťovací* (Versicherungsbeirat) přidána jest ministerstvu vnitra pro porady a dobrá zdání ve věcech, jež ministerstvu tomu ukládají zákony o pojišťování dělnictva proti úrazu i o pojišťování nemocenském (ze dne 28. prosince 1887 č. 1 ř. z. z r. 1888 a ze dne 30. března 1888 č. 33 ř. z.). Zřízena byla na základě § 49. zákona prv jmenovaného a § 71. druhého zákona v dohodě s ostatními účastněnými ministerstvy nařízením ministerstva vnitra ze dne 30. března 1888 č. 34 ř. z. Skládá se z 9 až 15 řádných členů, jmenovaných vždy na 3 léta z vynikajících odborníků ministerstvem vnitra, po případě v dohodě s ministry obchodu, orby a vyučování; týmž způsobem jmenuje se několik náhradníků ve Vídni bydlících. Mimo to má ministr vnitra právo povolati k jednotlivým odborným poradám vynikající znalce jakožto členy mimořádné. Rada volí si sama svého předsedu i jeho náměstka, kteří musejí bydleti ve Vídni. Svolává ji dle potřeby ministr vnitra. V některých důležitých věcech musí býti rada ta před rozhodnutím ministerstva slyšána. (Tak před stanovením neb změnou obvodů úrazových pojišťoven, před vydáním vzorných stanov pro ně, před rozdělením závodů do tříd nebezpečí atd.) — Vlastní správu dělnického pojišťování vykonávají samosprávné úrazové pojišťovny, pokud se týče nemocenského pokladny (okresní, závodové, stavební, společenstevní, bratrské nebo spolkové, § 9. prvního, § 11. druhého z cit. zákonů), v nichž si členové sami volí představenstvo, a to u nemocenských pokladen úplně, při úrazových pojišťovnách ze dvou třetin (třetí třetinu povolává tam ministr vnitra, vyslechnuv o tom zemský výbor). Obojí ty ústavy podléhají však dozoru státnímu; u nemocenských

pokladen vykonává jej především politický úřad 1. stolice, u úrazoven přímo politický úřad zemský, v nejvyšší instanci u obojích ministerstvo vnitra. — Při ministerstvu vnitra zřízena jest také zvláštní zkušební komise pro autorisované pojišťovací techniky (Prüfungskommission für die behördlich zu autorisierenden Versicherungstechniker).

E. Rada archivní (k. k. Archivrat) organisována byla na základě nejv. rozh. z 9. listopadu 1894 (věstníku min. vnitra na r. 1895 č. 38). Úkolem jejím jest podporovati vládu odbornou radou ve všech věcech týkajících se archivů ústředních úřadů státních i úřadů jin podřízených; může též raditi při zařizování neb úpravě archivů nestátních úřadů neb i archivů soukromých.³⁴

³⁴ Ze stávajících u nás archivů dlužno vytknouti (dle Öst. Staatswört.): 1. Velkolepý c. a k. domácí, dvorní a státní archiv (k. u. k. Haus-, Hof- und Staatsarchiv) ve Vídni, podřízený ministerstvu císař. domu a věcí zevnějších; jemu byla průběhem doby přivtělena celá řada dříve samostatných archivů jiných, na př. Solnohradský arcibiskupský a kapitulní archiv, Mohučský archiv arcikanceléřský, arch. dvorní rady říšské a bývalé rak. státní rady. — 2. Archiv c. k. ministerstva vnitra, organisovaný jakožto zvláštní úřad již za Karla VI. — 3. Šlechtický archiv (Adelsarchiv) při témže ministerstvu. — 4. Archivy místodržitelské v Praze, Brně, Opavě, Lvově, Krakově, Solnohradech, Štýr. Hradci, Izomostí, Celovci a Terstu, lenní archiv pro Dolní a Horní Rakousy a j. menší archivy, rovněž ministerstvu vnitra podřízené. — 5. Archiv c. k. ministerstva financí, obsahující mimo jiné též registry býv. dvorních komor a zvaný proto též archivem dvorních komor (Hofkammer-Archiv). — 6. Vojenské archivy: C. k. válečný archiv, c. a k. ženijní a dělostřelecký archiv, archiv c. a k. vojenského ústavu zeměpisného (k. k. Kriegsarchiv, k. u. k. Genie- und Artillerie-Archiv, Archiv des k. u. k. militärgeogr. Institutes). — 7. Zemské archivy: Král. český zemský archiv v Praze, moravský zemský archiv v Brně, štýrský ve Štýrském Hradci, kraňský v Lublani atd. — 8. Městské archivy zejména ve Vídni, v Praze, v Krakově, v Brně

Členy — řádné i korrespondující — jmenuje ministr vnitra vždy na 5 let. Korrespondující členové mají podávati zprávy i dobrá zdání jen písemně; řádné členy svolává dle potřeby ministr vnitra, jenž je zároveň předsedou rady, po případě jeho zástupce ze řádných členů jím zvolený. Poradný hlas ve schůzích patří též referentu pro záležitosti archivní v ministerstvu vnitra ustanovenému neb jeho zástupci. Schůze usnášejí se většinou hlasů přítomných řádných členů.

30. V oboru ministerstva kultu a vyučování dlužno i tu rozlišiti ony čtyři hlavní obory, jež jsou v něm shrnuty: věci náboženské, vyučování, pěstování věd a umění.

A. *Věci náboženské* spravovány jsou u nás zpravidla — t. j. pokud se to nepříčí státním zákonům — a u t o n o m n ě jednotlivými náboženskými společnostmi samými a jejich vlastními orgány státem uznanými. Správě státní přísluší jen vrchní dohled nad jejich samosprávou a pak poskytování zvláštní ochrany jejich jmění, orgánům i činnosti. Tyto funkce vykonává státní správa prostřednictvím úřadů politických, v nejvyšší stolici pak ministerstvem kultu a vyučování. Nemá tedy stát náš zvláštních orgánů pro správu věcí náboženských. Ale vzhledem ke vlivu, jaký si státní správa vyhradila na řízení věcí těch, jakož i vzhledem k tomu, že orgánů uznaných společností náboženských užívá stát k zastávání jistých úkolů veřejné správy (k vedení matrik, obstarávání náboženského vyučování, approbaci učitelů i knih náboženských), dlužno do jisté míry uzná-
v Kroměříži, v Chebu, ve Lvově, v Solnohradech atd. — 9. Ze soukromých hlavně knížecí Švarcenberský archiv ve Vídni a v Třeboni, hraběcí Černínský v Jindř. Hradci atd.

vati za zvláštní orgány správy státní také správní orgány jednotlivých církví státem uznaných. (Jednati zde o nich blíže, vymykalo by se arci z rámce této stati, tím spíše, ježto věci církevně-náboženské a zejména poměr mezi církví a státem jsou předmětem zvláštních statí v této sbírce.)

B. *Záležitosti vyučování:*

a) Pokud jde o školy národní (obecné a měšťanské), z části též o ústavy učitelské a o školy střední, spravují je u nás především *školské úřady*. Jsou to orgánové složení v nejnižší instanci úplně, ve vyšších aspoň z části ze zástupců interesoovaných kruhů samých, mimo okruh vlastní byrokracie státní stojících, orgánové samosprávní, kolegiálně zřízení, jež však ve stolici nejvyšší řídí ministerstvo vyučování, tedy úřad čistě státní, na systému osobním (byrokratickém) zbudovaný. Organisovány jsou na základě zásad stanovených říšským zákonem školským ze dne 14. května 1868 č. 62 ř. z. v každé korunní zemi vlastními zákony zemskými, u nás v Čechách hlavně zákonem ze dne 24. února 1873 č. 17 z. z. a ze dne 24. června 1890 č. 46 z. z.

1. Nejnižší stolicí jsou místní školní rady (Ortsschulrat), povolané ke správě záležitostí, přikázaných školní obci. Školní obcí může býti buď jednotlivá místní čili politická obec sama pro sebe — jestliže totiž má sama pro sebe jednu nebo několik obecných škol —, anebo několik místních obcí, po případě jen částí jich, dohromady, jestliže tvoří dohromady obvod jedné a téže veřejné školy obecné. V místní školní radě *z a s e d a j í* u nás v Čechách po zákonu: obecní, po případě místní starosta sídla školy, jenž jest zároveň *p ř e d s e d o u*

rady té, pak místní duchovní správce křesťanský a zástupce náboženské obce židovské, dále správce školy (je-li ve školní obci několik veřejných národních škol, správce školy nejvyšší kategorie, a jsou-li všechny téže kategorie, tedy správce službou nejstarší), školní patron, je-li tu jaký,³⁵ a konečně každý, kdo platí sám nejméně šestinu všech přímých daní v obci předepsaných a má v ní právo voličské (virilista). Mimo to povolává se do sboru toho volbou obecního výboru sídla školy, po případě spolu s obecními výbory příškolných obcí vždy na 3 roky nejméně dvě, nejvýše 6 dalších členů; výbor obce, v níž se škola nalézá, volí ještě 2 *n á h r a d n í k y* v obci té usedlé, kteří mají nastoupiti, když by se při některé schůzi nesešel počet členů k usnášení dostačující, t. j. většina členů všech. — V místech, kde jsou školy české i německé, aniž by se obvod jedněch dal oddělití od obvodu druhých, mají se zřídití *d v ě m í s t n í š k o l n í r a d y*, každá z příslušníků jedné národnosti. — Ve městech, která sama o sobě tvoří školní okres (viz níže), *n e n í m í s t n í š k o l n í r a d y v ů b e c*; úkoly její obstarává tam zastupitelstvo obecní se svými výkonnými orgány.

2. Školní obce seskupeny jsou v *o k r e s y š k o l n í* tak, že zpravidla všechny školní obce, jichž školy leží v témže okresu politickém, tvoří dohromady jeden školní okres. Kde však školní obce, náležející k témuž politickému okresu, různí se od sebe co do jazyka vyučova-

³⁵ Ze školních patronátů, jež dříve byly obligatorní, zachovány v Čechách zákonem z 13./9. 1864 č. 33 a z 24./2. 1873 č. 16 z. z. jen ty, které se zakládají na nějakém zvláštním titulu, kdežto patronát pouze na zákonu spočívající zrušen; také však oněm zachovaným patronátům dáno na vůli zbavit se povinností s tím spojených prostým vzdáním se práv.

ciho, utvoří se z českých zvláštní a z německých také zvláštní školní okres; kdyby pak jedných nebo druhých bylo málo na samostatný okres takový, připojí se tyto školní obce k nejbližšímu školnímu okresu téhož jazyka. Města se zvláštním statutem jakož i taková jiná města, která se zaváží zříditi a vydržovati sama ze svých prostředků měšťanskou školu a potřebné školy obecné, mohou tvořiti každé pro sebe školní okres, jenž na rozdíl od druhých, venkovských, zove se městským okresem školním (Landschulbez., Stadtschulbez. Počátkem r. 1906 čítáno v Čechách celkem 116, na Moravě 40, ve Slezsku 12, v celém Předlitavsku 458 školních okresů. V Čechách připadají z těch 116 jen 3 na okresy městské, — 1 český, Praha, a 2 německé, Praha a Liberec —; ze 113 venkovských je 64 českých a 49 německých).

Pro každý školní okres zřízena jest *c. k. okresní školní rada* (k. k. Bezirksschulrat). Ve venkovských okresích zasedá v ní u nás v Čechách přednosta politického úřadu okresního jakožto předseda, *c. k. okresní školní inspektor* jakožto referent, po jednom zástupci každé náboženské společnosti, jež v okresu čítá přes 2000 duší, dva zástupci učitelstva a nejméně 4 zástupci příslušných obcí, obecními zastupitelstvy na 6 let volení. Ve městských okresních škol. radách předsedá purkmistr, a každá náboženská společnost má tam míti zástupce, jestliže čítá ve městě aspoň 500 duší; jinak je složení jich podobné jako na venku. V Praze jsou okresní školní rady dvě, česká a německá.

3. Okresním školním radám nadřizena jest *c. k. zemská školní rada* (k. k. Landesschulrat). V Čechách byla nově organisována cit. zákonem z r. 1890 (č. 46

z. z.) tak, že se rozpadá ve 2 odbory, český a německý, z nichž každý vyřizuje samostatně záležitosti škol svého jazyka vyučovacího. Nejméně čtyřikrát do roka mají se však konati schůze plenární, na nichž obě zemské řeči mají rovné právo a v nichž se projednávají věci českým i německým školám společné; zejména přísluší jim též zkoumati okresní rozpočty a zřizovati školy menšinové. Zemské školní radě předsedá místopředseda nebo místopředseda její, po případě náměstek místopředsedou jmenovaný; členy jejími pak jsou: 6 zástupců jmenovaných zemským výborem (3 Češi, 3 Němci), 2 zástupci volení sborem obecních starších král. hlav. města Prahy (1 Čech, 1 Němec), 4 zástupci učitelstva (2 Češi, 2 Němci), 2 zástupci církve katolické, 1 evangelické a 1 židovské společnosti náboženské, mimo to pak všichni *c. k. zemští školní inspektoři* a referenti pro administrativní a hospodářské záležitosti školní. Zástupce učitelstva i všechny po nich zde uvedené členy jmenuje císař po návrhu ministra kultu a vyučování. Kromě inspektorů a referentů všichni ostatní členové se volí nebo jmenují na 6 let. Do odborů třídí se zástupcové zemského výboru, Prahy a učitelstva dle své národnosti, inspektoři a referenti dle vyučovacího jazyka škol jim přikázaných; zástupcové náboženských společností jakož i místopředseda neb místopředseda zasedají v obou sekcích. Schůze odborů mají se konati pravidelně jednou do měsíce, schůze plenární nejméně 4krát do roka. Dle potřeby mohou se arci svolati schůze mimořádné. Usnesení děje se — tak jako v jiných školních radách — většinou hlasů přítomných; z administrativních referentů a inspektorů má však v plenu jen 10, v odborech jen 5 právo hlasu. Usnesení, jež by po

demických a různých školách odborných. Mezi těmito zauímají zvláště důležité místo školy průmyslové a obchodní. Pro tyto školy jsou zemské politické úřady sprostředkovateli neb i střední instancí mezi správou jednotlivých ústavů a ministerstvem (až na Halič, kde pro všechny, a na Dolní Rakousy, kde aspoň pro část těchto škol jest takovou střední instancí zemská školní rada). Mimo to zřízena pro ně u ministerstva vyučování na základě nejv. rozhodnutí ze dne 30. července 1881 od 1. ledna 1882 zvláštní *ústřední komise pro záležitosti živnostenského školství* (Zentralkommission für Angelegenheiten des gewerblichen Unterrichtes). Má býti ministrem slyšána ve věcech, týkajících se organizace živnostenských škol, školních dílen, pokusných stanic a p., zejména při předlohách zákonů o nich a o inspekci nad nimi, při zřizování, změnách, spojení, přeložení neb zrušení jich a ve příčině výstav, jich se týkajících. Komise má však ve věcech didaktických nebo živnostensko-politických též právo iniciativy. Předsedou jejím jest odborný přednosta z ministerstva vyučování, členy jsou kromě administrativních referentů pro školy ty v ministerstvu vyučování zřízených a kromě inspektorů škol těch odborníci, jmenovaní vždy na 5 let ministrem vyučování v dohodě s ministrem obchodu (každý z nich navrhuje polovici); šest z nich musí bydleti ve Vídni, počet ostatních není určen. Ministr obchodu má mimo to ustanoviti svého speciálního zástupce v komisi, jemuž přísluší nejen plný hlas, ale i právo, ohraditi se protokolárně proti všelikým usnesením komise, jež by se stanoviska obchodního ministerstva budila obavy; to pak má za následek, že se usnesení takové nesmí provésti, dokud se v té věci ne-

docílí shody mezi oběma ministerstvy. Konečně má komise právo přibrati za souhlasu jmenovaných ministerstev k jednotlivým poradám i jiné znalce s hlasem rozhodným.

Také u jednotlivých zemských vlád (vyjma místodržitelství Haličské a Dolnorakouské, kde jest i v těchto věcech, jak řečeno, příslušna zemská školní rada) zřízeny byly výnosem min. vyuč. z 3./4. 1888 č. 610 zvláštní *poradní sbory pro záležitosti živnostenských škol* (Beiräte für gewerbl. Schulangelegenheiten). Členy jmenuje ministr vyučování. Zemští šéfové mohou je buď žádati jednotlivě za dobrá zdání, ústní neb i písemní, anebo svolati ke společným poradám.

Pro nejvyšší dohled nad veškerými odbornými školami živnostenskými měli dle organizačních předpisů o dohledu tom (rovněž z r. 1881) býti ministerstvu vyučování přiděleni *inspektoři*, s kompetencí rozdělenou ne dle území, ale dle odborů; pět mělo jich býti pro záležitosti technické, tři pro artistické a jeden pro didaktickopaedagogické. Jmenovati je měl ministr vyučování v dohodě s ministrem obchodu. Mimo to zachováno ministru vyučování právo, vyslati do takových škol dle potřeby mimořádné inspekční komisary. Pro inspekci škol těch v nižší instanci nařizováno naopak rozdělení dle území, jež slíbeno provésti cestou nařizovací. — Ve skutečnosti nalézáme v úředním schematismu na r. 1907 deset didakticko-paedagogických a osm speciálních odborných inspektorů, mimo to pak sedm mimořádných inspekčních komisařů průmyslových škol, kteřížto všichni se uvádějí jako členové svrchu zmíněné komise. Dále je při ministerstvu vy-

učování *1 ústřední inspektor pro obchodní učiliště* (Zentral-Insp. f. d. kommerziellen Lehranstalten).

Pro vyučování kreslení na školách středních a ústavech učitelských byla dříve při ministerstvu vyučování zřízena zvláštní komise (Kom. zur Revision u. Ergänzung des Lehrmittelapparates für Zeichnen an Mittelschulen, Lehrer- u. Lehrerinnen-Bildungs-Anstalten, zřízená min. cirk. z 23./3. 1892 č. 6220); nyní nalézáme tam pro vyučování to 7 odborných inspektorů.

c) S vyučováním souvisí také úkol *ústředního ředitelství c. k. školních knihoskladů* (Zentraldirektion der k. k. Schulbücherverläge), zřízeného ve Vídni výnosem min. vyuč. ze dne 3. srpna 1887 č. 1044. Jest to samostatný státní úřad, přímo ministerstvu podřízený, jehož úkolem jest starati se, aby byly v úpravě co nejdokonalější a v cenách levných vydávány učebné knihy a jiné pomůcky, potřebné pro školy národní, střední i živnostenské. Podřízeny jsou mu oba staré *c. k. školní knihosklady*, Vídeňský i Pražský, vzniklé již v 18. století. (Pražský má vznik v dvor. dekretu z 25. května 1776.)

d) Výnosem ministerstva vyučování ze dne 20. října 1874 č. 625 zřízena při něm též zvláštní *stálá komise pro zkoušení návrhů na připuštění školních knih a pomůcek pro školy obecné a měšťanské* (Permanenzkom. zur Prüfung der Anträge auf Zulassung v. Lehrtexten u. Lehrmitteln an Volks- u. Bürger-Sch.); nyní se však již neuvádí.

C. V *záležitostech vědeckých* podporují resp. provádějí snahy ministerstva vyučování kromě *universit*, jejich *knihoven* a *vědeckých akademií* ještě různé *odborné komise*, z nichž dlužno vytknouti především

a) *c. k. ústřední statistickou komisi* ve Vídni (k. k. statistische Zentralkommission). Vešla v život r. 1863, tenkrát ještě jen vedle jiného státního odborného orgánu statistického, ředitelství pro správní statistiku (Direktion der administrativen Statistik), již od r. 1840 zřízeného při bývalém ústředním ředitelstvu účetním (Generalrechnungsdirektorium).³⁷ Témuž ředitelstvu podřízena zprvu také nová ona komise, později však převedena do oboru ministerstva obchodu, až r. 1870 přičleněna k ministerstvu vyučování na znamení, že sloužiti má také účelům vědeckým. Přejímala postupně úkoly ředitelství pro správní statistiku, až nejv. rozhodnutím ze dne 22. února 1884 ředitelství to vůbec zrušeno (výnos min. vyuč. z 28./2. 1884 č. 28 ř. z.). Původní statut komise té z r. 1863 byl později opětovně opravován. Úkolem komise té jest, poskytovatí ústředním úřadům správním potřebné statistické výkazy o poměrech tuzemských i cizích, vykonávatí ve věcech statistických příkazy úřadů těch a podávatí jim dobrá zdání, sbíratí a dávatí jim k dispozici statistický materiál a vůbec v každém směru se snažiti o účelné spolupůsobení všech oborů státní správy na straně jedné a správní statistiky na straně druhé; dále má sestaviti plán úplné správní statistiky celé říše (předlitavské), prováděti jej a výsledky uveřejňovati. V komisi *zasedají* kromě předsedy jmenovaného císařem: po 1 zástupci všech odborných ministerstev a *c. k. nejvyššího dvora účetního*, jakožto členové řádní, dále mužové, kteří vzhledem ke svým zásluhám o vědu

³⁷ Při tomto ředitelství byla již nejv. kabin. listem z 6./4. 1829 zřízena statistická služba, jež sestavovala proslulé „*Tafeln zur Statistik der österr. Monarchie*“ (resp. Versuch einer Darstellung der österr. Monarchie in statist. Tafeln), sáhající zpět z části až do r. 1810.

nebo v národním hospodářství byli ministrem vyučování po návrhu komise jmenování členy mimořádnými, a pak sekretář a zapisovatel, komisí zvolení. Komise má právo jmenovati též členy dopisující. Scházeti se má zpravidla jednou do měsíce, mimořádně pak, kdy předseda uzná toho potřebu. Pro technické provádění prací má komise vlastní úřednictvo, jehož hlavou jest její předseda, které však jmenuje ministr vyučování resp. císař sám dle všeobecných zásad pro státní úřednictvo platných. (Úřednictvo to má také stejné postavení i třídy jako úřednictvo ministerské vůbec; předseda komise jakožto hlava jeho má hodnost c. k. sekčního šéfa.)

b) Z jiných vědeckých komisí a ústavů při ministerstvu vyučování zřízených a jemu podřízených budtež tu jen jménem vytčeny: *Komise pro novější dějiny Rakouska* (K. f. neuere Geschichte Österreichs); *rakouská komise mezinárodního zeměměřičství* (österr. K. der internationalen Erdmessung) s c. k. rakouskou kanceláří pro měření stupňů (k. k. österr. Gradmessungsbureau); c. k. říšský ústav geologický (k. k. geologische Reichsanstalt), c. k. ústřední ústav pro meteorologii a geodynamiku (k. k. Zentralanstalt für Meteorologie u. Geodynamik) a c. k. rakouský ústav archaeologický (k. k. österr. archaeolog. Inst.), vesměs ve Vídni, mimo to pak *rakouský ústav pro historické studie v Římě* (Istituto austriaco di studii storici in Roma).

D. Na podporu *umění* má ministerstvo — nehledíme-li ke zmíněným již, jemu též podřízeným uměleckým akademiím a pak k uměleckým neb uměleckoprůmyslovým školám i museím — dva zvláštní poradní sbory:

a) Starší z nich jest »*stálá umělecká komise ministerstva kultu a vyučování*« (ständige Kunstkommission des M. f. K. u. U.). Zřízena min. listem ze dne 22. ledna 1863 č. 520 st. m. Úkolem jejím jest podávati ministerstvu odborná dobrá zdání ve věcech umění se týkajících; dříve náleželo jí též spolupůsobiti při udílení státních stipendií uměleckých. Skládá se ze 3 odborů (sekcí): pro umění výtvarná, pro básnictví a pro hudební skladatelství; každá sekce schází se zvláště, dle potřeby. Počet členů komise není omezen; povolání do ní bývají hlavně vynikající výkonní umělci.

b) Novější a přesněji organisována jest »*umělecká rada* ministerstva kultu a vyučování ve věcech umění výtvarných« (Kunstrat des M. f. K. u. U. in Angelegenheiten der bildenden Künste).³⁸ Statut její opírá se o nejv. zmocnění ze dne 17. července 1898 a byl publikován ve věstníku min. vyuč., r. 1899 č. 4. Radě té náleží zejména spolupůsobiti při uměleckých objednávkách státních, zejména sestavovati v té příčině program na použití dotace k tomu povolené na rok příští a zkoumati zprávu příslušného departementu za rok minulý, podporovati umělecké výstavy a publikace, spolupůsobiti při udílení státních stipendií uměleckých, při správě uměleckého školství i museí atd. Předsedou rady té je sám ministr, jeho náměstkem příslušný odborný přednosta (sekční šéf), stálým referentem přednosta příslušného departementu v tomto ministerstvu; ostatní členy

³⁸ Die Mayrhofova „Handb.“ (V. vyd., sv. IV., str. 1261) jest „uměl. rada“ totožna s prvním odborem právě uvedené umělecké komise; dle „österr. Staatswörterb.“ (II. vyd., sv. I. str. 441) však jsou to dvě korporace složením i působností zcela různé. Také „Hof- u. Staats-Handbuch“ svědčí o jich různosti.

jmenuje ministr vždy na 5 let ze řad umělců, učenců, přátel umění i úředníků dle svého uznání v počtu neobmezeném. K poradám mají býti přítomni předsedové tří vynikajících uměleckých sdružení vídeňských, a mohou dle potřeby přizváni býti i jiní odborníci. Rada má se scházeti zpravidla jednou do roka, dle potřeby i častěji. Pro porady v menších věcech a zejména při udělení státních stipendií uměleckých může si ministr zvoliti ze členů rady menší výbor, jež svolává, kdykoli se udá potřeba.

E. *Umění i vědě zároveň* slouží kromě některých akademií (na př. i naší české), museí, knihoven a škol hlavně:

a) *Sbory znalců ve věcech práva autorského* (Sachverständigen-Kollegien in Sachen des Urheberrechtes). Zřízeny byly na základě § 68. a 63. zákona ze dne 26. prosince 1895 č. 197 ř. z. o právu autorském nařízením ministerstva spravedlnosti v dohodě s min. vyuč. ze dne 31. července 1896 č. 151 ř. z.; a to pro obor literatury ve Vídni, v Praze, ve Lvově a v Terstu, pro obor umění hudebního ve Vídni, v Praze a ve Lvově, pro obor umění výtvarných ve Vídni, v Praze a v Krakově, a pro obor fotografie jen ve Vídni (vyhrazeno však zároveň zříditi dle potřeby takové sbory i v jiných místech). Každý sbor skládá se z předsedy a 6—10 členů; všechny jmenuje ministr vyučování na dobu 6 let a všichni jsou povinni vykonati přísahu znaleckou a podávati soudům dobré zdání o určitých jednotlivých otázkách v záležitostech práva autorského, jakmile soud zašle sboru předměty, jež se mají srovnati, i potřebné soudní spisy. Sbor má pro každou otázku ustanoviti ze sebe dva zpravodaje,

z nichž každý musí své návrhy zvlášť přednáseti ve schůzi, k níž všichni členové sboru musí být pozváni a nejméně 4 kromě předsedy neb jeho náměstka musí být přítomni. Rozhoduje se většinou hlasů.

b) *C. k. ústřední komise pro vyzkoumání a zachování památek historických a uměleckých* (k. k. Zentralkom. für Erforschung und Erhaltung der Kunst- u. historischen Denkmale) ve Vídni. Statut její ze dne 21. června 1873 č. 131 ř. z. byl znovu upraven nejv. rozhodnutím z 19. února 1899 (vyhl. min. vyuč. z 14. března 1899 č. 55 ř. z.). Dle něho má komise ta za úkol povzbuzovati zájem pro řečené památky, šířiti známost o nich, chrániti je před zničením a zkázou, a podporovati v tom směru činnost vědeckých spolků i jednotlivých odborníků v našich zemích. Dělí se ve 3 oddíly (Sektionen), z nichž prvnímú přikázány jsou předměty praehistorické a antičkého umění se týkající, druhému předměty architektury, plastiky, malířství i grafiky ze středověku a z nové doby až do polovice 19. století, třetímu pak historické památky různých druhů ze všech dob. Komise skládá se z předsedy jmenovaného císařem po návrhu ministra vyučování a z 20 členů, jež jmenuje po návrhu předsedy vždy na 5 let ministr ten sám z pracovníků na poli výtvarných umění, archaeologie a dějepisu obecně uznaných. Komise sama může si zvoliti čestné členy se svolením ministra a korespondenty neobmezeně z osob známých svou znalostí památek historických a uměleckých nebo vědeckými pracemi o nich. Pro účinné podporování snah komise na venkově přidání jí jsou k onservátoři (k. k. Konservator), každý s určitým místním obvodem působnosti, buď pro všechny sekce nebo pro jednotlivé z nich; jmenuje je po návrhu komise ministr vyučování

vždy na 5 let. Pro službu administrativní přidána je komisi zvláštní kancelář z úředníků ministerstva kultu a vyučování. Koncem každého roku má komise podati ministerstvu tomu tištěnou generální zprávu o své činnosti. Všechny státní úřady jsou povinny podporovati tuto komisi a také bez její žádosti působiti v jejím duchu.

31. V oboru ministerstva orby všimneme si nejprve orgánu, jenž povolán jest raditi ve všech záležitostech ministerstvu tomu příkázaných, načež přejdeme k orgánům pro jednotlivé hlavní obory záležitostí těch:

A. *Povšechným rádcem* v záležitostech do oboru ministerstva orby spadajících jest *Rada průmyslová a zemědělská* (Industrie- und Landwirtschaftsrat), arci jen ve své *sekci pro zemědělství, lesnictví a hornictví* (Sektion für Land- u. Forstwirtschaft und Montanwesen). Dle statutu celé té rady (viz níže, v odst. 32. B. c) skládá se nyní tato sekce z 89 členů, a to ze 17 zástupců, z nichž po 1 vysílá do ní každý zemský výbor a městská rada Terstská, ze 48 členů volených zemědělskými radami a odbornými spolky i sdruženími, jež po každé k tomu určí ministr orby, a z dalších 24 členů, ministrem tímto samým jmenovaných. Pro každého člena zřízen ještě náměstek. Sekce se dělí na 3 stálé obory, zemědělský, lesnický a hornický, po případě může si zřídit ještě zvláštní odbory jiné. Odbory volí si samy své předsedy a jich náměstky; připravují návrhy pro celou sekci, po případě mohou i za ni podávati samy dobrá zdání. Schůzím celé sekce předsedá ministr orby nebo náměstek jím určený.

B. *Zemědělství* (v širším slova smyslu, s chovem dobytka, veterinářstvím i lesnictvím):

a) Pro technickou poradou ve vlastních záležitostech zemědělských zřízena jsou na základě nejv. rozhodnutí ze dne 20. list. 1876 jak při některých místodržitelstvích,⁸⁹ tak i při ministerstvu orby místa zvláštních *c. k. zemědělských inspektorů* (k. k. Landeskultur-Inspektor, VII. hodn. tř.), při ministerstvu pak mimo to ještě řada *konsulentů* (IX.—VI. hodn. tř.) pro jednotlivé speciální odbory. Tak jsou tam nyní zvláštní konsulent pro záležitosti zemědělsko-technické, zvláštní pro zemědělsko-oekonomické, zvláštní pro meliorace, pro agrární operace, pro věci týkající se železničních tarifů, pro vinařství, pro chov dobytka, pro mlékařství, rybářství, zdravotnictví, rašelinu atd.

b) V některých korunních zemích nalézají nyní nejen zemské výbory, ale i c. k. vláda povolane odborné rádce u věcech zemědělských v *zemědělských radách*. Jsou to arci instituce povahy samosprávné, byť i v nich bylo vyhrazeno místo i závažný vliv také správě zeměpanské; ale pro úplnost budiž i o jejich organizaci krátce zde pojednáno.

Nejstarší z nich a nám nejbližší jest *zemědělská rada pro království České* (Landeskulturrat f. d. K. B.); uvedeme tu tedy organizaci její jako typ všech. Zřízena byla nejv. rozhodnutím ze dne 27. března 1873, když po rozpuštění »c. k. vlastenecko-hospodářské společnosti král. Českého« objevila se potřeba orgánu, který by obstarával veřejné funkce, jež průběhem času byly na tuto soukromou společnost v zájmu zveleby našeho země-

⁸⁹ V Praze, ve Vídni, v Linci, v Terstu a v Zadru, pak u zemské vlády v Černovicích. Služební instrukce pro c. k. zeměděl. inspektora v král. Českém vydaná byla výnosem min. orby ze dne 28./10. 1897 č. 1749.

dělství vzneseny. Původní organizace její (vyhl. dne 2. dubna 1873 pod č. 25 z. z.)⁴⁰ byla však podstatně přeměněna zákonem ze dne 20./3. 1891 č. 20. z. z. Dle něho jest nyní zemědělská rada ústavem zemským, ze zemských prostředků vydržovaným. Úkolem jejím jest, aby hájila, zvelebovala a zastupovala zájmy zemědělství v král. Českém, zahrnujíc v to i průmysl hospodářský; za tím účelem má hlavně podávati dobrá zdání i samostatné návrhy ve věcech těch, jak c. k. vládě, tak i zemskému zastupitelstvu (sněmu a výboru zemskému), nápomáhati jim oběma i odborným spolkům pro podobné účely zřízeným. Sestává nyní z českého odboru, německého odboru a z ústředního sboru. Do odborů volí vždy na 3 léta jisté spolky každého soudního okresu té které národnosti společně jednoho delegáta; z okresů, kde jsou takové spolky jak s českou, tak i s německou řečí obcovací, vysílají české spolky společně 1 delegáta do českého, německé společně 1 do německého odboru; je-li v okrese smíšeném jen jeden spolek k volbě oprávněný, může si zvoliti odbor, do kterého chce vyslati svého delegáta. Právok volbě mají spolky, které jsou dle stanov povolány k podpoře zemědělství, některého odvětví jeho nebo některého hosp. průmyslu, a které v době vypsaní volby již aspoň rok trvají a mají aspoň 30 členů. Vynikajícím spolkům toho druhu, pokud se působnost jich vztahuje na obvod celého království neb na značnější část jeho, může ministr orby v souhlase se zemským výborem propůjčiti právo virilního hlasu v jednom neb i v obou odborech, po případě i v jejich výborech.

⁴⁰ Ertl v právě vydané stati „Landw. Berufsgenossenschaften“ v 2. vyd. Mischler-Ulbrichova „Österr. Staatswört.“ omylem považuje změnu jeho z r. 1880 za první statut naší zemědělské rady.

Každý odbor má totiž v čele svůj výbor, v němž však kromě 23, po případě i více členů delegáty odboru toho samými ze svého středu zvolených zasedá též předseda celé zemědělské rady, jež jmenuje císař, pak zástupce vlády, jež stanoví místopředseda, dále 1 přisedící zemského výboru, výborem tím ustanovený, a 4 odborníci, z nichž dva povolává ministr orby a dva zemský výbor. Členové výboru voleni z delegátů spolu s event. virilisty volí ze svého středu předsedu odboru a jeho náměstka, jimž náleží zastupovati v čas potřeby předsedu celé zemědělské rady ve shromážděních delegátů a ve výborech odborových (jindy — ve schůzích ústředního sboru a ve společných schůzích obou výborů neb i delegátův obou odborů — předsedá na místo zaneprázdněného jinak předsedy místopředseda zemědělské rady, rovněž císařem jmenovaný).

Ústřední sbor skládá se z předsedy a místopředsedy celé zemědělské rady, z obou předsedův odborových a jich náměstkův, z přisedícího zemského výboru, ze zástupce vlády místopředsedou ustanoveného a ze 6 členů, z nichž po 3 volí každý z obou výborův odborových. Ústřednímu výboru náleží zastupovati zemědělskou radu na venek, stanoviti rozpočty pro sebe i pro oba odbory (usnášeti se o rozpočtech těch, schvalovati závěrku účetní a systemisovati místa úřednická vyhrazeno jest však zemskému sněmu), rozdělovati subvence zemské i říšské mezi oba odbory (a to dle poměru obou národností, dle obyvatelstva a výše daně pozemkové a domovní daně třídní), spravovati pokladnu, řídití ústavy jemu přidělené, zvláště technickou kancelář a příslušné zkušební stanice, sprostředkovati styky vlády i zemského výboru s oběma odbory, podporovati mini-

sterstvo orby v záležitostech chovu koní, podávati dobrá zdání a návrhy iniciativní ve věcech zemědělských a jmenovati delegáty a zástupce zemědělské rady všude tam, kde má býti zastoupena jen jedinou osobou.

Všechny ostatní úkoly zemědělské rady náleží obstarávati každému z obou jejích odborů pro svou oblast zcela samostatně a odděleně. Každý odbor má též svou vlastní kancelář, jejíž členy si sám jmenuje a moc disciplinární nad nimi sám vykonává.

Řádné shromáždění delegátů v každého odboru má se konati jednou do roka; všechny ostatní schůze konají se dle potřeby. V ústředním sboru jakož i ve společných schůzích mají oba zemští jazykové ve všem rovné právo; v odborech je vždy jen příslušná řeč výhradním jazykem jednacím i úřadovacím uvnitř i na venek. —

Zcela podobné jsou organismus i působnost *Zemědělské rady pro markrabství Moravské*, jež byla zřízena zákonem ze dne 19. května 1897 č. 40 z. z. Naproti tomu organisovány jsou zemědělské rady v *Tyrolích* (od r. 1881), v *Dalmácii* (od r. 1884), v *Istrii* (rovněž od r. 1884), v *Hor. Rakousích* (od r. 1886) a v *Bukovině* (od r. 1900) ne na podkladě spolků, nýbrž okresních společenstev zemědělských, jež však nejsou nucená, nýbrž dobrovolná, a řídí se všeobecným zákonem spolkovým (ovšem vedle ustanovení speciálních zemských zákonů, jimiž tam současně se zemědělskými radami organisována i tato společenstva). V Tyrolích dělí se zemědělská rada ve dvě sekce, německou a italskou, jež jsou úplně odděleny, nejen obvodem působnosti, ale i sídlem svým. V ostatních uvedených zemích jsou zemědělské rady jednotné.

Za to v *Dolních Rakousích* zřízena byla zemědělská rada (zákonem ze dne 12. listopadu 1905 č. 147 z. z.) podstatně jiným způsobem: Hospodářským okresním i místním spolkům a společenstvům ponecháno tam voliti jen malou část členů (4+3), za to 12 jich volí sám sněm, po 2 členech místodržitelství a zemský výbor, po 2 odbornících týž výbor a ministerstvo orby a po 1 členu dva velké hosp. spolky zemské; předsedu i místopředsedu volí si tam rada sama ze svého středu. Stálého výboru rada ta nemá, může si však zvoliti zvláštní výbory pro předběžné porady o některých předmětech zvlášť důležitých.

c) *Úřady pro agrární operace* (Behörden für agrarische Operationen). Zákony ze dne 7. června 1883 č. 92 a 94 ř. z., o skládání zemědělských pozemků (kommassaci) a o dělbě občin i úpravě společných práv na užívání a správu jich, byly pro tyto »agrární operace« stanoveny zvláštní úřady: přísežní místní komisaři (beeidete Lokalkommissäre), zemské komise při zemských politických úřadech a ministerská komise pro agrární operace při ministerstvu orby. Bližší předpisy o jmenování oněch komisařů a o složení zemské komise ponechány byly zemským zákonům, od jichž vydání závisí působnost těchto rámcových říšských zákonů vůbec; dosud vydány jsou takové zemské zákony jen na Moravě, ve Slezsku, v Dol. Rakousích, Kraňsku, Korutanech, Haliči a v Solnohradsku. Místními komisaři mají býti ustanovováni zkoušení právníci znající se v zemědělství nebo teoreticky i prakticky vzdělaní zemědělci, kteří vykážali znalost příslušných zákonů. Komisaři k ruce přidáno jest zvláštní

oddělení technické.⁴¹ Zemské komise skládají se jednak z úředníků soudcovských, jednak ze zástupců zemským výborem do nich vyslaných; mimo to vysílá do nich zemský šéf konceptního úředníka jakožto referenta a ministr orby revisního geometra jakožto technického konsultanta a zároveň dozorčí orgán nad příslušnou službou technickou. Společná nejvyšší instance těchto úřadů — řečená ministerská komise (Ministerial-Kommission für agr. Oper.) — byla zřízena nařízením ministerstva orby, vnitra a spravedlnosti ze dne 5. července 1886 č. 108 ř. z. Skládá se z ministra orby neb jeho zástupce jakožto předsedy, pak z referenta vzatého z úředníků ministra toho, z 1 zástupce ministra vnitra a ze 3, po případě 4 členů ze řad soudcovských, jež ustanoví ministr spravedlnosti. Předseda může mimo to přibrati k poradám komise i různé znalce, buď stále, nebo od případu k případu. Komise rozhoduje většinou hlasů. — Působnost úřadů těch vztahuje se nejen na provádění resp. řízení řečených operací, ale i na rozhodování sporů při tom se vyskytnuvších, vyjma spory o držbu a vlastnictví dotčených pozemků. V příslušných sporech stran rozhoduje v 1. stolici zemská komise, v druhé a poslední komise ministerská. V jiných věcech rozhoduje zpravidla místní komisař sám v první a zemská komise v poslední instanci.

⁴¹ R. 1906 prováděly se na Moravě, v D. Rakousích a v Haliči hlavně kommassace, v ostatních zemích svrchu uvedených hlavně dělba a úprava občin. Celkem působilo toho roku 13 místních komisařů; při dvanácti z nich zřízeno bylo po zvláštním technickém oddělení, kdežto místnímu komisaři v Haliči přidal zemský výbor potřebné síly technické sám. Pro oněch 12 technických oddělení bylo zřízeno 11 inspektorů, 43 geodaeti a 42 síly pomocné.

Zemským komisím pro agrární operace jakož i řečené komisi ministeriální přikázal další ještě pravomoc zákon ze dne 7. června 1883 č. 93 ř. z. o odstraňování cizích enklav z lesů a arrondování lesní půdy; dle ministerského nařízení ze dne 5. července 1886 č. 109 ř. z. má se však při tom k poradám ministeriální komise přibrati ještě lesní technik ministerstva toho, a podobně dle příslušných zemských zákonů k poradám zemské komise c. k. zemský inspektor lesní.

d) *Komise pro záležitosti révokazu* (Reblauskommissionen) zřízeny byly podle § 9. zákona ze dne 27. června 1885 č. 3 ř. z. pro r. 1886 k podpoře příslušných úřadů v boji proti révokazu. Jsou to jednak komise místní (Lokalreblauskomm.) v jednotlivých vinařských obcích na podporu obecních starostů, jednak komise okresní (R.-Bezirks-Kom.) u příslušných okresních úřadů politických, jednak zemské komise pro záležitosti révokazu (Landeskommission für Reblausangelegenheiten) při zemských polit. úřadech v zemích víno pěstujících, jednak konečně u ministerstva orby ústřední komise pro zálež. révokazu (Zentralkommission f. R.-A.). Tato jakož i zemské komise zřízeny byly nařízením min. orby ze dne 20. prosince 1885 č. 5. ř. z. z r. 1886 (částečně změny viz č. 35 ř. z. z r. 1893 a č. 208 ř. z. z r. 1898). Zemské komise však ve většině zemí — také v Čechách a na Moravě — dostaly později širší působnost a proměněny v *zemské komise pro záležitosti vinařské* vůbec (Landeskommissionen für Weinbauangelegenheiten, v Čechách nařízením min. orby ze dne 24. listopadu 1903 č. 240 ř. z.) — Složení všech těch

komisi jest arci různé, ale podstatnou část všech tvoří zástupci samosprávy resp. odborných spolků.

e) *Pro záležitosti veterinární zřízení* byl v ministerstvu orby zvláštní *poradní sbor* (Veterinärbeirat) vyhláškou téhož ministerstva ze dne 13. ledna 1907 č. 13. ř. z. na základě nejv. rozh. ze dne 7. prosince 1906. Má podávat ministerstvu vyžádaná dobrá zdání neb i z vlastního popudu návrhy ve věcech týkajících se zdravotních poměrů domácího zvířectva nebo vlivu zvěro-policejních opatření na obchod se zvířaty, zvířecími výrobky a jinými nositeli nakažliviny. Sbor skládá se za předsednictví ministra orby neb jeho zástupce ze dvou skupin členů: ze zástupců zemědělství, jmenovaných vždy na 3 léta ministrem orby po návrhu zemědělských korporací, které ministr pro každé období sám určí, rovněž jako počet členů, jež každá z nich má navrhnouti, a ze 7 příslušníků stavu zvěrolékařského, rovněž ministrem orby na 3 léta jmenovaných. Zástupci zemědělských korporací volí ze sebe stálý výbor o 7 členech a tolikéž náhradních, ten pak volí ze svého středu starostu a jeho zástupce, mimo to pak hlavního delegáta a jeho náhradníka, kteří mají bydlet ve Vídni nebo v blízkosti Vídně a mohou býti ministrem ve všech příslušných věcech předem slyšáni. Oněch 7 zvěrolékařů pak tvoří zvěrolékařskou komisi sboru, jež si rovněž volí starostu a jeho náměstka. Ministr může si v menších a naléhavých věcech vyžádati dobrozdání jen stálého výboru neb této komise; ve vědeckých otázkách zvěrolékařských a v otázkách zvěrolékařského stavu se týkajících jest komise ta především povolána podávat vyjádření. Ministr může také svolati společnou schůzi stálého výboru a zvěrolékařské komise. Všecky schůze

jsou neveřejné a rozhodují většinou hlasů. — V ministerstvu orby samém zřízeno nyní nejen zvěrolékařské departement (Veterinär-D.), ale i zvláštní departement pro zákonodárné a právnické záležitosti veterinární (D. f. legislative u. jurisdische Angelegenheiten des Veter.-Wesens).⁴²

f) Speciálně *pro chov koní* byly již nejv. rozhodnutím z 27. prosince 1869 zřízeny ve všech korunních zemích vyjma Dalmácii zemské komise pro záležitosti chovu koní (Landeskom. für Pferdezüchtangelegenheiten), jež měly v záležitostech těch podporovati radou přímo ministerstvo. Podle nejv. rozhodnutí ze dne 19. září 1876 byla však nařízením min. orby z 13. října 1876 č. 124 ř. z. zřízena při něm ústřední komise pro chov koní (Zentralpferdezüchtkommis.), načež r. 1878 ony zemské komise zrušeny a na místo nich brány z jednotlivých zemí v potaz odborné spolky pro chov koní nebo příslušné odbory zemědělských rad, kde spolky nebo rady takové se nalézají.⁴³ Jen v Korutanech,

⁴² Přednostou zvěrolékařského departementu jest c. k. ministerský zvěrolékařský referent (k. k. Ministerial-Veterinär-Referent, zpravidla VI., výjimečně V. hodn. tř.). Jak již svrchu v odst. 29. B. bylo vytčeno, nalézá se také u jednotlivých zemských úřadů politických zvláštní referent pro věci veterinární (k. k. Landes-Veterinär-Referent, VII. hodn. tř.), po případě též jeden neb i několik zvěrolék. inspektorů (k. k. Vet.-Inspektor, VIII.); u okres. hejtmanství fungují jakožto c. k. veterinářské orgány z části c. k. okresní zvěrolékaři (X), z části (2/5) vrchní okr. zvěrolékaři (k. k. Bezirks-Obertierarzt, IX. tř.). Dorost zve se zvěrolékařskými asistenty a má totéž postavení jako konc. praktikanti politických úřadů (zákon ze dne 27. září 1901 č. 148 ř. z.).

⁴³ Tak v Čechách komité pro chov koní při ústředním sboru rady zemědělské, podobně na Moravě; ve Slezsku má ministerstvo pouze soukromého delegáta pro záležitosti ty. Obsah úmluv, ministerstvem

Haliči a Přímoří zřízeny později poradné sbory (beratende Komitees) pro záležitosti ty. Řečená ústřední komise přeměněna r. 1903 v *ústřední radu pro chov koní* (Zentral-Pferdezucht-Beirat, statut z 20. května 1903 č. 121 ř. z.). Úkolem jejím jest podporovati ministerstvo orby odbornou radou při správě státních hřebčinců i při všech ostatních odborných záležitostech chovu koní se týkajících; smí ve věcech těch také z vlastního podnětu činiti ministerstvu návrhy. Skládá se z generálního inspektora pro opatřování koní (k. k. General-Remontierungs-Inspektor) a nejvýše 8 dalších členů, jež vždy na 6 let jmenuje ministr orby; tomuto přísluší také právo radu tu dle potřeby svolávat, předsedati jí sám nebo svým zástupcem, a jmenovati si z ní subkomité o 3 členech, jež by mu bylo stále k ruce.

g) *Technický personál lesní* při správě politické (k. k. forsttechnisches Personal der polit. Verw.) organisován byl původně nařízením ministerstva orby v dohodě s ministerstvem vnitra ze dne 27. července 1883 č. 137 ř. z., jež však po řadě pozdějších doplňků a změn bylo nahrazeno min. nařízením ze dne 1. listopadu 1895 č. 165 ř. z.⁴⁴ Personál ten skládá se z *lesních techniků* (Forsttechniker): zemských inspektorů lesních, okresních lesních techniků, lesních techniků oddělení pro hrazení bystřin (viz níže) a »lesotechnických praktikantů«, a pak z *lesních hlídačů* (Forstwarte); počet a stupně jich v novém tom nařízení nejsou již přesně stanoveny jako v onom

s nimi uzavřených, viz v Mayrhoferově Handb., 5. vyd., sv. VI. str. 504. Z něho je zřejmý též obor působnosti těchto poradných orgánů.

⁴⁴ Pražák ve Správ. pr. I. str. 45. a 46. omylem ještě líčí organizaci jeho dle zrušeného onoho předpisu z r. 1883.

starším,⁴⁵ a odpadli také dřívější »c. k. delegování komisaři lesní inspekce«. Personál každé z těch 2 kategorií tvoří nyní jednotný status, jež vede v evidenci ministerstvo orby. Zemští inspektoři lesní mají sídlo zpravidla při politickém úřadě zemském, kdežto sídla a obvod působnosti ostatního personálu ustanovuje ministerstvo orby po návrhu zemských šéfů.⁴⁶

Úkolem orgánů těch jest zejména: podporovati politické úřady při výkonu státního dohledu na lesy a při provádění zákonů a nařízení o lesích vůbec, pečovati o povznesení lesnictví poučováním i návodem a p. Může jim býti ministrem orby také svěřena přímá správa lesů obecních, společenských i jiných, když jsou pro to zákonné podmínky a netrpí tím vlastní jich úkoly. K jiným než v cit. nařízením vyčleněným úkolům jich političtí úřadové užívati nesmějí, za to ve všech záležitostech tam jim přikázaných musí jim poskytnouti možnost, aby podaly svůj znalecký úsudek.

⁴⁵ *Lesní technické* státní musí se vykázati zvláštní zkouškou, upravenou nejnověji min. nařízením ze dne 7. května 1907 č. 116 ř. z.; technické ti jeví, nehledíme-li opět k praktikantům, tyto stupně: C. k. adjunkt lesního dozorstva (Forstinspektionsadjunkt) v X. hodn. třídě, komisař lesního dozorstva v IX., vrchní lesní komisař (Oberforstkommissär) v VIII., lesní rada (Forstrat) v VII. a vrchní lesní rada v VI. třídě. *Lesní hlídači* mají býti bráni především ze řady vysloužilých poddůstojníků, musí se však vykázati rovněž zvláštní zkouškou; jsou v kategorii státních sluhů, o 3 třídách, s platem 400, 500 a 600 zl. ročně.

⁴⁶ V Čechách má nyní dle min. nařízení ze dne 22. ledna 1904 č. 13 z. z. býti 8 takových okresů lesní inspekce (Forstinspektionsbezirk); dle úředního schematismu na r. 1907 (Hof- und Staatshandbuch) jest jich však dosud jen sedm.

V ministerstvu orby svěřena jest příslušná agenda zvláštnímu *technickému oddělení pro policejní záležitosti lesní* (techn. Depart. für Forstpolizeiangelegenheiten).

h) Částí státního personálu lesního dány jsou nové úkoly zákonem ze dne 30. června 1884 č. 117 ř. z. o opatřeních k neškodnému svádění horských vod (h r a z e n í b y s t ř í n), jenž doplněn později zákonem ze dne 7. února 1888 č. 17 ř. z. o propůjčování státních orgánů k projektování a vedení prací těch, i když je neprovádí stát sám. Orgánové k tomu určení tvoří zvláštní *»c. k. lesnickotechnické oddělení pro hrazení bystřín* (k. k. Forsttechnische Abteilung für Wildbachverbauung), přímo ministerstvu orby podřízené. Organizováno bylo služebními instrukcí, vydanou výnosem minist. orby ze dne 2. září 1888 č. 12.146 a změněnou výnosem jeho ze dne 27. února 1895 č. 4395. Dle ní jest úkolem tohoto odborného orgánu ministerstva orby, aby na rozkaz ministerstva toho sdělával projekty pro hrazení bystřín a řídil provádění jich, po případě na rozkaz téhož ministerstva nebo k žádosti některého politického úřadu zemského zkoumal takové projekty jinými sdělané. Potřebný personál bere se ze statu lesních techniků politické správy a zůstává ve statu tom. Oddělení tvoří několik sekcí, z nichž každé příkázáno jisté území, v němž má plnit úkoly svrchu dotčené.⁴⁷

⁴⁷ Tou dobou máme takové sekce: Na Kr. Vinohradech pro Čechy, Moravu a Slezsko, s expositurou v Opavě; ve Vídeňském Novém Městě pro D. Rakousy a Štýrsko, v Linci pro H. Rakousy a Solnohrádsko, v Běláku pro Korutany, Kraňsko a Přímoří, v Inomosti pro Tyroly s Vorarlberkem, v Samboru pro Halič a Bukovinu a v Zadru pro Dalmácií.

Dle zákona prv uvedeného může ministerstvo orby v dohodě s ministerstvem vnitra všechny úkoly, zákonem tím přikázané politickým úřadům 1. neb 2. stolice, kromě věcí trestných a moci výkonné, přenést na zvláštní *místní*, po případě *zemské komise pro hrazení bystřín* (Lokal-, Landeskommissionen für Wildbachverbauung). Zákon určil již základní rysy organizace jejich; ponechává bližší provedení jich nařízením jmenovaných ministerstev. Pokud vím, dosud komise ty utvořeny nebyly:

ch) Jinou povahu má; jak již z názvu zřejmo, *technické oddělení pro správu lesů státních a fondových* (techn. Departement für die Verwaltung der Staats- u. Fondsförste), rovněž při ministerstvu orby zřízené, jakož i jednotlivá *c. k. ředitelstva lesův a statků* (k. k. Forst- u. Domänen-Direktion),⁴⁸ s podřízenými jim četnými *c. k. správami lesův i statků* (k. k. Forst- u. Domänen-Verwaltung) i jinými technicko-správními úřady. Organizace jich zakládá se na nejv. rozhodnutí ze dne 23. března 1873 (vyhl. min. orby ze dne 3. dubna 1873 č. 44 ř. z.).⁴⁹

C. Hornictví a hutnictví:

a) *Úřady horní* (též *báňskými* zvané, k. k. Bergbehörden) zřízeny jsou nyní dle zákona ze dne 21. čer-

⁴⁸ ve Vídni (též pro Čechy), pak v Gmundeně, Solnohradě, Gorici, Inomosti a ve Lvově. V Černovicích jest podobné ředitelství statků bukovinského řeckoorientálního náboženského fondu.

⁴⁹ Dle něho a pozdějších jeho změn jeví příslušné úřednictvo tyto třídy: C. k. lesní asistenti (Forstassistent) a správní koncipisti (Administrationskonzipist) jsou v X., stavební inženýři (Bauingenieur), správní adjunkti a správčové lesů i panství (Forst- und Domänen-Verwalter) v IX., správní sekretáři a lesmistrři (Forstmeister) v VIII., správní radové a lesní radové v VII., vrchní lesní radové v VI. a ministerský rada (Ministerialrat) v V. hodn. třídě.

vence 1871 č. 77 ř. z. k tomu, aby se staraly o provádění zákona horního a dohlížely na hory se stanoviska národohospodářského. Jsou to c. k. revírní úřady horní (k. k. Revierbergämter, jichž je v celém Rakousku 27, z toho 11 v Čechách), pak nadřízená jim c. k. horní hejtmanství (k. k. Berghauptmannschaften, jedno pro království České se sídlem v Praze, druhé ve Vídni pro Moravu, Slezsko, obojí Rakousy, Solnohradsko a Bukovinu, třetí v Celovci pro Štýrsko, Tyroly s Vorarlberskem, Kraňsko, Přímoří a Dalmácií, čtvrté v Krakově pro Halič). Zpravidla rozhodují tyto dvě stolice s konečnou platností; jen v jistých věcech zvláště důležitých rozhodují horní hejtmanství v instanci první, a pak jde odvolání k ministerstvu orby, v němž zřízen pro věci ty zvláštní stálý senát z odborníků, sekce pro správní záležitosti horní (Sektion für die administrativen Angelegenheiten des Bergwesens). Jak v tomto senátě, tak i v horních hejtmanstvích rozhoduje se ve věcech stran sborové, většinou hlasů. Revírní úřady jsou však zřízeny dle principu osobního.

Jakožto pomocní orgánové přidání jsou horním úřadům zkoušení a přisežní horní inženýři čili měřiči (Markscheider); má se jich užívati dle cit. zákona hlavně k vyměřování měr dolových, k určování hranic v dolech, k obnovování hraničníků a k jiným měřením.⁵⁰

⁵⁰ Konceptní a výkonné úřednictvo horních čili báňských úřadů jeví dle cit. zák. z r. 1871 tyto stupně: C. k. horní elévové (Bergbaueleve) jsou v XI., adjunkti hor. úřadů v X., horní komisaři (Bergkommissär) v IX., vrchní horní komisaři v VIII., horní radové v VII., vrchní horní radové v VI. a horní hejtmáné v V. hodn. třídě. — Měřičům přísluší IX., vrchním měřičům VIII. třída.

b) Pro *správu státních hor a hutí* zřízeno jest v ministerstvu orby jiné technické oddělení (techn. Departement für die Verwaltung der aerarischen Montanwerke). Ministerstvu přímo podřízeno jest také ředitelství skladu produktů c. k. hor ve Vídni (k. k. Bergwerkprodukten-Verschleiss-Direktion), jakož i správy jednotlivých těch hor neb hutí (k. k. Bergbauämter): c. k. horní ředitelstva (k. k. Bergdirektion, v Příbrami, Mostu a Idrii) a četnější c. k. správy hor nebo hutí, po případě spojené správy obojích (k. k. Bergverwaltung, k. k. Hüttenverwaltung, k. k. Berg- u. Hütten-Verwaltung).

c) *Komise pro správu ústředního rezervního fondu bratrských pokladen* (Kommission zur Verwaltung des Zentralreservefondes der Bruderladen) zřízena na základě § 38. zákona ze dne 28. července 1889 č. 127 ř. z. (ve znění, jež paragrafu tomu dal zákon ze dne 17. ledna 1890 č. 14 ř. z.). Kromě vlastní správy fondu toho náleží jí též, aby vyměřovala příspěvky jednak jednotlivých bratrských pokladen k tomuto fondu, jednak fondu toho oněm pokladnám, jež byly postiženy hromadnými nehodami. O svém hospodaření má komise podávati každoročně zprávu říšské radě. Členy jejími jsou 4 zástupci majitelů hor nebo jimi jmenovaných členů představenstva bratrských pokladen, a 4 zástupci horníků; obojí jmenuje však sám ministr orby, vždy na 3 léta; mimo to zasedají v komisi zástupci ministerstev orby, vnitra (departementu pro dělnické pojišťování) a financí. Předse dou také této komise jest ministr orby nebo náměstek, jež si on sám jmenuje.

32. V oboru ministerstva obchodu nalézáme obzvláště mnoho zvláštních orgánů správních; moderní rozvoj ho-

spodářského života, jehož největší část spadá právě do oboru tohoto ministerstva, jest toho přirozenou příčinou i vysvětlením. Abychom si do spousty těch orgánů uvedli jakýsi přehled, pokusíme se rozvrhnouti i je v několik větších skupin. Nejprve pojednáme o nejmodernějších z nich, jež charakterisuje jejich ráz po výtce sociálně politický (A); přejdeme pak k těm, jež mají sloužiti úkolům politiky průmyslové a obchodní (B), načež zvláště vytkneme dvě skupiny, jež sice nepřímo slouží též úkolům těm, ale vedle toho mají i úkoly jiné, buď vědecké (skupina C, statistika), nebo ještě všeobecnější (skupina D, prostředky dopravní, pokud arci dosud patří do oboru tohoto ministerstva). Ve skupině poslední (E) shrneme konečně orgány, jež se nám dobře nehodily do žádné ze zvláštních skupin dřívějších.

A. Veliký rozvoj průmyslu, jenž učinil ohromné massy obyvatelstva našich zemí odvislými od práce v továrnách, vyvolal nejen v zákonodárství celou řadu důležitých předpisů *sociálně-politických*, ale také ve správě státní potřebu zvláštních odborných orgánů, jež mají jednak bděti nad řádným prováděním oněch vydaných již předpisů, jednak kontrolovati jejich účinky a připravovati vydání vhodných předpisů nových. Přičlenění jsou orgánové ti u nás k ministerstvu obchodu. Jest to především

a) *c. k. živnostenská inspekce* (k. k. Gewerbeinspektion). Živnostenští dozorcí zavedeni byli u nás zákonem ze dne 17. června 1883 č. 117 ř. z. Povolání jsou bděti nad tím, zda v živnostenských podnicích — nyní také v průmyslových učilištích, pokud mají pracovní stroje, pak ve státních tabákových továrnách a v dílnách

státních věznic — zachovávány jsou zákonné předpisy o opatřeních a zařízeních na ochranu života a zdraví dělníků, o způsobu jich používání, o denní době pracovní a občasném odpočinku, o vedení seznamů a výkazů dělnických, o řádech pracovních a výplatě mzdy, jakož i o živnostenském vzdělání mladistvých pomocníků. Dále mají býti živnostenským úřadům v těchto věcech pomocným orgánem poradným a dohlížecím. K jiným účelům se jich používati nesmí. Jmenování jsou ministerstvem obchodu spolu s ministerstvem vnitra. Obvod y jich působnosti určuje min. obchodu, při čemž zpravidla má býti šetřeno hranic zemských, ježto inspektoři tito jsou přímo podřízeni zemským úřadům politickým. Jednotlivé obory průmyslu může však ministr vyňati z působnosti pravidelných inspektorů živnostenských a přikázati odborným inspektorům, zřízeným jen pro ten který obor, ale pro obvod celého Předlitavska, po případě i jen pro jistou část jeho.⁵¹ Dle potřeby přidělují se inspektorům v některých obvodech asistenti (nyní živn. inspektoři II. třídy neb komisaři).

Živnostenští inspektoři jsou povinni i oprávněni prohlížeti občas závody dozoru jich přikázané, vyslyšeti zaměstnavatele i dělníky, žádati za okamžité odstranění shledaných závad, a nevyhoví-li se žádosti té dobrovolně, učiniti o nich udání živnostenskému úřadu. Jsou vázáni služební přísahou, že zachovají v tajnosti

⁵¹ Tak máme tou dobou zvláštní živnostenský inspektorát pro živnost plaveckou na vodách vnitrozemních (k. k. Binnenschiffahrts-Insp., pro celé Předlitavsko) a pro veřejné prostředky dopravní ve Vídni. Ostatních, všeobecných inspektorátů živnostenských jest u nás tou dobou 35 (v Čechách 9, srv. nař. min. obch. a vnitra ze dne 29. listop. 1906 č. 230 ř. z.).

vše, co o technickém zařízení a jiných odborných neb obchodních zvláštnostech pozorovaných závodů zvědí. Nesmí se sami nijak účastniti živn. podniků. O své činnosti i o svých zkušenostech mají podávati co rok zprávu, jež se tiskne a předkládá říšské radě.

Jakožto ústřední a dohlédací orgán jich jakož i odborný poradce ministerstva obchodu v těchto věcech vůbec zřízen při něm c. k. ústřední dozorce živnostenský (k. k. Zentralgewerbeinspektor) s náměstkem a potřebným personálem pomocným.

b) *Úřad pro statistiku práce* (k. k. Arbeitstatistisches Amt im H. M.) zřízen byl při ministerstvu obchodu ve Vídni podle nejv. rozhodnutí ze dne 21. července 1898 výnosem téhož ministerstva ze dne 25. července 1898 č. 132 ř. z. Jest to čistě státní úřad, tvořící součást ministerstva; má za úkol soustavně sbírat, spracovávati a uveřejňovati statistická data o poměrech dělnictva všech oborů, o účincích zákonů a nařízení vydaných na prospěch pracujících tříd, a také o objemu a stavu produkce v dotýčených oborech. — Na podporu úřadu toho přidána mu týmž min. výnosem (jenž byl v tom směru částečně pozměněn vyhláškou min. obch. z 6. června 1899 č. 106 a z 18. ledna 1905 č. 9 ř. z.)

c) *stálá rada pracovní* (ständiger Arbeitsbeirat), jejíž úkolem jest napomáhati úřadu pro statistiku práce při plnění jeho úkolů, zejména odbornou radou a pak vlivem na podniky, jichž součinnosti má úřad zapotřebí. Proto zasedá v radě té kromě řady (10) zástupců ministerstev a jiných nejvyšších úřadů státních také řada členů (původně 24, nyní 30), jež jmenuje vždy na 3. léta ministr obchodu třetinou z podnikatelů, třetinou z dělníků a tře-

tinou z jiných osob, jichž součinnost jeví se pro práce rady i úřadu žádoucí.

d) Péče o ochranu života a zdraví dělného lidu vedla též ke zřízení *komise k zamezení dělných úrazů* (Unfallverhütungskommission) jakožto poradního sboru vlády ve věcech toho se týkajících, jenž má však také právo činiti z vlastního počínu návrhy v obor ten spadající. Dle statutu, jež dle nejv. rozhodnutí ze dne 6. ledna 1899 vydalo ministerstvo obchodu nařízením ze dne 13. května 1900 č. 86 ř. z., skládá se komise ta vedle ústředního živnostenského inspektora ze 16—20 řádných členů, jmenovaných vždy na 3 léta z kruhu odborníků průmyslových i zdravotnických i z obojích druhů jejich členů: podnikatelů i dělníků neb jiných pojištěnců (výkonných úředníků). Jednotlivá ministerstva mohou k poradám této komise vysílati své zástupce, ministr obchodu třeba i jiné znalce, ale ti všichni mají hlas pouze poradný. Komise volí si sama svého předsedu i jeho náměstka; může si voliti ze sebe též odborné komitety, jež by předem probraly předměty jí přikázané. Schůze komise svolává ministr obchodu dle potřeby; rozhoduje se na nich většinou hlasů. Kancelářské práce pro komisi tu obstarává ústřední inspektorát živnostenský.

e) Také *poradní sbor pro záležitosti parních kotlů a příbuzných věcí* (Beirat für Dampfkessel- und verwandte Angelegenh.) děkuje za zřízení svoje snaze, chrániti co nejvydatněji život a zdraví dělnictva, ač ovšem neobmezuje se při něm snaha ta již pouze na dělnictvo samo. Sbor ten, zřízený na základě zákona ze dne 7. července 1871 č. 112 ř. z., skládá se z odborníků, jež si ministr obchodu dle potřeby a uznání svého sám jmenuje a zřídka svolává. Při běžných záležitostech sem spadajících brá-

ván bývá v potaz s úbko m i t é t jeho, rovněž ministrem jmenovaný.

B. Jiná skupina zvláštních odborných orgánů a poradních sborů, při ministerstvu obchodu tak hojně se vyskytujících, má za úkol n a p o m á h a t i p ř í m o n e b o n e p ř í m o r o z v o j i p r ů m y s l u a o b c h o d u v z e m í c h n a š í c h:

a) R. 1896 zřízeno bylo *pro podporu živností* vůbec zvláštní úřední *oddělení* v ministerstvu tom (Gewerbeförderungsdiens t i m k. k. H.-M.) s vlastním ředitelem; organisováno bylo výnosem min. obch. ze dne 19. června 1901 č. 2124. Mimo to zřízeny za podpory státní a namnoze dle vzoru tohoto oddělení v čelných živnost. střediskách zvláštní *ústavy pro podporu živností* (Gewerbeförderungsinstitute). Patří k nim zejména technologicko-průmyslové museum pražské, příslušné oddělení u průmyslového musea brněnského, a ústavy pro podporu živností v Liberci, Št. Hradci, Inomostí a j. Úkolem obojích těchto odborných orgánů jest působiti k zachování a sesílení samostatného středního živnostnictva, hlavně řemeslnictva, pořádáním výstav motorů, strojů a nástrojů pro ně vhodných, pořádáním kursů, jež by je naučily jich používat, vésti řádné knihy a p., udílením rad a informací, podporováním družstev výrobních i nákupních, pořádáním výstav prací učednických, podporou odbytu i úvěru maloživnostenského atd.

Z poradních sborů sem patřících dlužno nejprve uvésti související s těmito ústavami

b) *radu pro povznesení živností* (Beirat des k. k. H.-Min. in Gewerbeförderungsangelegenheiten). Statut rady té, vydaný původně r. 1892, byl nově upraven na zá-

kladě cit. výnosu min. obch. ze dne 19. června 1901 č. 2124.⁵² Úkolem jejím jest, podávati ministerstvu obchodu k jeho vyzvání nebo i z vlastního popudu dobrá zdání o tom, jak by bylo lze povznésti malé živnosti, zejména zaváděním zlepšených pomůcek i method pracovních, a pěstováním družstevnictví a úvěrnictví živnostenského, jakož i o jiných záležitostech sem patřících. Skládá se za předsednictví ministra nebo náměstka jím ustanoveného ze řady stálých členů, jimiž kromě příslušných referentů z úřednictva ministerstva obchodu jsou zejména ústřední živnostenský inspektor, inspektor živnostenských učilišť, ředitel prům. technol. musea, zástupci ústavů pro podporu živností, a po jednom zástupci ministerstva vnitra a min. kultu i vyučování, — mimo to pak ze řady dalších členů, jmenovaných ministrem obchodu vždy na 3 léta hlavně z říšských poslanců nebo z jiných osob, zkušených ve věcech živnostenských. Ministr obchodu, jemuž přísluší s v o l á v a t i s c h ů z e rady dle potřeby, může k jednotlivým pozvat i též jiné vhodné osoby. Pro běžné věci jsou utvořeny dva v ý b o r y, jeden pro dobrá zdání o žádostech za pracovní pomůcky a zápůjčky, druhý pro záležitosti živnostenského úvěru vůbec. U s n e s e n í schůzí výborů i plenárních dějí se většinou hlasů přítomných, nejsou však arci pro ministerstvo závazná.

c) Nejvýznamnějším poradným sborem sem patřícím jest však průmyslová sekce *rady průmyslové a zemědělské* (Industrie- u. Landwirtschaftsrat). Ohromný tento poradný sbor byl na základě nejv. rozhodnutí ze dne 5. června 1898 organisován vyhláškou min. obchodu a

⁵² Pražák uvádí (dle Mayrhofera) ještě jen ustanovení onoho staršího statutu z r. 1892.

orby ze dne 6. června 1898 č. 91 ř. z. Má za úkol podávat k vyzvání dotýčných ministerstev (obchodu neb orby) anebo také z vlastního popudu dobrá zdání a návrhy ve věcech, dotýkajících se zájmů buď průmyslu, živností a obchodu, — sekce průmyslová (Sektion für Industrie, Gewerbe und Handel) —, anebo zemědělství, lesnictví a hornictví, — sekce zemědělská (viz výše). Původně měla každá ta sekce 75 členů; ale nejv. rozhodnutím ze dne 23. prosince 1898 (vyhl. min. obch. a orby ze dne 29. prosince 1898 č. 4 ř. z. z r. 1899) zvýšen počet jich v sekci zemědělské na 89, a nejv. rozhodnutím ze dne 31. ledna 1904 (vyhl. těchže ministerstev ze dne 2. února 1904 č. 10 ř. z.) rozmnožen počet členů průmyslové sekce na 100,⁵³ při čemž 34 členové jsou voleni obchodními a živnostenskými komorami, další 34 spolky a odbornými svazy, jež pokaždé k tomu určí ministr obchodu, a zbývající 32 členové jmenováni jsou ministrem tím přímo, všichni na dobu 5 let, z kruhu svéprávných domácích průmyslníků, živnostníků neb obchodníků.

Průmyslová sekce se zprvu dělila ve tři stálé odbory (ständige Abteilungen), jichž působnost nově vymezena cit. vyhláškou z r. 1904 č. 10 ř. z. (I. pro celní a obchodní politiku a pro podporu zahraničního obchodu a rozšíření odbytu vůbec, II. pro povznesení domácí výroby, III. pro dopravu po vodě i po suchu); ale jakož již dříve mohla si sekce dle potřeby voliti ještě jiné odbory, výbory neb komitétu, zrušeny nyní (vyhláškou min. obch. a orby z 5. ledna 1906 č. 7 ř. z.) ony tři přesně vy-

⁵³ Obojí toto rozmnožení dosud přehlízí právě — r. 1907 — vydaná stať Ertlova v 2. vyd. Mischler-Ulbrichova „Öst. Staatswört.“ (str. 456 sv. III.).

mezené stálé odbory vůbec a ponechána sekci volba jakýchkoli stálých odborů a komitétů bez omezení jejich kompetence. Sekce může na ně dokonce i přenést právo, aby za ni samu podávaly pravoplatná dobrá zdání. Sekce sama má býti ministrem svolána nejméně jednou do roka; sezení její jsou neveřejná, předseď jim ministr obchodu neb jeho zástupce; usnáší se většinou přítomných. V ministerstvu obchodu zřízeno jest zvláštní oddělení úředníků, určené k podpoře prací této sekce i jejích odborů a komitétů; má obstarávati pro ně práce kancelářské, připravovati pro ně potřebný materiál, konati nutná šetření atd. (O sekci zemědělské pojednáno již výše v odst. 31. A.)

Ve věcech, jež se dotýkají působnosti obou sekcí, může býti vyvolána společná porada, buď společného výboru dvou neb několika odborů obou sekcí, buď plného shromáždění celé rady průmyslové a zemědělské, při čemž se v předsednictví střídají oba súčasní ministři.

d) Zajímavým útvarem, podobné cíle sledujícím, jsou naše *obchodní a živnostenské komory* (Handels- u. Gewerbe-Kammern). Zřízeny byly všeobecně provisorním zákonem ze dne 18. března 1850 č. 127 ř. z., reorganizovány zákonem z 29. června 1868 č. 85 ř. z. (jenž byl nepatrně pozměněn zákonem z 30. června 1901 č. 103 ř. z.). Svým složením i způsobem, jak se opatřují prostředky k úhradě jejich nákladů, jsou to orgánové čistě samosprávní: Členy jich určuje vždy na 6 let obchodnictvo a živnostnictvo jejich obvodu samo svobodnou volbou ze svého středu, a správní náklad komory hradí se týmiž voliči přirážkou k jejich přímým daním. Ale komory jsou zákonem prohlášeny za přímo podřízené mi-

nistru obchodu a za povinný, vykonávati ve svém oboru nařízení ministra toho a podávati také jiným ministerstvům a úřadům svého obvodu zprávy od nich vyžádané. Ministr obchodu také určuje sám⁵⁴ nejen počet členů každé komory (mezi 16 a 48), ale i volební řád,⁵⁵ dle něhož mají si tyto členy voliti jednotlivé skupiny voličů (velkooobchodníci a několik skupin menších i malých obchodníků, pak továrníci a několik skupin menších i malých živnostníků, pojímaje v to i majitele hór); ministr může komory také kdykoliv rozpustiti a dle nově upraveného volebního řádu znovu dáti zvoliti, ministr má právo vysílati do všech jejich schůzí své komisarý (ač bez práva hlasu), rozpočty i účty komor potřebují schválení ministra obchodu a ministr rozhoduje také, když předseda komory nechce převzít zodpovědnost za některé usnesení komory a proto je zastaví. Jsou tedy komory de facto sbory sice samosprávné, ale přímo a těsně odvislé od vlády,⁵⁶ i mají s valné části povahu poradních sborů vládních.

Také zákonný obor působnosti obchodních komor svědčí, že jsou daleko víc pomocným orgánem správy státní nežli sborem samosprávným. Náleží jim především podávati státním úřadům dobrá zdání a návrhy ve všech věcech obchodních a živnostenských, zejména též dobrá zdání o předlokách příslušných zákonů, prve ještě

⁵⁴ Dle doslovu zákona má tak sice učiněti „v dohodě (im Einvernehmen) s komorami“ samými, ale správní soudní dvůr vykládá to tak, že prý stačí, když si jen vyžádá jejich mínění, aniž by jim byl vázán (rozh. z 11./7. 1884 č. 1544, Budw. č. 2208).

⁵⁵ Nyní platné voleb. řády pro komory v král. Českém vyhlášeny jsou v zem. zákonníku z r. 1901 pod č. 101, 102 a 103.

⁵⁶ Na věnek značí se odvislost ta již oprávněním komor, užívat na svém štítu císařského orla.

než se předloží sborům zákonodárným, o zřizování veřejných ústavů na podporu obchodu a průmyslu i o podstatných změnách v organizaci ústavů těch atd. Komory povolány jsou dále registrovati ochranné známky a vzorky průmyslové, vésti seznamy těchto známek a vzorků, jakož i výkazy o všech podnicích obchodních, průmyslových, dopravních i úvěrních svého obvodu a o všech datech potřebných pro statistiku obchodu a průmyslu. Každý rok povinný jsou předkládati ministrowi zprávu o stavu průmyslu, obchodu i dopravy v jich obvodu a o živnostenských poměrech v něm vůbec, každý pátý rok pak statistickou zprávu o všech národohospodářských poměrech obvodu toho.

Komory mají sice vedle toho ještě řadu dalších působností a oprávnění, ale nehledíme-li k cennému politickému právu jich vysílati řadu poslanců do zemských sněmů a do nedávna též do říšské rady, ustupuje tato vlastní jejich působnost značně do pozadí před poradnou a podpůrnou jich činností pro úřady státní. Ze samostatné, abych tak řekl samosprávné té působnosti dlužno kromě správy vlastních financí a voličských seznamů vytknouti hlavně zřizování odborných učilišť, mušei pro průmysl i obchod, pořádání odborných přednášek, kursů, výstav i tržnic, vysílání resp. navrhování zástupců do různých jiných poradních sborů (rady průmyslové, celní, železniční a j., zemských komisí pro daň z výdělků, komisí pro školy průmyslové atd.), vydávání vysvědčení o obchodních zvyklostech, zkoušení a jmenování obchodních dohodců atd.

Každá obchodní a živnostenská komora dělí se aspoň ve dvě sekce, obchodní a živnostenskou; některé mají mimo to zvláštní, třetí sekci pro záležitosti

h o r n í, jež jinde jsou přiděleny sekci živnostenské.⁵⁷ Počet členů každé sekce tak jako i způsob jejich volby určuje ministr obchodu, vyslechnuv komoru; týž může po návrhu komory povolit také jiné sekce pro některé zvláštní obory živností.

Kromě skutečných členů může komora míti též členy dopisující, jež si sama volí v libovolném počtu; mají právo účastniti se porad a schůzí komory, nikoli však právo hlasu při nich.

Komora volí si rovněž sama vždy na rok svého předsedu a jeho náměstka (místopředsedu), jichž volba musí však býti předložena ministrovi obchodu ke schválení, a jmenuje si odborně vzdělaného, placeného sekretáře s potřebným personálem pomocným.

Komora má konati řádné schůze zpravidla každý měsíc, mimo řádné pak, kdykoliv toho uzná potřebu ministr obchodu, předseda nebo nejméně třetina skutečných členů. Schůze jsou zpravidla veřejné; zejména smí se jen ve veřejné schůzi jednati a usnášeti o věcech, jimiž se obtěžuje rozpočet komory. K platnému usnesení jest vždy potřeba přítomnosti aspoň poloviny skutečných členů komory a souhlasu absolutní většiny přítomných. Komora může si voliti výbory pro předběžnou poradou o některých věcech. Ostatně má si komora stanoviti sama pevný jednací řád.

Dosud máme v celém Předlitavsku celkem jen 29 obchodních a živnostenských komor, jak byl ustanovil již cit. zákon z r. 1868; v Čechách jest jich 5, na Moravě 2, ve Slezsku 1; v Tyrolích s Vorarlberkem 4,

⁵⁷ Z pěti obch. a živn. komor království Českého mají komory pražská a budějovická po dvou, ostatní tři — plzeňská, liberecká a chebská — po třech sekcích.

v Haliči, Dalmácii a Přímoří po 3, ve Štýrsku 2, v ostatních zemích po jedné.

V § 3. cit. zákona z r. 1868 dáno bylo obchodním a živnostenským komorám právo, v záležitostech do oboru jejich působnosti patřících navzájem písemně se dohodovati neb i konati společné porady. Na základě práva toho byla skutečně již konána celá řada *sjezdů obchodních a živnostenských komor rakouských* (österr. Handelskammertag); na třetím z nich (dne 26. ledna 1876) stanoven byl i pevný jednací řád pro takové sjezdy, a tím staly se i ony do jisté míry zvláštním sborem poradným. Úkolem jeho dle řečeného řádu jest, aby se v mezích zákonné působnosti komor radily o otázkách vynikající důležitosti, dotýkajících se přímo nebo nepřímo živností a obchodu. Účastniti se jich může každá rakouská obchodní a živnostenská komora nejvýše třemi členy (mezi nimi může býti též komorní sekretář) a tolikéž náhradníky. Hlasuje se však dle komor, takže každá komora ke sjezdu přihlášená má pouze jediný hlas; rozhoduje většina hlasů (jen ke změně jednacího řádu žádá se majority dvoutřetinové). Sjezd má se sejíti, kdykoli o to žádá aspoň 5 komor; volí si sám předsedu, jeho 2 náměstky i zapisovatele, a může se rozestoupiti též v komise nebo výbory pro jednotlivé otázky. Výdaje spojené s prováděním usnesení sjezdových a p. hradí se účastněnými komorami dle poměru jejich rozpočtů ministrem schválených.

Jiného rázu jest ústředna obchodních a živnostenských komor i ústředního svazu rakouských průmyslníků pro přípravu obchodních smluv (Zentralstelle der Handels- u. Gew.-Kammern u. des Zentralverbandes der Industriellen

po návrhu min. obchodu. Účelu svého snaží se společnost ta dosíci sbírkami předmětů obchodu vůbec a orientu zvláště se týkajících, výstavami podobného rázu, odbornou knihovnou, pořádáním kursů, poskytováním zpráv a pokynů atd. (Statut její byl schválen nejv. rozh. ze dne 15. září 1887.)

C. Pro účely *průmyslové a obchodní statistiky* máme nyní v ministerstvu obchodu zvláštní úřední skupinu (»statistische Geschäfts-Gruppe«), podřízenou témuž odbornému přednostovi. Zabírá kromě zmíněného již úřadu pro statistiku práce dvě rovněž dosti samostatná, ač ne tak pevně organizovaná oddělení ministerstva toho, »obchodně-statistickou službu v ministerstvu obchodu« a »úřad pro statistiku obchodu vnitrocelního v min. obchodu«. Jako pak k úřadu pro statistiku práce pojí se zvláštní poradní sbor, tak i ke každé z těchto druhých dvou složek oné skupiny jest přičleněn sbor podobný, zvaný »stálou komisí pro obch. hodnoty«.

a) Již nejv. rozhodnutím ze dne 17. února 1872 byl při ministerstvu obchodu zřízen zvláštní *statistický odbor* (statist. Departement im k. k. H.-Min.); náleželo mu zejména sestavovati statistické výkazy o dopravnictví (poště, telegrafu, před zřízením ministerstva železnic též o železných drahách), jakož i o poměrech průmyslu se dotýkajících (tak vydal statistiku rak. průmyslu v r. 1880 a 1890, některých oborů též za r. 1870 i pak z doby novější, statistiku parních kotlů i strojů 1876 i 1890, statistiku výprodejů atd.).

Podstatný úkol mu přibyl zákonem ze dne 26. června 1890 č. 132 ř. z., jímž přikázáno ministerstvu obchodu od r. 1891 též sestavování statistiky zahranič-

ní obchodu, kterou do té doby spracovávala a vydávala c. k. ústřední statist. komise. (Průvodní nařízení k zákonu tomu bylo právě znovu přepracováno, srv. nařízení min. obch., fin. a želez. z 10. února 1907 č. 25 ř. z.) Statistika ta sestavuje se na základě »statistické ohlášky« (s.at. Anmeldung), již musí interessenti-provázeti všeliké zboží při vývozu, dovozu i průvozu v obchodu zahraničním. Výdaje spojené se sestavováním jejím hradí se z výnosu zvláštního »statistického poplatku« (statist. Gebühr), jež dlužno platiti při každé takové ohlášce. — Oddíl »statist. departementu«, jemuž přikázáno sestavování této statistiky, nabyt vnitřními, nepublikovanými předpisy postavení dosti samostatného a zván jest *obchodně statistickou službou*⁵⁸ v c. k. ministerstvu obchodu (handelsstatistischer Dienst im k. k. H.-M.); od r. 1905 »statistické departement« jako takové de facto vůbec již neexistuje, ačkoliv publikace o zahraničním obchodu dosud vycházejí s jeho podpisem.

b) Již v době, kdy statistika zahraničního obchodu byla sestavována v ústřední statist. komisi, byl ministerstvu obchodu přímo podřízen veliký poradní sbor pro statistiku tu zřízený, zv. c. k. *stálá komise pro obchodní hodnoty* (k. k. Permanenzkommission für Handelswerte). Statut její byl schválen nejv. rozhodnutím ze dne 9. června 1877.⁵⁹ Úkolem jejím jest vyšetřovati a zji-

⁵⁸ V cit. nařízení z 10./2. 1907 č. 25 ř. z. mluví se poprvé o »úřadu obchodně-statistickém« (handels-stat. Amt); ale ještě v úředním schematismu (Hof- u. Staatshandb.) na r. 1907 jmenuje se úřad ten jenom »službou«. Zvláštního statutu dosud nemá.

⁵⁹ Vyhlášen v zákoníku neb aspoň vládním věstníku statut ten nebyl. Bývá však i s jednacím řádem níže zmíněným otištěn v každém ročníku zpráv této komise, zvaných »Berichte über die Handelsbewegung sowie Bewertung der im Jahre . . . ein- und ausgeführten Waaren des österr.-ung. Zollgebietes«.

Österreichs zur Vorbereitung der Handelsverträge). Jest to dočasné, čistě soukromé spojení různorodých těch korporací, jež nemá v zákoně žádné opory. Vzniklo r. 1901. Obralo si za úkol sbírat i uveřejňovati všeobecně statistický a literární materiál pro přípravu chystaných tehda nových obchodních smluv, resp. autonomního tarifu celního, vyhledávati za tím účelem odborné referenty pro jednotlivá odvětví průmyslu, konati potřebná šetření a p. Cenou svých prací dobylo si arci toto soukromé sdružení značné váhy, i bude asi základem trvalejší organisace.

e) Ochrana a povznesení domácího průmyslu slouží konec konců též *c. k. úřad patentní*, jakož i *ústřední archiv známek* (obchodních a průmyslových), úřady to, novější dobou ve Vídni při ministerstvu obchodu zřízené.

Patentní úřad (k. k. Patentamt) ustaven byl na základě § 34. a 124. zákona ze dne 11. června 1897 č. 30 ř. z. o ochraně vynálezů nařízením ministerstva obchodu ze dne 15. září 1898 č. 157 ř. z. Skládal se původně z pěti, nyní však (dle nařízení ministerstva obchodu ze dne 29. října 1902 číslo 205 říšského zákona) již z osmi oddělení pro přihlášky (Anmeldeabteil.), jež rozhodují o tom, má-li se přihlášenému vynálezu patent propůjčiti či odřici, ze dvou oddělení pro stížnosti (Beschwerdeabteil.) do rozhodnutí těchto přihláškových oddělení a z oddělení zmatečného (Nichtigkeitsabteil.), jež soudí o návrzích na odnětí, zrušení, odepření neb ztrátu patentu již propůjčeného. Není však úřad ten soudem, jenž by rozhodoval spory o právních poměrech, vzešlých postoupením patentu neb jeho porušením (náhrada škody, trest); jest naopak pouhým úřadem správním, jemuž náleží rozhodovati pouze o tom, zda jsou tu

či nejsou zákonné podmínky pro ochranu vynálezu — soukromoprávní nebo trestní důsledky z toho vyvoditi zůstaveno jest pravidelným soudům. Celý úřad skládá se z presidenta, jeho náměstka a řady úředníků práva znalých — ti všichni jsou zároveň úředníky (president přednostou) departementu I. v obchodním ministerstvu — dále z úředníků odborně-technických a kancelářských, mimo to pak z několika práva znalých a velikého počtu odborně technických »členů«, jmenovaných císařem vždy na dobu 5 let. Úřad vede též rejstřík patentů, rejstřík přihlášek patentových a patentní odborný list. — Do rozhodnutí zmatečného oddělení lze si stěžovati k c. k. patentnímu soudu (k. k. Patentgerichtshof), organisovanému rovněž na základě cit. patentního zákona nařízením ministerstev obchodu a spravedlnosti ze dne 15. září 1898 čís. 158 ř. z.

Ústřední archiv známek (k. k. Zentral-Marken-Archiv) jest pomocným odborným orgánem zmíněného departementu I. v pozorovaném ministerstvě, jemuž náleží m. j. též prováděti zákony o ochraně známek a vzorků, zákon proti nekalé soutěži a p.

f) Podpora obchodních vztahů Rakousko-Uherska k cizině, jakož i průmyslových zájmů k tomu se pojících jest úkolem *c. k. rakouského obchodního musea* (k. k. österr. Handels-Museum), společnosti to státem podporované, jež v mnohém směru má ráz podobný zvláštěm poradním sborům dříve zde uvedeným, i jest jako ony podřízena ministerstvu obchodu. Vznikla z bývalého »orientálního musea« a má v čele protektora, presidenta, místopředsedu, kuratorium se zástupci ministerstev vnějších záležitostí, obchodu a vyučování, a konečně ředitele, jmenovaného císařem

šfovati každoročně, jaké ceny mají při jednotlivých druzích zboží býti vzaty za základ úřední statistiky zahraničního obchodu. Předsedu a dva další své zástupce jmenuje do komise zcela volně ministr obchodu; po dvou zástupcích vysílají tam též ministr financí a orby, jakož i c. k. ústřední statist. kancelář, po jednom dolnorakouská obchodní komora a vídeňský hlavní celní úřad. Ostatní členy v počtu, jež uzná za potřebný, jmenuje vždy na 6 let ministr obchodu z odborníků polního a lesního hospodářství, průmyslu i obchodu, hlavně z kruhů obchodních a živn. komor; tito členové, pokud nebydlí ve Vídni, mohou podávati své zprávy též písemně. Jinak vyřizuje komise své úkoly kolegiálně, a to buď v plenárních schůzích, jež aspoň jednou do roka se musí svolati, nebo ve schůzích oddělení, v něž se komise již dle statutu rozkládá. Jest to jednak všeobecné oddělení (allgem. Abteilung), jednak řada oddělení odborných (Fachabtlgen), z nichž každé má příkázanu jistou skupinu zboží; dle jednacího řádu komise z r. 1880, pozměněného r. 1885 a 1897, jest jich nyní 20. Předseda komise v dohodě s přednosty těchto oddělení určuje, pro které druhy zboží (dle celního tarifu) má které oddělení stanoviti ceny. Každé oddělení sestává nejméně ze 3 členů a má právo přibrati ke svým poradám znalce (experty); volí si samo přednostu (Obmann) i jeho náměstka. Všeobecnému oddělení pak náleží zejména revidovati usnesení jednotlivých oddělení odborných a připravovati návrhy pro schůzi plenární, odbývanou nyní nejdéle na počátku února každého roku a mající za úkol určovati členy odborných oddělení, rozdělovati mezi ně práci, stanoviti nebo měniti jednací řád komise (jenž však musí býti schválen ministrem obchodu) a raditi se o jiných

naskytnuvších se důležitostech. President může plenární schůzi dle potřeby svolati i jindy, buď z vlastního podnětu nebo po usnesení všeobecného oddílu. Plenární schůze i jednotlivá oddělení mohou si pro jednotlivé věci voliti ze sebe též zvláštní komitety.

c) Cís. nařízením ze dne 21. září 1899 č. 176 ř. z. (kap. II.) nařízeno bylo stálé statistické zjišťování vzájemného obchodu mezi královstvími a zeměmi na říšské radě zastoupenými se strany jedné a zeměmi koruny Uherské se strany druhé, pokud se obchod ten provádí pomocí železnic, lodí nebo pošty. K sestavování statistiky té zřízen při ministerstvu obchodu od 1. ledna 1900 zvláštní *c. k. úřad pro statistiku obchodu vnitrocelního čili meziobchodu* (k. k. zwischenverkehrstatistisches Amt im k. k. H.-M.), sice s vlastním přednostou, ale podřízený nyní — jak již řečeno — témuž sekčnímu šéfovi jako druhé dva statistické úřady tohoto ministerstva. Zvláštního statutu nemá ani tento úřad. Také tato statistika sestavuje se podle »statistických ohlášek« interessentů, a vydaje s tím spojené hradí se z poplatků při tom vybíraných (»zwischenverkehrstatistische Gebühr«).

d) Za účelem každoročního zjištění obchodní hodnoty zboží, jehož se statistika ta týká, přidána byla úřadu právě zmíněnému *c. k. stálá komise pro obchodní hodnoty při statistice meziobchodu* (k. k. Permanenzkom. für die Handelswerte der Zwischenverkehrstatistik). Zřízení její i statut schváleny nejv. rozh. z 24. března 1901 a prohlášeny ministerstvem obch. dne 27. března 1901 pod č. 32 ř. z. Komise skládá se z přednosty úřadu pro statistiku meziobchodu jakožto předsedy, pak z jeho náměstka,

imenovaného ministrem obchodu, z 8 členů, z nichž po 2 jmenují ministerstva obchodu, financí, orby a železnic, ze 2 zástupců c. k. statistické komise ústřední, z 1 zástupce dolnorakouské obchodní komory a z neurčitého počtu dalších členů, jež ministr obchodu dle potřeby jmenuje vždy na 6 let z kruhu odborníků průmyslových, obchodních, zemědělských a lesnických. Jinak je zřízení této komise zcela podobné jako stálé komise pro obch. hodnoty, svrchu zmíněné: O plenárních schůzích, všeobecném oddělení i odděleních odborných a komitéttech platí v podstatě totéž, co uvedeno v odstavci předposledním (b). Také tato komise podřízena je přímo ministerstvu obchodu.

D. Z veřejných *prostředků dopravních* patří dosud do oboru ministerstva obchodu pošta a dráhy vodní, přirozené (moře, jezera i řeky) i umělé (průplavy, kanály a pod.). Ze zvláštních orgánů semu patřících jsou arci nejdůležitější

a) *úřady poštovní a telegrafní*. Vlastní výkonnou službu poštovní, telegrafní a telefonní obstarávají u nás jednak kombinované »úřady poštovní a telegrafní« (Post- u. Telegraphen-Ämter), jednak pouhé »poštovní úřady« (Postämter) nebo pouhé »stanice telegrafní« (po případě telefonní, Telegraphen- resp. Telephon-Stationen). Jsou buď »erární« nebo »neerární«; tyto druhé zvané jsou nyní (od r. 1900) »třídními úřady poštovními« (Klassenpostämter) a dělí se dle množství práce u nich se jevící na 3 »třídy«, každá o několika »stupních« (nař. min. obch. ze dne 30. listopadu 1899 č. 62.885, poštov. a telegr. věstníku na r. 1899 č. 124, s četnými pozdějšími dodatky).

Při úřadech erárních vykonávají službu stále ustanovení státní (c. k.) úředníci a sluhové,⁶⁰ při neerárních činili to do r. 1900 vesměs soukromníci, a to buď na základě dědičného privilegia (»dědiční poštmistři«) nebo na základě smlouvy, s poštovním erárem na výpověď uzavřené; obojí musili se arci vykázati též zvláštní odbornou kvalifikací.⁶¹ R. 1900 vstoupili však přednostové třídních úřadů I. a II. třídy (»poštmistři«), jsouce ustanovováni dekretem, do trvalého poměru k poštovní správě a tvoří nyní zvláštní kategorii státních zřízenců, jichž právní poměry upraveny byly na základě nejv. rozhodnutí ze dne 17. května 1900 nařízením min. obch. ze dne 19. května 1900 č. 87 ř. z. (platy jich zvýšeny nařízením min. obch. ze dne 23. prosince 1905 č. 12 ř. z. z r. 1906). Jen přednostové úřadů III. třídy (»poštovní výpravci«) jsou dosud ustanovováni pouze na smlouvu s právem púletní výpovědi a nedostávají služebního »platu« (Besoldung) jako poštmistři, nýbrž jen jisté odměny (Bestallung, Telegraphenzulage, Amtspauschale), tak jako dostávali dříve všichni přednostové neerárních pošt (nařízení min. obchodu ze dne 27. června

⁶⁰ Přednosty jich jsou dle velikosti úřadů buďto c. k. ředitel poštovního úřadu (k. k. Postamtsdirektor, VII. tř. hodnostní) nebo c. k. vrchní správce pošty (k. k. Oberpostverwalter, VIII. tř.), nebo c. k. poštovní správce (k. k. Postverwalter, IX. tř.). Pomocní úředníci zovou se c. k. adjunkt pošt. úřadu (VIII. tř.), vrchní pošt. kontrolor (VIII.), pošt. kontrolor (IX.), vrchní pošt. oficiál (IX.); pošt. oficiál (X.) a pošt. asistent (XI. tř.).

⁶¹ Přednostové se jmenovali a dosud jmenují z části poštmistry, z části pošt. výpravci (Postmeister, Postexpedient). Pomocníci jich byli dříve zvaní pošt. expeditory čili výpravčími; musili sice také býti poštovním ředitelstvem zkoušeni z poštovnictví a vzati do přísahy, jinak byli však osobními zřízenci poštmistra neb expedienta, od něho placenými a na jeho zodpovědnost službu konajícími.

1900 č. 33.543, věstníku pošt. a telegr. na r. 1900 č. 50, s malou změnou nař. z 22. prosince 1905 č. 72.949, téhož věstníku na r. 1906 č. 9). Také většina pomocných sil neerárních (třídních) úřadů jest nyní ve zvláštním trvalém poměru ke státní správě poštovní a placena přímo od ní.⁶²

Říditi všechnu tu službu a dohlížeti na ni přísluší c. k. ředitelstvům pošt a telegrafů (k. k. Post-u. Telegraphen-Direktion). Celkem jich jest 10, ježto působnost některých vztahuje se na několik našich zemí, na př. již brněnského na Moravu i Slezsko.⁶³ Působnost

⁶² Jsou totiž nařízením min. obchodu ze dne 3. dubna 1906 č. 77 ř. z. na základě nejvyššího rozhodnutí z 1. dubna 1906 vydány nové „normální předpisy o právních poměrech poštovních oficiantů, aspirantů a pomocníků“, jimiž stanoveno pro všechny úřady poštovní, erární i třídní, že službu výkonnou kromě výkonných úředníků mohou vykonávat jen a) poštovní oficianti (nebo oficiantky) po případě aspiranti (nebo aspirantky) a b) poštovní pomocníci (Postgehilfen). Oficianti jsou v trvalém služebním poměru ke státu, jsou úředníky poštovními s platem nyní — srv. č. 89 ř. z. z r. 1907 — od 960 do 2350 K ročně; ustanovují se jak pro úřady státní, tak pro úřady neerární I. třídy a 1. stupně II. třídy. Po případě může jim býti dočasně svěřena i správa úřadů třídních jakožto „administrátorům“ jich. Čekatelé na místa oficiantská, když byli složili předepsané zkoušky, mohou jakožto „poštovní aspiranti“ býti používáni na výpomoc u pošt jak erárních, tak i neerárních, za denní plat (nyní 2.20 až 3 K) a tak, že mohou býti kdykoliv bez výpovědi zase propuštěni. Pouze „poštovní pomocníci“ zůstali v soukromoprávním služebním poměru k poštovním nebo výpravcům; smí se jich však užívatí jen u úřadů III. třídy a těch II. třídy, u kterých není systemisováno místo poštovního oficianta. Také tyto pomocníci musí se arci vykázáti předepsanou zkouškou; jich službodárce za ně ručí i odpovídá.

⁶³ Terstskému ředitelství podřízeny jsou také všechny c. k. rakouské pošty v Orientě, pokud nepodléhají dohledu c. k. rak. velvyslanecké pošty v Cařihradě, jež je podřízena přímo mini-

stera jich upravena byla »úředním poučením«, jež ministerstvo obchodu vydalo nařízením z 24. února 1885 (č. 18 vlád. věstn. pošt. a telegr.). Zřízena jsou dle principu osobního⁶⁴ a podřízena přímo ministerstvu obchodu; ale ježto také zemským šéfům byl vyhrazen jistý vliv na správu poštovní, musí pošt. ředitelové podávatí důležitější zprávy ministerstvu jen prostřednictvím jich a nesmí jistá opatření (zvláště jmenování poštovních a p.) učiniti bez jich souhlasu (§ 3. cit. poučení). — Každému ředitelství přidáno jest technické oddělení, pak účetní departement a pokladna pošt. ředitelství, mimo to poštov. hospodářský úřad (t. zv. oekonomát), který obstarává tiskopisy a jiné potřeby pro všechny — i neerární — poštovní úřady celého obvodu.

Při ministerstvu obchodu jest k vykonávání přímého a bezprostředního dozoru nade všemi pošt. ředitelstvími a jim podřízenými úřady ustanoven c. k. ústřední poštovní inspektor (k. k. Zentralpostinsp.). Pro záležitosti pošt a telegrafů vůbec jest v ministerstvu tom zřízen zvláštní odbor (III. sekce), jehož přednosta (sekční šéf) má historický titul »c. k. generální ředitel pro záležitosti pošt a telegrafů« (k. k. ředitelství obchodu. Ředitelství v Inomostí vede také vrchní správu pošt a telegrafů v knížectví Liechtenštejnském.

⁶⁴ Samostatnou, za vše zodpovědnou hlavou poštovního ředitelství jest nyní zpravidla c. k. dvorní rada (V. hodn. tř., ve Vídni nejnověji ministerský rada, ad pers. IV. h. tř.), jen výjimečně c. k. vrchní poštovní ředitel (k. k. Oberpostdirektor, VI. tř.); někdejší hodnost c. k. poštovního ředitele (k. k. Postdirektor, VII. tř.) se tou dobou vůbec nevyskytá. Ostatní konceptní úředníci: c. k. vrchní pošt. radové (VI. tř.), poštovní radové (VII.), pošt. inspektoři (VII.), pošt. sekretáři (VIII.), vrchní pošt. komisaři (VIII.), pošt. komisaři (IX.), koncipisti (X.) a konceptní praktikanti (s adjutem 1000–2000 K).

Generaldirektor für Post- u. Tel.-Angelegenh.); jest ministrowi obchodu zodpověden za řádný chod vší správy poštovní i telegrafní a přísluší mu právo samostatně rozhodovati ve všech věcech poštovních i telegrafních, pokud nejsou výslovně vyhrazeny ministru samému (jako uzavírání mezinárodních smluv, nové organisace, systemisace míst, sestavování rozpočtu, změny zákonů a p.). Odbor skládá se nyní z 12 oddělení (Departements); jednomu z nich je přiřčen zvláštní úřad pro kartování a směřování dle pošt. kursů a p., zvaný kancelář pro poštovní kursy (k. k. Postkursbureau), jinému technické oddělení c. k. ústřední správy pošt a telegrafů (techn. Abteilg. der k. k. Post- u. Tel.-Zentraleitung) s řadou úředníků technických.⁶⁵ Mimo to jsou při ministerstvu ovšem také dvě odborná oddělení účetní (Post-Fachrechnungs-Departement I. a II.),⁶⁶ pak c. k. poštovní správa hospodářská (k. k. Post-Oekonomie-Verwaltung) a poštovní museum.

E. *Z ostatních* zvláštních orgánů v oboru působnosti ministerstva obchodu zasluhují ještě zmínky:

a) *Instruktoři společenstev* (Genossenschafts-Instrukto- ren). Zřízení byli na základě § 114. a 127. živn. ř. na-

⁶⁵ Úřednictvo to rovněž jako technické úřednictvo pošt. ředitelstev jeví tyto stupně hodností: c. k. vrchní stavební rada (VI. h. tř.), stav. rada (VII.), vrchní stav. komisař (VIII.), stav. komisař (IX.) a stav. adjunkt (X.), praktikanti (s adjutem 1000—2000 K) zovou se stavebními elévy.

⁶⁶ V čele každého jest účetní ředitel (VI. tř. hodn.), jemuž přidání účetní úředníci stejných kategorií, jako se vyskytují u jiných oborů státní správy. Také účetní a manipulační úředníci u jednotlivých c. k. ředitelstev pošt a telegrafů jeví stejné stupně jako státní účetní a manipulační úředníci jiných oborů.

řízením ministerstva obchodu v dohodě s ministerstvem vnitra ze dne 31. května 1899 č. 98 ř. z. Jsou to zvláštní orgánové ministerstva obchodu, jemu přímo podřízení, ale po královstvích a zemích dle potřeby rozptýlení. Určovati jich sídla i jmenovati je náleží ministru obchodu v dohodě s ministrem vnitra.⁶⁷ Úkolem jejich jest podporovati živnostenská společenstva, by dosáhla účelů, jež jim byly živn. řádem vytčeny, ale také podporovati živnostenské úřady při dohledu na společenstva a při důležitějších záležitostech organisace společenstev se týkajících. Mimo to mají konati šetření o společenstvech, jež jim ministerstvo obchodu uloží, a vůbec podávati ministerstvu tomu zprávy o své činnosti a o všech svých pozorováních. Mají býti v stálém bezprostředním styku se společenstvy, jež jim musí podávati potřebné zprávy neb vysvětlivky a dovoliti nahlédnouti do jejich knih a zápisů atd.

Instruktoři jsou též oprávněni účastniti se porad výborů společenstevních svazů, jež jakožto *živnostenské poradní sbory* (gewerbliche Beiträge) fungují u některých okresních úřadů politických. Sbory ty byly zřízeny na základě posl. odst. § 114. živn. ř. (ve znění zák. z 23. února 1897 č. 63 ř. z.) tam, kde pozůstává svaz všech společenstev téhož politického okresu; působnost jich upravena nařízením min. obchodu v dohodě s min. vnitra

⁶⁷ Tou dobou jest celé Předlitavsko rozděleno na 13 úředních obvodů takových instruktorů; Čechy z nich zabírají obvody dva, jeden pro společenstva s českou řečí jednací, druhý s německou; podobně Morava. Ve větších obvodech přidání jsou živn. instruktorům 1 neb 2 úředníci pomocní, vzatí zpravidla — tak jako většinou i instruktoři sami — ze řad konceptních úředníků politických. Někde přidán jim mimo to ještě odborný pomocník (fachliche Hilfskraft) ze řady živnostníků samých.

ze dne 20. března 1897 č. 83 ř. z. Politický úřad jest povinen vyžádati si v jistých věcech dobré zdání sboru — zpravidla ve schůzi většinou hlasů přítomných, výjimečně písemně —; jen když by sbor, dvakrát byv řádně pozván, nesešel se v počtu, jakého se dle stanov svazu vyžaduje k platnému usnesení, nebo když nedodrží lhůtu danou mu pro dobré zdání písemní, smí politický úřad učiniti dotyčné opatření i bez něho.⁶⁸

b) *Úřady cejchovní* (Eichbehörden).⁶⁹ *Cejchování* (Eichung, dříve Aichung), t. j. úřední zkoušení veřejně užívaných měr, závaží, váh i jiných strojů měřících a úřední pověřování jejich správnosti, náleželo dříve obcím u výkonu policie tržní. Zákonem ze dne 31. března 1875 č. 43 ř. z. bylo však u provedení řádu měr a váh z 23. července 1871 č. 16 ř. z. z r. 1872 přeneseno na zvláštní úřady státní, jež pak organizovalo ministerstvo obchodu nařízením ze dne 3. dubna 1875 č. 45 ř. z. V první stolici jsou to c. k. úřady cejchovní (k. k. Eichämter), jichž sídla určuje ministr obchodu, vyslechnuv dříve příslušný zemský úřad politický a c. k. normální komisi cejchovní (v Čechách jich je 87). Skládají se zpra-

⁶⁸ Poslední novelou k živn. řádu (ze dne 5. února 1907 č. 26 ř. z.) nastaly tyto změny: Živnostenským instruktorům věnován v ní nový § 127 a, takže se postavení jich opírá nyní přímo o zákon; v podstatě převzal však zákon ten ustanovení svrchu cit. nař. z r. 1899 č. 98 ř. z., ponechávaje nařízení min. obchodu v dohodě s min. vnitra, by blíže určila obor působnosti instruktorů těch. — Podobně má být nově určen obor působnosti živnost. poradních sborů, jež se nyní opírají budou o nový § 130 i živn. ř. a jichž zřízení bylo v šu tom učiněno odvislým od jistých nových podmínek.

⁶⁹ Úřední překlad níže citovaného říš. zákona o organizaci úřadů těch z r. 1875 sice je jmenuje česky „úřady cimentními“, ale název ten se neujal.

vidla ze dvou členů: »přednosty« (Vorsteher) a »mistra cejchovního« čili »cejchmistra« (Eichmeister); dle potřeby může míti cejchmistr pomocníky, v Praze a ve Vídni též cejchmistry II. třídy, a přednostovi může býti přidán zvláštní účetní. Jádrem úřadu jest arci cejchmistr, jenž se musí podrobiti odborné zkoušce a má postavení státního úředníka, ač bývá ustanoven pouze na smlouvu. Úkol přednosty a po případě účetního má se zpravidla svěřiti za remuneraci některému státnímu úředníku jakožto úřad vedlejší, po případě jiné osobě věrohodné. — Ve věcech správních podléhají cejchovní úřady okresním hejtmanstvím, resp. magistrátům, ve věcech technických c. k. cejchovním inspektorům (k. k. Eichinspektoren), zřízeným při zemských politických úřadech větších zemí.⁷⁰ Třetí stolicí tvoří pak ministerstvo obchodu resp. v technických věcech zvláštní c. k. normální komise cejchovní (k. k. Normal-Eichungs-Kommission) ve Vídni, při něm zřízená. Organizována jest nyní min. nařízením ze dne 23. září 1904 č. 111 ř. z. Předsedu a místopředsedu jejího jmenuje vždy na 5 let zeměpán po návrhu ministra obchodu, ostatní členy, jichž počet není omezen, povolává tento ministr k návrhu předsedy. Komise má se aspoň jednou do roka scházeti do Vídně ke společným poradám, při nichž rozhoduje absolutní většina hlasů; může se však také usnášeti podáváním písemných dobrých zdání. Vyhrazeno jí jest rozhodovati o všech technických otáz-

⁷⁰ V Praze nyní „vrchní cejchovní inspektor“ jen pro Čechy, v Brně rovněž „vrchní cejch. insp.“, však již pro Moravu a Slezsko. Celkem 10 inspektorátů. — Vrchní cejch. inspektoři první třídy jsou v VI. tř. hodn., druhé třídy v VII., inspektoři v VIII., cejchmistři první třídy v IX., druhé v X., pomocníci jich v XI. hodn. třídě.

kách cejchovních zásadního rázu, zejména o změně cejchovního řádu neb instrukcí pro cejchovní úřady, o připuštění nových měřicích strojů k cejchování atd. Běžné věci vyřizuje za ni úředník ministerstva obchodu, jenž jí jest za tím účelem přidělen i s potřebným personálem pomocným. — Pro cejchování elektrických počítadel a měřidel spotřeby vody ve Vídni zřízena jest zvláštní cejchovní stanice. — Řád cejchovní, sestavený c. k. normální komisí cejchovní, vyhlášen byl nařízením min. obch. ze dne 19. prosince 1872 č. 171 ř. z.; později však vydána k němu dlouhá řada dodatků (poslední, 45., vyhláškou min. obch. ze dne 17. července 1906 č. 161 ř. z.). Za cejchování vybírají se od stran poplatky, stanovené tímto řádem a jeho dodatky.

c) *C. k. zkušebny pro ruční zbraně střelné* (k. k. Provieranstalten für Handfeuerwaffen) zřízeny byly nařízením ministerstev obchodu, vnitra, kultu a vyučování i financí ze dne 9. listopadu 1891 č. 184 ř. z. v Boroví (Ferlach v Korutanech), v Praze (na Žižkově), ve Vejpřtech a ve Vídni, a to na základě zákona ze dne 23. června 1891 č. 89 ř. z., jímž nařízeno pod trestem, že všechny u nás vyrobené ruční zbraně střelné musí, dříve než jsou dány do obchodu, býti vyšetřeny zvláštní úřední zkušebnou co do své pevnosti a bezpečnosti; rovněž tak zbraně z ciziny k nám dovezené, pokud nemají značku podobné cizí zkušebny uznané u nás za rovnocennou značce zkušeben našich. Prováděti zákon ten přísluší živnostenským úřadům, jimž obce jsou povinny po žádosti pomáhati a jež mají při tom užívatí odborných rádců. Stálý takový rádce je při ministerstvu obchodu, kde se také nalézá ředitel všech těch zkušeben; dle § 3. cit. zák. má u ministerstva toho býti

zřízena zvláštní komise z odborníků složená, kterou má ministerstvo slyšeti prve než nařídí postup při takovém zkoušení, určí značky, jichž se má při něm používatí, a stanoví poplatky, jež za to sluší platiti. (Vše to stanoveno již svrchu cit. nařízením, aniž by v něm bylo zmínky o vyslechnutí řečené komise, jež také v úředním schematismu se nevyskytá. V nařízení tom mluví se zase o poradních sborech při jednotlivých těch zkušebnách; mohly by se dle něho zříditi, kdyby si toho zkušebny ty přály, a tu mělo by v nich býti popřáno přiměřené zastoupení též příslušným obcím.) — Ministerským nařízením ze dne 23. srpna 1899 č. 174 ř. z. vydány u dalším provedení cit. zákona předpisy o fakultativním vykoušení ručních zbraní střelných pro prach bezdýmý.

d) *C. k. poštovní spořitelna* (k. k. Postsparkassenamt) zřízena byla zákonem ze dne 28. května 1882 č. 56 ř. z. a organizována průvodním nařízením k zákonu tomu ze dne 10. října 1882 č. 163 ř. z. Z četných pozdějších změn a doplňků vytknouti dlužno hlavně zákon ze dne 19. listopadu 1887 č. 133 ř. z., jímž zejména upraveno bylo při ní řízení chekové a clearingové, a průvodní nařízení k němu ze dne 22. listopadu 1887 č. 134 ř. z.; pak nařízení ministerstev obchodu a financí ve shodě s nejvyšší účtárnou ze dne 24. března 1896 č. 52, ze dne 26. listopadu 1897 č. 272, ze dne 2. listopadu 1900 č. 191 a ze dne 25. října 1906 č. 226 ř. z. ve příčině placení daní a jiných veřejných dávek prostřednictvím této spořitelny, min. nař. ze dne 1. května 1903 č. 104 ř. z. o používání spořitelny té při civilních soudních depositních úřadech, ze dne 19. ledna 1905 č. 50 ř. z., dle něhož od 1. dubna 1905 převzala poštovní spořitelna obstarávání nákupu i prodeje státních papírů pro různé veřejné fondy, nadace, ústavy,

sirotčí pokladny atd., ze dne 10. prosince 1906 č. 245 ř. z. o používání spořitelny té k jistým výplatám na účet dolnorak. finančních úřadů atd. Vlastní úřad spořitelny té má po zákonu sídlo jen ve Vídni, jest podřízen ministerstvu obchodu a patří do oboru správy poštovní; ale jeho ředitel, císařem jmenovaný, jest téměř samostatnou jeho hlavou a representantem; jen organizace, jmenování úředníků a některé jiné věci obzvláštní důležitosti vyhrazeny schválení ministerstva obchodu sama. Řediteli přidáno dle jeho přání a návrhů několik náměstků (k. k. Postsparkassenamt-Direktor-Stellvertreter), a potřebné úřednictvo konceptní, účetní i manipulační;⁷¹⁾ za celý úřad odpovídá však on sám. — Sběrnými c. k. poštovní spořitelny (Sammelstellen des k. k. P.-Sp.-A.) jsou poštovní úřady v celé naší polovici říše, které k tomu určí ministr obchodu.

Pro porady, dobrá zdání i samostatné návrhy ve věcech této spořitelny se týkajících jest jí přidán zvláštní *poradní sbor* (Beirat des Postsparkassenamtes). Dle organizačního statutu jeho, rovněž ze dne 10. října 1882 č. 163 ř. z., sestává sbor ten z předsedy (presidenta), císařem na 5 let jmenovaného, pak ze 4 členů vzatých z kruhu živnostníků a obchodníků, jež zprvu jmenoval ministr obchodu, ale z nichž pak každoročně dva odstoupí a nahrazování jsou volbou sboru sama, dále ze 3 členů, jež ministr obchodu jmenuje ze státních úředníků a z nichž jeden co rok má vystoupiti a buď znovu být jme-

⁷¹⁾ Ředitel pošt. spořitelny jest v V., jeho náměstkové jakož i vrchní inspektor pošt. spořitelny a její bursovní disponent v VI., tajemníci a inspektoři jsou v VII., vrchní komisaři a vrchní kontroloři v VIII., komisaři, kontroloři a vrchní revisoři v IX., oficiálové a revisoři v X., vrchní účetvedoucí v XI. hodn. třídě.

nován nebo novým nahrazen, a konečně z ředitele spořitelny. Kromě předsedy a polovice členů ze řad živnostníků a obchodníků musí ostatní míti řádné bydliště ve Vídni. Sbor s v o l a t i má předseda pravidelně každý rok, jakmile mu ředitel poštovní spořitelny oznámí, že bilance její jest hotova, mimo to vždy, když to nařídí ministr obchodu, přeje si ředitel spořitelny neb aspoň 4 členové sboru. Sbor má p r á v o nahlížeti do knih i účtů spořitelny, žádati od ředitele jejího zprávu o stavu i činnosti úřadu a činiti ministru obchodu návrhy na zlepšení činnosti té, nejen když k tomu byl ministrem tím vyzván, ale i z vlastního počínu. Změny průvodních nařízení k dotýčným zákonům, jakož i změny organizace poštovní spořitelny neb jejího poradního sboru nemají se provésti, dokud o nich sbor ten nepodal svého dobrého zdání. K platnému u s n e s e n í sboru vyhledává se, aby schůzi jeho bylo přítomno kromě presidenta aspoň 6 členů a většina přítomných pro ně hlasovala. Sbor sám má si stanoviti jednací řád, jenž však k platnosti potřebuje schválení ministrova.

e) *Rada celní* (Zollbeirat) má za úkol podávati své dobré zdání před rozhodnutím ministerstev financí a obchodu o sporných případech, vyměřování celních poplatků se týkajících. Statut její, schválený nejv. rozhodnutími ze dne 4. srpna a 1. listopadu 1830, vyhlášen byl ministerstvem obchodu v dohodě s min. financí dne 12. května 1892 (č. 77 ř. z.); změněn byv nejv. rozhodnutím z 25. května 1906, byl znovu vyhlášen dne 12. června 1906 pod č. 114 ř. z. Radě předsedá ministr obchodu nebo jeden ze dvou jeho náměstků, z jeho úřednictva jmenovaných; ze 70 (dříve 52) členů rady jest 36 (dříve jen 18) stále ustanovených, a to jednak ministrem ob-

chodu, jednak financí, jednak orby, ostatní 34 pak jmenuje ministr obchodu vždy na 3 léta k návrhu obchodních a živnostenských komor. Podobně jako stálá komise pro obchodní hodnoty má také tato rada utvořiti ze svého středu kromě »všeobecné komise« dle potřeby i zvláštní »odborná oddělení«, svolávána bývá ministrem obchodu, rozhoduje většinou hlasů přítomných a kancelářské práce za ni obstarává celně a obchodně politické oddělení v obchodním ministerstvu. Členové rady používají titulu »císařských rad«.

f) *Pro lov ryb v moři* zřízeny jsou na základě § 43. ministerského nařízení ze dne 5. prosince 1884 č. 188 ř. z. u jednotlivých přístavních a námořsky zdravotních úřadů zvláštní *komise místní* (Fischerei-Lokalkommissionen), v Terstu pak při c. k. námořním úřadě *komise ústřední* (Fischerei-Zentralkommission), skládající se z presidenta úřadu toho, jeho referenta, nejméně jednoho stálého znalce vědecky vzdělaného a dvou praktických odborníků, dle potřeby a uznání presidenta i z dalších členů. Obojí ty komise mají býti slyšány ve všech důležitějších věcech lovu ryb v moři se týkajících, mohou však také z vlastní iniciativy podávati návrhy na opatření ve prospěch rybářství a živností s ním souvisících.

33. V oboru **ministerstva železnic** zajímá nás především

a) *státní rada železniční* (Staatseisenbahnrat), poradní to sbor, promíšený do jisté míry již také živly samosprávnými. Slíbena byvši hned při vzniku ministerstva železnic (ačkoliv tu bývala, byť i v podobě poněkud jiné, již před tím), dostala statut dne 19. února 1897 (č. 59 ř. z.), jenž nabyl platnosti dnem 1. března téhož roku a

byl později, ale jen zcela nepatrně, pozměněn vyhláškami min. želez. ze dne 29. března 1900 č. 66, z 8. listopadu 1901 č. 182, z 5. května 1906 č. 92 a z 24. listopadu 1906 č. 225 ř. z. Předseďou jest vždy ministr železnic neb jeho náměstek, z úřednictva jeho ministerstva zřízený. Kromě nich čítá rada původně 80, dle cit. změny z r. 1900 82, dle dodatku z r. 1906 č. 92 ř. z. pak 92 členů;⁷² všechny jmenuje na dobu 3 let ministr železnic, a to část (původně 10, nyní 14) podle volné úvahy, část (dřív 11, nyní 17) po návrhu jiných interesovaných ministrů, ostatní však, tedy dříve skoro $\frac{3}{4}$ a i nyní ještě skoro $\frac{2}{3}$ všech, k návrhu jistých samosprávných a odborných korporací a ze středu jejich (36 k návrhu obchodních a živnostenských komor, 19 — původně 17 — po návrhu zemědělských rad a jinakých hospodářských korporací odborných, posledních 6 pak po návrhu odborných spolků hornických). Pro každou skupinu jmenuje se týmž způsobem tolikéž náhradníků. Úkolem státní rady železniční jest, podávati dobrá zdání o všeobecných národohospodářských otázkách v příčině dopravy osob i zboží na drahách, a to jak na drahách státních, tak i soukromých; mimo to pak ve příčině drah státních přímo nařizeno, že se jí mají předkládati k dobrému zdání zásady jízdního řádu, zavedení nových normálních tarifů, všeobecné změny reglementárních ustanovení a všeobecných předpisů tarifových a konečně zásady, jak mají býti zadávány dodávky a práce. V těch všech věcech může státní rada železniční též sama ze své iniciativy činiti návrhy a dotazy. Musí býti ministrem

⁷² Patrně jen omylem tvrdí Ulbrich (Lehrb. d. öst. Verw.-R., str. 90), že se státní rada železniční skládá ze 120 členů, z nichž prý ministr železniční plných 50 volí dle volného uvážení.

s volána nejméně dvakrát do roka, na jaře a na podzim. Může si voliti ze svého středu výbory pro předchozí prozkoumání jednotlivých otázek; po případě může si voliti takové výbory i na celou dobu svého úřadování. Schůze rady jsou neveřejné; rozhoduje se v nich zpravidla většinou hlasů. Dle posledního z cit. doplňků statutu (č. 225 ř. z. z r. 1906) dělí se však státní železniční rada na 3 zájmové skupiny čili sekce: 1. pro průmysl a živnosti, 2. pro obchod a dopravu a 3. pro zemědělství a lesnictví; na žádost, podporovanou aspoň pěti členy, musí pak ve schůzi rady předseda dáti hlasovati dle těchto skupin, načež se má náhled většiny každé ze skupin těch protokolovati zvlášť a rovnoměrně. Podobně má se i ve výborech hlasovati dle těchto skupin, žádá-li za to většina členů z kterékoliv ze sekcí těch.

b) *C. k. ústřední dohlížitelstvo (generální inspekce nad rakouskými železnicemi* (k. k. Generalinspektion der österr. Eisenbahnen) bylo zřízeno na místě někdejšího »ústředního dohlížitelstva pro komunikace«; nově organizováno nařízením ministra obchodu ze dne 26. srpna 1875 č. 116 ř. z. jakožto zvláštní technickoadministrativní úřad pod ministerium obchodu postavený o pěti odděleních sobě rovných, každé s vlastním přednostou (generálním inspektorem). Při zřízení ministerstva železnic vyhláškou min. obchodu a železnic ze dne 19. ledna 1896 č. 16 ř. z. vydaný nový organizační statut pro státní správu železniční u nás prohlásil však »c. k. generální inspekci rakouských železnic« za úřad bezprostředně podřízený ministerstvu železničnímu, jež může také kdykoliv jednotlivé úkony úřadu tomu dosud příkázané dáti provésti jinými orgány, svými vlastními neb orgány jiných svých pomocných úřadů; zároveň statut ten, jenž

dle vyhlášky min. železnic ze dne 28. července 1896 č. 129 vešel dnem 1. srpna 1896 v plnou platnost,⁷³⁾ slíbil zvláštní instrukci pro ono dohlížitelstvo, ta pak vydána nařízením téhož ministerstva ze dne 28. července 1896 č. 130 ř. z. Dle ní jest generální inspekce povolána, aby prováděla dohled a kontrolu nad stavebním stavem a dopravou veřejně provozovaných železnic státních i soukromých, k ochraně pořádku a bezpečnosti po smyslu platných zákonův i nařízení, zejména pak podle dopravního řádu železničního ze dne 16. listopadu 1851 č. 1 ř. z. z r. 1852; má pečovati, by všechny příslušné předpisy byly přesně zachovávány, shledané závady co nejrychleji odstraněny a vinníci pohnáni k zodpovědnosti. Za to vyloučen nyní z její působnosti veškeren dohled ve věcech hospodářských, finančních a obchodních. Má nyní jediného přednostu, zvaného »generálním inspektorem rakouských železnic«, s jedním náměstkem. Přednostovi přidán jest »sekretariát«, jemuž náleží vyřizovati záležitosti osobní, disciplinární, o pojišťování (proti nemoci i úrazu, pro případ invalidity i pro stáří), dále vykonávati dohled na železnice po stránce zdravotní, řídití pomocné úřady a pak prováděti trestní opatření, příkázaná inspektorátu § 60. zákona ze dne 28. července 1902 č. 156 ř. z. o pracovních poměrech dělnictva zaměstnaného při režijských stavbách a v pomocných ústavech železnic. Vlastní dohlížitelstvo dělí se nyní na 3 oddělení: A, B a C; inspektorátu A

⁷³⁾ Tím dnem pozbylo dle výslovného ustanovení §u 21. téhož organ. statutu platnosti m. j. též cit. nař. min. obchodu z r. 1875 č. 116 ř. z. a pak ze dne 15. července 1884 č. 122 ř. z. To přehlédl Pražák ve svém Správ. právu, uváděje na str. 42. dílu I. omylem ještě organizaci tohoto dohlížitelstva dle zrušených těch předpisů.

patří dohled na železnice ve věcech stavebně-technických, inspektorátu B dohled na pořádek a bezpečnost při dopravě a inspektorátu C dohled na poměry dělnictva při režiijních stavbách a v pomocných ústavech železnic (§ 59. cit. zák. z r. 1902), vyjímaje zmíněná opatření trestní. Inspektoráty A i B dělí se pak ještě každý na 4 další oddíly, z nichž první tři (A/1, A/2, A/3, resp. B/1, B/2 a B/3) mají přiděleny vždy určité trati, čtvrtý oddíl pak (A/4, B/4) určen jest pro záležitosti, vyžadující jednotného postupu nebo zvláštních znalostí odborných, jako zejména stavby mostů, vodní stavby, elektrotechnika a p.⁷⁴

c) Působnost obou orgánů dosud jmenovaných vztahuje se jak na železnice státní, tak i na dráhy soukromé. Pro záležitosti užší *správy vlastních drah státních* bývalo dříve při ministerstvu obchodu zvláštní c. k. generální ředitelství rakouských státních drah, jemuž byla přímo podřízena c. k. dopravní ředitelství železniční. Při zřízení ministerstva železnic bylo současně vydaným »organisačním statutem pro státní správu železniční v královstvích a zemích na říšské radě zastoupených« (ze dne 19. ledna 1896 č. 16 říš. zákona) zrušeno jmenované generální ředitelství, a nejvyšší jednotná správa železnic státem samým provozovaných přenesena na nově to *ministerstvo* samo; jemu pak přímo podřízena byla jednotlivá »c. k. státní železniční ředitelstva«⁷⁵ (k. k. Staatseisenbahndirektion), jakož i jedno-

⁷⁴ Úřednictvo generální inspekce jeví tyto stupně: Komisaři její jsou v IX., vrchní komisaři v VIII., inspektoři v VII., vrchní inspektoři v VI., náměstek generálního inspektora v V. a generální inspektor rak. drah ve IV. hodnostní třídě.

⁷⁵ Tak zní úřední překlad německého názvu v čes. vydání říšského zákonníka. Já sám přeložil bych to raději „c. k. ředitelství státních drah“.

tlivé »c. k. železniční stavební správy« (k. k. Eisenbahnbauleitungen). Tato *ředitelstva* jsou povolána »ke správě vozební služby« na státních drahách; jsou zodpovědna za pořádek a jistotu ve svém okrese a zastupují samostatně státní železniční správu ve svém okrese ve všech záležitostech k jejich kompetenci náležejících. Zřízena jsou dle principu osobního. Jim podřízeny jsou jakožto nejnižší služební místa státní správy železniční: »c. k. železniční sekce udržovací« (k. k. Bahnerhaltungssektionen) pro službu dozorců a udržování železnic, »c. k. železniční úřady staniční« (k. k. Bahnstationsämter) pro službu dopravní a obchodní (komerční), jež na důležitějších místech mohou dostati název »c. k. železniční vozební úřad« (k. k. Bahnbetriebsamt), pak »c. k. správy topíren«, »c. k. správy dílen« a »c. k. správy materiálových skladů« (k. k. Heizhaus-, Werkstätten-, Materialmagazin-Leitungen). Ministerstvo může však dle potřeby stanoviti odchylky od této organisace nejnižší služby dopravní (či jak úřední překlad zákonníku říká, »vozební«), zejména zříditi dle potřeby pod železničními ředitelstvy zvláštní »c. k. vozební správy« (k. k. Betriebsleitungen) pro celé trati železniční. — *C. k. železniční správy stavební* mohou býti po případě výjimkou též podřízeny příslušným ředitelstvům; zřizují se dle potřeby pro stavbu nových drah nákladem státním prováděnou nebo pro zvláště rozsáhlé nové stavby na železnicích již ve státní vozbě isoucích. Dle potřeby mohou u jednotlivých stavebních tratí být rozděleny na »c. k.

Ředitelstev těch máme tou dobou 11 (v Čechách 2, v Praze a v Plzni); mimo to jest v Černovicích »c. k. dopravní správa státních drah« (Staatsbahnbetriebsleitung) s podobným postavením.

218 ŽELEZNIČNÍ STAVEBNÍ ŘEDITELSTVÍ.

železniční sekce stavební« (k. k. Eisenbahnbausektionen).

Na dobu stavby velkých nových tratí železn., nařízené zákonem ze 6. června 1901 č. 63 ř. z., bylo vyhláškou min. žel. ze 6. října 1901 č. 157 r. z. zřízeno zvláštní »c. k. železniční stavební ředitelství« (k. k. Eisenbahnbauverwaltung). Je to samostatné oddělení v ministerstvu železnic, přímo ministrowi podřízené, spravované vlastním přednostou technicky vzdělaným (»c. k. odborný přednosta a železniční stavební ředitel« zvaným). Má obstarávat všechny záležitosti řečených staveb se týkající, pokud spadají do kompetence ministerstva železnic.⁷⁶

⁷⁶ Při správě státních drah zaměstnání jsou úředníci dvojího druhu: Jedni jsou a také se nazývají »c. k. státními úředníky« v pravém slova smyslu (k. k. Staatsbeamte), druhí však jsou jen »úředníky c. k. státních drah« (Beamte der k. k. Staatsbahnen). První mají právní postavení a zejména též platy zcela stejné jako jiní státní úředníci téže hodnostní třídy. Patří k nim zejména u železničního ministerstva ustanovení úředníci konceptní, techničtí, účetní, pokladniční i manipulační, mimo to pak c. k. ředitelové státních drah (k. k. Staatsbahndirektor, v V. hod. třídě) a většinou též jejich náměstkové (k. k. Staatsbahndir.-Stellvertreter, v VI. tř. hod.; zpravidla má každý ředitel dva náměstky, jednoho pro zálež. správní, druhého pro věci technické).

Právní postavení *úřednictva c. k. státních drah* upraveno jest služebním řádem čili pragmatikou služební (Dienstordnung nebo Dienstpragmatik); řád ten byl vydán posléze výnosem ministerstva železnic ze dne 7. dubna 1898 č. 16366 (úřed. listu min. žel. z téhož roku č. 29), doplněn však již četnými pozdějšími dodatky. Také toto úřednictvo jest rozříděno v hodnostní třídy (IV. až X.), s platy však značně nižšími než jaké mají státní úředníci téže třídy. (Poslední úprava platů těch stala se výnosem min. železnic ze dne 30. dubna 1907 č. 23.198, úř. l. m. žel. č. 35, jímž zvýšeno bylo příbytečné těchto úředníků, tvořící u nich podstatnou část platu.)

Úřednictvo c. k. státních drah má šesterý status: Status I. pro službu administrativní, II. pro službu stavební a udržování tratí, III. pro službu při dopravě vlaků a v dílnách, zároveň pak pro inspekci lodní

d) Rovněž jen na státní dráhy vztahuje se působnost »c. k. ústředního úřadu pro dirigování vozů rakouských státních drah« (k. k. Zentralwagendirektionsamt der österr. Staatsbahnen). Dle cit. organizačního

dopravy v Bregenci, jež je se železniční správou spojena, status IV. pro službu dopravní, telegrafní a obchodní (f. d. Verkehrs-, Telegraphen- und kommerziellen Dienst), status V. pro kontrolu příjmův a pro službu finanční i u zásob (f. d. Einnahmen-Kontrolle, den finanziellen u. Material-Dienst), a konečně status VI. pro čistou službu kanoelářskou a manipulační.

Shrneme-li úřednictvo všech těch statusů v jedno, shledáme jeho rozřídění na hodnostní třídy takto: v X. třídě jsou železniční koncipienti (Bahnkonzipient), stavební a strojničtí asistenti (Bau- u. Maschinen-Ass.), geometři III. tř., asistenti c. k. státních drah a kapitáni III. třídy; IX. hodn. třída přísluší železn. koncipistům, stavebním a strojnickým adjunktům, geometrům II. tř., adjunktům st. drah a kapitánům II. tř.; do VIII. hodn. třídy zařadění jsou železniční, stavební i strojničtí komisaři, geometři I. tř., revidenti, oficiálové a kapitáni I. tř.; v VII. hodn. třídě nalézáme železniční sekretáře, stavební a strojnické vrchní komisaře, vrchní geometry, vrchní revidenty a vrchní oficiály, v VI. pak inspektory, v V. vrchní inspektory a v IV. ústřední inspektory (Zentralinspektor).

Kromě úředníků zná zmíněný služební řád ještě *podúředníky c. k. státních drah a sluhů*. K podúředníkům (Unterbeamte) patří na př. vrchní průvodčí vlaků (Oberkondukteure), strojvůdci (Lokomotivführer), revisoři vozů a vlaků (Wagen-, Zugsrevisoren), dílvedoucí v různých dílnách, traťmistři, oficianti, kancelisté a p. Platy jich upraveny posléze výnosem min. železnic ze dne 30. dubna 1907 č. 23.200, úř. l. m. ž. č. 37, a činí nyní 1200 až 3000 K ročně kromě příbytečného. Týmž výnosem upraveny také platy sluhů (od 700—1800 K ročně), k nimž patří na př. též konduktéři, zástupci strojvůdců, topiči, výhybkáři, hlídači atd.

Koncem r. 1905 zaměstnáno bylo při správě c. k. státních drah: 459 c. k. státních úředníků, 121 c. k. státních sluhů, 7667 úředníků c. k. státních drah, 1707 jejich podúředníků a 33.028 sluhů, úhrnem 48.345 osob (dle »Almanach der k. k. österr. Staatsbahnen 1906/1907«).

statutu jest úřad ten »samostatné pomocné místo, ministeriu (železnic) bezprostředně podřízené, které jakožto jednotný výkonný jeho orgán úřaduje«. Má dle příkazů ministeria a za jeho dohledu pečovatí o evidenci celého obozu státní železniční správy, o rozdělení jeho na určité železniční obvody, o každodenní vyrovnání přebytků a schodků atd. Spravován jest zvláštním přednostou s titulem ředitele úřadu toho⁷⁷ a má nyní 3 oddíly: 1. pro všeobecnou správu voziva, 2. pro súčtování nájemného z vozů a 3. pro technický dozor na vozivo.

34. V oboru **ministerstva zemské obrany** dlužno si všimnouti tří zvláštních oborů správy:

a) Správa *c. k. zemské obrany samy*. Kromě ministerstva, jež jest nejvyšším úřadem zemské obrany a spravuje tudíž v nejvyšší instanci záležitosti jejich důstojníků i záležitosti týkající se jejího výzbroje, výstroje, ubytování, dopravy, cvičení ve zbrani a p., vede nejvyšší správu její *c. k. vrchní velitelství zemské obrany* (k. k. Landwehr-Oberkommando) ve Vídni, hlavně arci po stránce vojensko-technické. Jemu podřízeny jsou teritoriální úřady, v jednotlivých z 9 vojenských teritoriálních obvodů zřízené a zvané *c. k. velitelství zemské obrany* (k. k. Landwehr-Kommando); povolány jsou řídití veškeru vojenskou i správní službu u zemské obrany příslušného obvodu. Pro pěší pluky zemské obrany, a to zpravidla celého obvodu teritoriálního, zřízeny jsou zvláštní orgány dozorcí, zv. *c. k. brigádní velitelství pěchoty zem-*

⁷⁷ Řediteli tomu přísluší VI. hodnostní třída *c. k.* státních úředníků; ostatní úřednictvo tohoto úřadu má tituly, právní postavení i platy stejné jako úřednictvo *c. k.* státních drah.

ské obrany (k. k. L.-W.-Infanterie-Brigade-Kommando), jimž pak jsou podřízena jednotlivá plukovní velitelství (Regiments-Kom.) a těm opět velitelé praporů (bataillonů). Pro pluky jízdní zřízen jediný *c. k. inspektor jízdní zemské obrany* (k. k. L.-W.-Kavallerie-Insp.), přímo podřízený vrchnímu velitelství; velitelové jednotlivých pluků jízdních jsou pak zpravidla přímo podřízeni teritoriálním »*c. k. velitelstvím zemské obrany*«. — Pro *doplňování* zemské obrany rozděleno je celé území naší polovice říše na 23 doplňovací okresy pro zemskou obranu a 3 pro zemské střelce (Landeschützen, v Tyrolích a Vorarlbersku), každý pro 1 pluk.⁷⁸ Doplnovací okres má své doplňovací velitelství (k. k. Land-Wehr- nebo Landes-Schützen-Ergänzungsbezirkskom.), podřízené teritoriálnímu velitelství zemské obrany; dělí se zpravidla na tolik evidenčních okresů pro zemskou obranu (k. k. L.-W. nebo L.-Schützen-Evidenzbezirk), kolik zabírá okresních hejtmanství. K provádění evidence mužstva zem. obrany přidělen jest okresním hejtmanstvím zvláštní okresní šikovatel (Bezirks-Feldwebel nebo Oberjäger), obstarávající též evidenci neaktivního mužstva *c. a k.* vojska i námořnictva.

b) Správu *c. k. domobrany* (k. k. Landsturm) upravuje nejnověji předpis o organizaci její ze dne 20. června 1907 č. 150 ř. z. Pod vrchním řízením ministerstva zemské obrany vedou ji jednotlivá *c. k.* teritoriální velitelstva zemské obrany jakožto »*teritoriální velitelství domobranecká*«

⁷⁸ Dělí se dále na doplňovací okresy zeměbranceckých praporů (k. k. Landwehr- nebo Landeschützen-Bataillons-Bezirke), jichž je celkem 92, jež však nemají vlastního správního orgánu.

(Landsturmterritorialkommando). Jednotlivé territ. obvody rozděleny jsou na domobranecké okresy (Landsturm-Bezirke), jichž je nyní celkem 39; některé okresy mají ještě expositury. V čele každého okresu jest okresní velitelství domobran (Landsturmbezirkskommando), v čele expositury velitelství domobranecké expositury (Landsturm-Expositurs-Kom.); obojí jsou evidenčními úřady domobraneckými první stolice, podřízenými přímo řečenému teritoriálnímu úřadu domobraneckému.

c) Správa *c. k. četnictva*. Četnictvo zřízeno bylo pro všechny korunní země našeho mocnářství cís. nařízením ze dne 8. června 1849 č. 272 ř. z., dle vzoru četnictva již dříve pro Lombardii a jižní Tyroly zavedeného. Organisováno poprvé provisorním org. zákonem z 18. ledna 1850 č. 19 ř. z., po četných přeměnách pak naposled zákonem z 25. prosince 1894 č. 1 ř. z. z r. 1895. Dle § 1. jest to »vojensky organisovaná jednotná stráž, určená k udržování veřejného pořádku, pokoje a bezpečnosti«; v případě války může jí býti výjimečně použito též k účelům vojenským. Dle služební instrukce, dané na základě nejv. rozhodnutí ze dne 3. března 1895 a vyhlášené v průvod. nařízení min. zem. obr. z 20. března 1895 č. 43 ř. z., má však četnictvo na záležitosti policie místní vykonávati vliv pouze orgánu dohlížejího a obce podporujícího. Podléhá ve věcech veřejné bezpečnosti *c. k.* politickým úřadům zemským a okresním, ve věcech vojenských, hospodářských a správních jakož i co do odborného vzdělání a dohledu svým vojensky zřízeným představeným, ve všech směrech pak na konec ministru země obrany, jemuž však, pokud jde o opatření veřejné bezpečnosti, náleží dohodnouti se předem

s ministrem vnitra. Nejen politické úřady, ale i soudy a státní zastupitelstva mají právo dovolati se pomoci četnictva přímo; jiné úřady civilní i vojenské, jakož i úřadové obecní mohou tak učiniti zpravidla jen prostřednictvím okresních hejtmanství, leč by tu bylo nebezpečí z prodlení. — Organisační řád vydán byl zároveň s cit. instrukcí. V sídle každého zemského politického úřadu nalézá se *c. k. zemské četnické velitelství* (*k. k. Landes-Gendarmerie-Kommando*), podřízené přímo ministerstvu a spravované štábním důstojníkem (v Praze plukovníkem), jemuž jsou přidáni dle potřeby a velikosti země jiní důstojníci, účetní důstojníci a poddůstojníci i sluhové. Veškeré četnictvo v obvodu zemského velitelství jest mu podřízeno a tvoří sbor, vojensky, správně i hospodářsky samostatný. Dělí se na řadu oddělení (*Gendarmerie-Abteilung*), v jichž čele stojí četnický rytmistr neb subalterní důstojník. Oddělení pak rozpadají se na jednotlivé *c. k. četnické stanice* (*G.-Posten*), jichž má býti každému veliteli oddělení přiděleno jen tolik, aby mohl řádně na ně dohlížeti, je poučovati a kontrolovati, a to tak, aby všechny stanice téhož okresního hejtmanství patřily k těmž oddělení. Stanoviště oddílových velitelství určuje ministerstvo země obrany po vyslechnutí zemského četnického velitelství i zemského politického úřadu (místodržitelství); stanoviště jednotlivých stanic i velikost jejich posádek určuje v mezích stavu ministerstvem pro jednotlivé země systemisovaného zemský úřad politický v dohodě se zemským četnickým velitelstvím. Obvody jednotlivých stanic mají zahrnovati jen obce náležející k těmž okresu soudnímu. Zřizovati se mají v sídle každého okresního hejtmanství a pak dle potřeby ve větších

obcích, průmyslem nebo jinak důležitých. Stanice v sídle politického úřadu I. stolice nazývají se c. k. okresní četnická velitelství (k. k. Bezirks-Gend.-Kom.) a spravovány jsou strážmistrem (G.-Wachtmeister), ostatní závodčím (G.-Postenführer). — K vykonávání dohledu nad veškerým četnictvem ve věcech vojenských a disciplinárních má ministr zemské obrany zvláštní zodpovědný orgán pomocný, c. k. dozorce nad četnictvem (k. k. Gend.-Inspektor) s řadou pomocného personálu; jmenován jest císařem k návrhu ministerstva zemské obrany ze řad generálů.

35. V oboru **ministerstva financí** (ovšem předlitavského, ne říšského) nalézáme — podobně jako při ministerstvu vyučování neb obchodu — dlouhou řadu zvláštních orgánů správních, z nichž některé jeví nemalou důležitost. Možno je dle předmětu jich činnosti rozvrhnouti na několik skupin:

A. Pro záležitosti *daně pozemkové* fungují kromě zmíněných v předu všeobecných úřadů, povolaných ke správě přímých daní vůbec, ještě některé orgány speciální:

a) Především *úředníci měřičtí*, nyní hlavně *úředníci pro evidenci katastru* neb *evidenční* (k. k. Vermessungsbeamten, B. zur Evidenzhaltung des Grundsteuerkatasters). Zřízení byli zákonem ze dne 23. května 1883 č. 83 ř. z., právní poměry jich upraveny zákonem z téhož dne č. 84 ř. z., jenž však pozměněn výnosem min. fin. z 11. června 1883 č. 91 ř. z. a zákonem z 28. prosince 1894 č. 6 ř. z. z r. 1895. Úkolem jejich jest vyhledávati a technicky zjišťovati nastalé změny ve skutečnostech katastru zachycovaných. Činiti právní důsledky z těchto změn přísluší z části berním úřadům, z části — při ber-

ních osvobozeních — zemským úřadům finančním. Provedení jich v operátech katastrálních obstarávají jednak berní úřady, jednak úřady evidenční samy. V jednotlivých měřičských okresích (»Vermessungsbezirke«)⁷⁹ jsou to vrchní evidenční geometři (Evidenzhaltungs-Obergeometer, I. neb II. třídy, v VIII. neb IX. třídě hodnostní), po případě evidenční geometři (rovněž dvojí třídy, v X. neb XI. hodn. tř.) a elévové. Podřízeni jsou přímo zemským úřadům finančním, jež mají pro dohled nad nimi evidenční inspektory (VIII. h. tř.), po případě vrchní inspektory (VII.) neb i ředitele (VI. tř. hodn.). U finanč. ministerstva jest ústřední správa pro evidenci katastru (Zentraleitung für die Evidenzhaltung des Grundsteuerkatasters), mimo to pak kancelář triangulační a kalkulační (Triangulierungs- u. Kalkulbureau), jíž náleží prováděti práce triangulační v celém Předlitavsku.

b) S uvedenými právě orgány spřízněny jsou *archivy map katastrálních* (k. k. Katastralmappenarchive), rovněž technické to úřady, povolané nejen k uschovávání původních katastrálních map, ale i k provádění větších katastrálních prací grafických neb kalkulačních; jakož i k hotovení potřebných ručních kopií z map těch. Nalézají se v sídlech zemských finančních úřadů a jsou jim přímo podřízeny. Ve Vídni u ministerstva financí jest ústřední archiv map těch (k. k. Zentral-Mappenarchiv), spojený s lithografickým ústavem katastrálním (Lithogr. Institut des Grundsteuer-

⁷⁹ Počátkem r. 1906 bylo dle Österr. stat. Handb. těchto měřičských okresů v celém Předlitavsku 453; v Čechách 79, na Moravě 48, ve Slezsku 11.

Kat.), v němž se zhotovují lithografické kopie celých map.

c) Měřickým úředníkům přirozeně náleží též podstatně spolupůsobiti při občasně revisi regulovaného katastru daně pozemkové, jež se má dle § 41. zákona ze dne 24. května 1869 č. 88 ř. z. prováděti vždy po 15 letech. Při první a dosud jediné revisi té náleželo jim dle zákona ze dne 12. července 1896 č. 121 ř. z. zejména zjišťovati trvalé změny v kultuře. Ale prováděti důsledky ze zjištěných změn, odstraňovati nápadné nesrovnalosti při určování sazeb čistého výnosu v různých klasifikačních obvodech nebo při různých kulturách téhož obvodu a napravovati omyly a hrubá nedopatření při zařazování do různých tříd bonitních bylo vyhrazeno zvláštním *zemským komisím pro revisi katastru* (Landeskommissionen zum Zwecke der Revision des Grundsteuerkatasters), zřízeným pro každou zemi již zákonem ze dne 1. ledna 1895 č. 3 ř. z. Předsedou jejich byl vždy zemský šéf neb jeho náměstek, členy a jich náhradníky volil s polovice ministr financí, s polovice zemský sněm, tento veskrze, onen aspoň polovicí z poplatníků pozemk. daně v zemi. Ve Vídni pak zřízena byla pro revisi tu *ústřední komise*, již náleželo přezkoušeti výsledky prací všech zemských komisí a definitivně je upravit. Předsedal jí finanční ministr neb jeho náměstek, 24 členy i náhradníky volila sněmovna poslanců z poplatníků, po 12 pak zcela volně sněmovna panská a ministr financí. Skončenou revisi přestala arci i funkce všech těch komisí; ale pravděpodobně budou při příští revisi (r. 1911) zřízeny komise podobné.

B. Zákon o *příjmých daních osobních* ze dne 25. října 1896 č. 220 ř. z. vytvořil řadu nových orgá-

nů pro správu dvou z daní těch, totiž *komise*, z části již živly samosprávnými prostoupené, jimž náleží řada důležitých správních aktů ve příčině jednak všeobecné daně výdělkové, jednak osobní daně z příjmů.

a) *Všeobecná daň výdělková* vyměřuje se, jak známo, tak, že celková suma, předem zákonně určená, která se na dani té má toho kterého roku sejíti (t. zv. hlavní úhrn daně výdělkové), rozvrhne se na jednotlivé »berní společnosti«, t. j. soubor poplatníků téže třídy výdělkové daně v témže »okrese ukládacím«. Částka na jednotlivou berní společnost připadající zove se jejím »kontingentem společností« a rozvrhne se pak dále na jednotlivé její členy. Základem pro rozvrh ten jest »prostřední výnosnost« živnosti neb zaměstnání jednotlivého poplatníka, u srovnání s prostřední výnosností podniků ostatních poplatníků téže společnosti. A zjišťovati tuto prostřední výnosnost, jakož i určovati sazbu berní, která podle jejího úsudku této výnosnosti nejlépe odpovídá, po případě osvoboditi nuzné nejmenší poplatníky od daně té vůbec, jest úkolem *komise pro daň z výdělků* (Erwerbsteuerkommission), pro každou berní společnost zvlášť zřízené. Předsedu každé jmenuje ministr financí, jenž také určuje počet členů jejich a jmenuje polovici jich; druhou polovici volí ze svého středu příslušníci berní společnosti sami. Proti usnesením komise té, jež se děje nadpoloviční většinou hlasů přítomných, možno se ve příčině vyměření berní sazby nebo udělení či odepření berních osvobození odvolati k *zemské komisi pro daň z výdělků* (Erwerb-Steuer-Landeskommission), zřízené pro každou korunní zemi a sestávající z předsedy jmenovaného ministrem financí a z dalších 9—25 členů,

z nichž po jednom (jen v D. Rakousích 3) volí obchodní a živnostenské komory, ostatní pak rovným dílem zemské sněmy (z poplatníků) a ministr financí, zpravidla na 4 léta. Zemským komisím přísluší také podávati dobrá zdání a návrhy *komisi kontingentní* (Kontingentkommission), jež ve Vídni za předsednictví finančního ministra neb jeho zástupce povolána jest předsebráti změny v poměru společnostních kontingentů, tedy určovati s konečnou platností, jakou částku má ta která berní společnost dohromady zaplatiti na dani výdělkové. Komise ta čítá mimo předsedu 26 členů; polovici jmenuje ministr financí, druhou polovici volí (z poplatníků daně té) zemské komise, a to tak, že volby se smějí účastniti toliko členové zvolení do nich od sněmů a obchodních komor. Většina zemských komisí volí samy pro sebe, některé menší však společně s jinými po 1 členu.

b) Také při ukládání osobní daně z příjmu vloženo jest těžiště prací do rukou zvláštních smíšených komisí. Jsou to *komise odhadní* (Einkommensteuer-Schätzungskommission), jimž náleží vyšetřovati příjmové poměry jednotlivých poplatníků a stanoviti pro ně berní sazby, a pak *komise odvolací* (Einkommensteuer-Berufungskommission), povolané rozhodovati o stížnostech na postup komisí odhadních vůbec a zejména o odvoláních proti jejich stanovení berních sazeb. Odhadní komise jsou buď místní, pro města a průmyslová místa s více než 10.000 obyv., buď okresní, pro ostatní obvody politického okresu. Vyslechnuvši zemský výbor, může však vláda přiděliti okresní komisi též města s více než 10.000 obyv., v obvodu jejím ležící. Naopak může, třeba-li toho, zřízeno býti také několik komisí odhadních neb odvolacích pro týž obvod, zvláště rozsáhlý. Pro obojí

komise určuje ministr financí počet členů a jmenuje polovici jich i předsedu; druhou polovici volí u komisí odhadních poplatníci této daně v obvodu komise bydlící ze svého středu ve třech sborech voličských pro to zvláště utvořených (§ 181.), u komisí odvolacích volí druhou polovici zemský sněm. Mandát členů všech těch komisí (i náhradníků, pro každého z nich týmž způsobem jmenovaných neb volených) trvá 4 roky; koncem druhého roku však vždy polovice odstoupí a je nahrazena doplňovací volbou resp. novým jmenováním. Komise rozhodují nadpoloviční většinou přítomných. Komise odhadní má vzhledem k osobní dani z příjmu všechna oprávnění úřadu berního. Předseda její má právo přibráti k poradám též znalce neb osoby přezvědné, arci bez práva hlasovacího. Každé komisi přidělí finanční ministr orgán finanční za referenta; ten však má toliko tenkrát právo hlasu, je-li zároveň členem komise. (Totéž platí ostatně i ve příčině komisí pro daň z výdělků, svrchu uvedených.)

C. Pro dohled nad I. instancí správy *příjmých daní vůbec* zřízeny jsou od r. 1902 u některých zemských finančních úřadů *zemští berní inspektoři* (k. k. Steuerlandesinspektoren). Objíždějí zemi, aby bděli nad správným konáním služby se strany berních referentů u c. k. okresních hejtmanství, podávali jim bezprostřední rady a poučení, napravovali vyskytnuvší se nedostatky a chyby, a po případě prováděli disciplinární šetření proti nim nebo proti berním úředníkům.

D. Také pro *daně nepřímé* máme řadu orgánů speciálních:

a) Smíšený ráz mají *poradní sbory*, zřízené podle nejv. rozhodnutí ze dne 3. ledna 1895 statutem vyhláše-

ným ve věstníku min. fin. z r. 1895 pod č. 15 (nově uprav. dle nejv. rozh. ze dne 6. března 1899 výnosem min. fin. ze dne 15. března 1899 č. 13489, věst. m. f. č. 51). Jsou to *poradní sbory pro zdanění piva, lihu, cukru a minerálních olejů* (Beiräte für die Bier-, Branntwein-, Zucker-, Mineralöl-Besteuerung). Každý skládá se z předsedy a jeho náměstka, jež jmenuje ministr financí ze svých úředníků, pak ze 4 členů a tolikéž náhradníků, jmenovaných týmž ministrem, kteří však c. k. finanč. úředníky býti nesmějí, a mimo to ještě z mnohem většího počtu členů a jich náhradníků, volených vždy na 3 léta obchodními a živnostenskými komorami a ministrem pouze potvrzovaných. Náleží jim podávati dobrá zdání v technických věcech řečených nepřímých daní se týkajících, ať správních nebo zákonodárných, pokud je za to ministr požádá. S chůze svolává dle potřeby ministr financí sám; jsou neveřejné a rozhoduje se v nich většinou hlasů. Každý ze sborů těch může si ze svého středu voliti libovolné komise, jež svolávati přísluší předsedovi sboru, a přibírat k poradám sboru i komisi z n a l c e bez práva hlasu. Také vláda může do všech schůzí vysílati své zástupce.

b) Čistě zeměpanskými odbornými úřady pro obor těchže nepřímých daní jsou již *orgánové technické finanční kontroly* (Organe der technischen Finanzkontrolle; vrchní inspektoři v VI., inspektoři v VII., vrchní kontroloři v VIII., kontroloři v IX., adjunkti v X. a assistenti fin. kontroly v XI. hodn. třídě). Mají za úkol, odborně sledovati a pro účely berní kontrolovati výrobu i odbyt cukru, lihu, piva a minerálních olejů. Zřízení byli nejv. rozhodnutím z 6. prosince 1897, jímž schválen jejich organizační statut (výn. min. fin. z 10. prosince 1897

č. 61435, věstn. min. fin. č. 230). Vrchní inspektoři jsou orgány zemského finančního úřadu, jemuž byli přiděleni, ale obvod, na který se vztahuje jejich působnost (vrchní dohled), stanoví ministerstvo financí. Ostatní orgánové technické kontroly finanční mohou dle potřeby i dle svých schopností býti používáni buď též k vrchní kontrole, ale jen v jednom neb nejvýš v několika okresích finančních — tu pak jsou orgány příslušného úřadu finančního I. stolice — anebo k přímému dohledu v jednotlivých cukrovarech, lihovarech, pivovarech atd., a tu jsou finančnímu úřadu I. stolice bezprostředně podřízeni; rozhoduje o tom zemský úřad finanční. K rozkazu úřadu nadřízeného může být orgánů těch ostatně používáno i v jiných oborech finanční služby. Všichni ti orgánové musí se vykázati jistými odbornými vědomostmi (zejména též absolvováním chemicko-technického studia na některé tuzemské technice a první státní zkouškou na ní, pak aspoň dvouletou praxí v některém technickém závodě těch druhů, na něž se tato kontrola vztahuje); deváté neb vyšší hodn. třídy mohou dosáhnouti jen ti, kdo mimo to složí zvláštní zkoušku o daních spotřebních.

c) *Státní úřadové potravní daně na čáře* (k. k. Verzehrungsteuerlinienämter und -Exposituren) jsou nyní jen ve Vídni a v Terstu; povolání jsou vybíratí řečenou daň a spolu s přiděleným jim mužstvem finanční strážce (viz níže) dohlížeti na to, by do obvodu těchto dvou »uzavřených měst« nebyly bez zapravení daně té dopraveny předměty jí podléhající. (V ostatních »uzavřených městech« jest vybírání potravní daně propachtováno obcím samým i obstarává se orgány jejich a ne již státními.)

E. Pro záležitosti *celní* máme u nás — kromě *celní rady*, přiřazené nyní ministerstvu obchodu a již zde zmíněné — dva zvláštní organismy státní správy:

a) *Úřady celní*, jimž náleží prováděti vyclívání zboží při dovozu, vývozu i průvozu, vyměřovati, vybírat i súčtovati cla; jsou však namnoze oprávněny vybírat i některé jiné dávky, naproti tomu pak též konati jisté platy (náhrady celní, platy svým úředníkům a p.). Dle většího nebo menšího rozsahu své působnosti dělí se na hlavní a vedlejší úřady celní (k. k. Haupt-, k. k. Nebenzollämter), každá kategorie pak rozeznává ještě úřady I. a II. třídy. Vedlejší celnice nalézají se nyní pouze na celní čáře (bezprostředně na hranicích nebo v pohraničním okrese, po případě již na cizím území státním); hlavní celní úřady jsou jak na celní čáře tak i uvnitř celního území (§ 22. nař. min. z 21. února 1906 č. 22 ř. z.). Obojí jsou podřízeny zpravidla okresním finančním ředitelstvům nebo finančním inspektorátům, jen některé hlavní celnice (ve Vídni, Praze, Podmoklí a Terstu) přímo zemským úřadům finančním. Organizovány jsou podobně jako berní úřady dle principu dualistického: za veškerou úřadovani odpovídají solidárně dva vrchní úředníci každého úřadu.⁸⁰ Místní rozdělení jich zakládá se na nejv. rozhodnutí ze dne 7. dubna 1870,

⁸⁰ Podle druhu úřadu jsou jeho přednosta buď dvorní rada, vrchní fin. rada., po případě fin. rada, nebo ředitel, po případě místoředitel vrchní celnice (Zolloberamtsvizedirektor, VII.), správce vrchní celnice (VIII.), správce neb řídící celnice (Z.-A.-Verwalter IX. neb -Leiter X.), nebo celní výběřčí (Zolleinnehmer, XI.). Kontrolujícími vrch. úředníky jsou: Kontrolor vrchní celnice (Z.-Oberamtskontr., VIII.), vrchní celní kontrolor (Z.-Oberkontr., IX.), celní kontrolor (Z.-Amts-Kontr., X.) neb asistent celní kontroly (Kontrollassistent, XI.). Mimo to jest na větších celnicích řada úředníků pomocných, po případě i mužstvo fin. stráže.

bylo však arci přečetnými pozdějšími předpisy přizpůsobováno novým potřebám. Obor působnosti jednotlivých druhů celních úřadů upraven jest nyní cit. nař. min. fin., obch. a orby ze dne 21. února 1906 č. 22 ř. z., vydaným k provedení nového zákona o celní sazbě z 13. února 1906 č. 20. ř. z.

b) *Finanční stráž* (k. k. Finanzwache), jež arci neslouží záležitostem celním výhradně, nýbrž má ještě řadu úkolů dalších. V nynější podobě zřízena byla — jak již v historické stati vytčeno — nejv. rozhodnutím z 22. prosince 1842 a to sloučením tehdejších stráží pohraniční a důchodkové (Grenz-, Gefällengewache). Organizace a služební instrukce dána jí nejprve dvor. dekretem z 21. dubna 1843 (pol. sb. zák. sv. 71 č. 44), později však několikrátě pozměněna, zejména reorganizačními zásadami výn. min. fin. ze dne 2. května 1869 č. 14.213 (věst. min. fin. č. 19). Úkolem jejím jest nejen brániti podloudnictví a přestupkům poplatkového zákona, zjišťovati spáchané přestupky ty a příslušným úřadům finančním a celním býti vůbec k ruce, nýbrž také překaziti podezřelým lidem bez průvodních listin vstup na území státní a sběhům vojenským neb jiným neoprávněným k tomu osobám odchod z něho; v jistých případech má ve svém okrsku také napomáhati při výkonu opatření pro veřejnou bezpečnost nařízených. Jednotlivá »oddělení finanční stráž« (F.-W.-Abteilungen) spojena jsou v kontrolní okresy (F.-W.-Kontrollbezirke, dle Öst. stat. Handb. máme jich počátkem r. 1906 v Čechách 131, na Moravě 32, ve Slezsku 22, v celém Předlitavsku 506); v Čechách, v Haliči a v Tyrolsku slučují se tyto okresy ještě v sekce (F.-W.-

Sektionen),⁸¹ jinde podřízeny jsou přímo okresním finanč. ředitelstvím. K vykonávání svého práva dohledu nad finanční stráží mají ředitelstva ta své inspektory finanční strážce (F.-W.-Inspektoren neb Oberinsp., zpravidla je to některý vyšší konceptní úředník ředitelstva samého); zemská finanční ředitelství pak vykonávají svůj vrchní dohled pomocí vrchních inspektorů finanční strážce (I. a II. třídy).

F. Pro vyměřování *poplatků* zřízeny jsou pro obvody některých velkých měst i pro některé menší země zvláštní *c. k. úřady pro vyměřování poplatků* (k. k. Gebührens-bemessungsamt), jinde zvláštní *oddělení* při finančních okresních ředitelstvech (k vůli souvislosti s těmito bylo o všech těch úřadech již pojednáno výše, v. odst. 23., str. 117 a 118).⁸² Pro vybírání a sčítování ostatních t. zv. *důchodků* (kromě cel) jsou v Praze a v Terstu zřízeny zvláštní *úřady důchodkové* (k. k. Gefällsamt). V některých městech jsou též zvláštní *kolkovny* (k. k. Zentral-Stempelamt ve Vídni, c. k. kolkovna — k. k. Stempelamt — v Praze, k. k. Gefälls- u. Stempelamt v Terstu), jež nejen mají sklady kolků, nýbrž oprávně-

⁸¹ V čele sekce stává vrchní komisař fin. strážce I. třídy (VIII. hodn. tř.), zvaný též správcem sekce (F.-W.-Sektionsleiter), v čele jednotlivých kontrolních okresů buď též vrchní komisař (I. neb II. tř. v VIII. neb IX. tř. diét.), nebo jen komisař fin. strážce (IX.). Kromě těchto úředníků skládá se fin. stráž z mužstva — dozorců, naddozorců, respicientů a vrch. respicientů fin. strážce (F.-W.-Aufseher, Oberaufseher, Respizient, Oberrespiz.) — požívajícího jen mzdy (Löhnungen) a některých vedlejších přídavek.

⁸² Tamtéž v pozn. 12. opomenuto bylo vytisknutím konec její, sdělující, že na základě nejv. rozhodnutí ze dne 6. dubna 1904 zřízen byl úřad pro vyměřování poplatků též v Suczawě, pro celou řadu soudních okresů sousedních (nař. min. fin. z 28./4. 1904 č. 43 ř. z.).

něny jsou též tisknouti kolkou přímo na cizozemské cenné papíry, na směnečné a jiné blankety, na neupotřebené ještě obchodní knihy i na čisté archy papíru, od stran za tím účelem předložené (nařízení min. fin., zejména z 23. února 1900 č. 36 a z 21. prosince 1904 č. 160 ř. z.).

G. Zvláštní orgánové pro výkon *regálu mincovního* a státních úkonů s ním souvisejících:

a) *C. k. hlavní mincovna* ve Vídni (k. k. Hauptmünzamt), po ztrátě italských provincií a po odloučení Uher nyní jediná mincovna v naší polovici říše. Jí podléhají též *pokladny pro nákup zlata a stříbra* (k. k. Gold- u. Silber-Einlösungskassen) v Praze, Štýr. Hradci, Terstu, Lvově a Krakově, — ve Vídni obstarává nákup ten mincovna sama. Pokladny ty spojeny jsou s jinými zvláštními úřady státními, totiž

b) *puncovními* čili *značkovacími úřady* (k. k. Pünzierungsämter). Tyto byly zřízeny, resp. zreorganizovány pro zkoušení a poznačování zlatého a stříbrného zboží dle zákona z 26. května 1866 č. 75 ř. z. ministerským nařízením ze dne 30. listopadu 1866 č. 149 ř. z. *Hlavní úřad puncovní* (k. k. Hauptpünzierungsamt) nalézá se ve Vídni a jest podřízen přímo finančnímu ministerstvu; jemu podléhají *puncovní úřady* (P.-Ämter), zpravidla v hlavních městech větších zemí se nalézající (s některými expositurami), těm pak jsou zase podřízeny *puncovny* (P.-Stätten) po zemích roztroušené a přičleněné buď k berním úřadům nebo k horním hejtmanstvím anebo — nyní zpravidla — k úřadům celním. Vyhláškou ministerstva financí z 12. března 1906 č. 61 ř. z. rozděleny byly tyto nejnižší orgány puncovní ještě na tři druhy, *puncovny* I., II. a III. třídy, každá další třída s obmezenější působností.

c) S regálem mincovním souvisí též úkol *c. k. hlavního zkušebního úřadu* (k. k. Generalprobieramt) ve Vídni. Dříve býval pro celou říši jediný »c. k. hlavní průběř« (k. k. Hauptprobierer), jehož úkolem bylo zkoušení nově ražené mince všech mincoven, dříve než dány byly do oběhu, zda jejich váha, zrno i stříž odpovídá platným předpisům (mincovnímu patentu ze dne 19. září 1857 č. 169 ř. z. a příslušným zákonům pozdějším, nyní hlavně zákonu o zavedení korunové měny ze dne 2. srpna 1892 č. 127 ř. z.). Od r. 1893 dle úmluvy mezi finančními ministerstvy rakouským i uherským zkoušejí tak zlaté a stříbrné mince korunové měny, ať u nás, ať v Uhrách ražené, obojí úřady zkušební: náš svrchu jmenovaný ve Vídni (»generální«) i »král. uherský hlavní úřad zkušební« v Křemnici (výn. min. fin. ze dne 22. března 1893 č. 1636 f. m.).

H. Pro správu *státních monopolů*:

a) Technickou správu monopolu *tabákového* řídí generální ředitelství tabákové režie (k. k. Generaldirektion der Tabakregie) ve Vídni, zřízené dekretem dvor. komory z 11. prosince 1834, sb. z. pol. sv. 62 č. 132 pode jménem »ředitelství tabákových tovarů« na místo zrušeného tehda »ředitelství dýchodků tabákových a kolkových«. Nynější název dostalo při reorganizaci, provedené na základě nejv. rozhodnutí z 10. června 1873 výnosem ministerstva financí ze dne 17. června 1873 č. 15337 (věst. m. fin. č. 24). V čele jeho stojí generální ředitel (IV. tř. diét.); kromě úřednictva konceptního má své oddělení technické a účetní, pokladnu, oekonomát i pomocné úřady. Podřízeny jsou mu jednotlivé c. k. továrny na tabák se svými řediteli, viceřediteli, po případě též sekretáři a ad-

junkty, pak c. k. úřady pro nákup (domácího) tabáku (k. k. Tabakeinlösungsämter, — cizozemský kupuje gener. ředitelství) a c. k. prodejní sklady tabáku (k. k. Tabak-Verschleiss-Magazine). Působnost všech těch úřadů vysvětluje již z jejich názvů; vytknouti jen dlužno ještě, že míti dohled na pěstování tabáku, ustanovovati skladníky a prodavače (Verleger u. Kleinverschleisser) i trafikanty, jakož i vyšetřovati a trestati přestupky předpisů o státním monopolu tabákovém nepřislouží generálnímu ředitelství, nýbrž zemským úřadům finančním resp. důchodkovým soudům.

b) Státní monopol *solní* spravují solní správy (k. k. Salinenverwaltungen), jež v Haliči a Bukovině podléhají tamním zemským finančním úřadům, v zemích Alpských však přímo ministerstvu financí (nejv. rozh. ze dne 15. října 1868, výnos min. fin. ze dne 23. prosince 1868 č. 41281, věst. m. f. č. 49). Prodej soli obstarávají namnoze zvláštní solní sklady (k. k. Salzverschleiss-ämter). Udílení povolení ke koupi a používání levnější soli pro účely tovární, ke hnojení a pro dobytek, náleží zemským úřadům finančním.

c) Chceme-li za monopol považovati také výhradné právo našeho státu, provozovati »malou loterii«, sluší sem zařaditi také c. k. *loterní* úřady, rovněž finančnímu ministerstvu podřízené. Státními orgány správnými nejsou ovšem jednotliví »kolektanti« čili majitelé »sběren c. k. loterního důchodku«, jak se rádi nazývají; to jsou čistě soukromí podnikatelé, přejímající smlouvou za jistou provisi příjem vkladů pro malou loterii a výplatu menších výher. Správnými orgány jsou však již c. k. úřadové loterní (k. k. Lottoämter) v Praze, Brně, ve Lvově, v Linci, Inomostí, Terstu a Št. Hradci,

a pak c. k. ředitelství loterního důchodku (k. k. Lottogefällsdirektion) ve Vídni, jež zároveň jest loterním úřadem pro Dol. Rakousy. Loterní úřady sbírají tento »poplatek z lidské hlouposti« ode všech kolektantů svého území (buď jedné nebo několika korunních zemí), provádějí »tahy«, vyplácejí výhry a vedou vůbec pokladnu i účty tohoto důchodku pro území to; přebytky odvádějí nyní c. k. hlavním zemským pokladnám. Ředitelství vede pak ústřední správu důchodku toho po smyslu cís. patentů ze dne 21. října 1787 (sb. z. pol. sv. 13, str. 411) a ze dne 13. března 1813 (téže sb. sv. 40, str. 41). Přestupky patentů těch vyšetřuje a tresce zemský úřad finanční.

Ch. Další skupinu zvláštních orgánů správních, do oboru ministerstva financí náležejících, tvoří *zvláštní pokladny* státní. V jednotlivých královstvích a zemích zřízeny jsou státní pokladny zemské, jež se někde jmenují c. k. zemská hlavní pokladna (k. k. Landeshauptkasse, tak zejména též u nás v Čechách), jinde c. k. finanční pokladna zemská (k. k. Finanzlandeskasse, na př. na Moravě) a opět jinde c. k. zemská výplatna (k. k. Landeszahlamt, na př. ve Slezsku). Podřízeny jsou vždy přímo zemskému úřadu finančnímu. Postavení i působnost jich určena zvláštními instrukcemi. Náleží jim zejména sbíratí peníze od berních i poplatkových úřadů svého obvodu, vyplácetí poukazy všech zemských úřadů státních, k samostatným poukazům oprávněných, a odváděti přebytky do ústřední pokladny státní. — Hlavní pokladny státní zřízeny byly u nás nejv. rozhodnutím ze dne 8. dubna 1869 (vyhl. min. fin. ze dne 20. června 1869 č. 115 ř. z.) na místo dřívější jednotné »universální komorní výplatny« dvě: c. k.

ústřední pokladna státní (k. k. Staatszentral-kasse), jež peníze přijímala, a c. k. ministerská výplatna (k. k. Ministerialzahlamt), jež obstarávala výplaty pro všechna ministerstva i jiné nejvyšší úřady. První z nich přejímala zejména výnos státních dávek i jiných příjmův od pokladen zemských a jiných pokladen zvláštních, pro některé obory správní zvlášť zřízených; naproti tomu dotovala zas ovšem ostatní ústřední pokladny, a to vedle zmíněné výplatny ministerské také c. k. pokladnu státního dluhu (k. k. Staatsschuldenkasse), podřízenou rovněž jako obě pokladny právě zmíněné přímo ministerstvu financí, mimo to však také zvláštní c. a k. pokladnu dvorní (k. u. k. Hofzahlamt) a z části též c. a k. společnou ústřední pokladnu (k. u. k. gemeinsame Zentral-kasse) ve Vídni, do níž se odvádí příspěvek této polovice říše na výdaje celé říši společné. Nejvyšším rozhodnutím ze dne 23. prosince 1901 (vyhlášeným v říšském zákoníku na r. 1901 pod č. 221) byla však c. k. ministerská výplatna od 1. ledna 1902 zrušena resp. spojena s c. k. ústřední pokladnou státní tak, že této od těch čas náleží obstarávati též úkony, do té doby ministerské výplatně přikázané.

I. *Z o s t a t n í c h* úřadů, patřících do oboru ministerstva financí dlužno vytknouti:

a) *Ředitelství státního dluhu* (k. k. Direktion der Staatsschuld). Zřízeno bylo cís. patentem z 23. prosince 1859 č. 226 ř. z. na místě dřívějšího ředitelstva všeob. fondu úhradního a úročného dluhu státního (Dir. des allg. Tilgungsfondes u. der verzinslichen Staatsschuld); působnost jeho rozšířena výnosem min. fin. z 15./2. a 26./2. 1860 č. 41 a 53 ř. z. jakož i nejv. rozhodnutím z 22. srpna 1871

(výn. min. fin. z 19. října 1871 č. 123 ř. z.). Povoláno jest nyní obstarávati veškeru evidenci a běžnou správu státního dluhu.

b) *Ředitelství c. k. dvorní a státní tiskárny* ve Vídni (Dir. der k. k. Hof- u. Staatsdruckerei). Tiskárna ta zřízena na zkoušku r. 1804 a pak nejv. rozhodnutím ze dne 21. října 1814 definitivně. Podřízena jest přímo ministerstvu financí. Spravována je vlastním ředitelem neb jeho náměstkem (Vizedirektor) a skládá se ze dvou oddělení, správního a technického. K prvnímu patří kromě ředitelské kanceláře též pokladna, kancelář objednávek, evidenční a kalkulační kancelář, sklady papíru a materiálu i kancelář inspekční. Oddělení technické má kromě vrchní technické správy zvláštní odbor pro tisk státních cenných papírů, kolků, poštovních a jiných cenných známek, a pak řadu dalších technických odborů skoro všech odvětví moderní grafiky i oborů pomocných, se zvláštními správci. Tisknou se tam nejen říšské zákonníky a vládní věstníky, tisky říšské rady a jiné oficiální publikace a tiskopisy, ale i soukromá díla vědecká neb umělecká, zejména taková, na něž by prostředky soukromých ústavů nevystačily. Mát býti státní tiskárna též vzorem jiným. (Srv. výn. min. fin. ze dne 29. prosince 1864 č. 6418.)

c) *C. k. ředitelství státních budov* (k. k. Dikasterialgebäudedirektion) ve Vídni jest nyní jen místním úřadem vídeňským, povoláním k tomu, aby ve příčině všech tamních úředních budov zastupoval vlastníka domu a opatřoval vše, co vlastníkovu opatřiti náleží (kdežto jednotlivým úřadům budov těch užívajícím ponecháno jest starati se o vše, co zpravidla spadá na nájemníka). Ředitelství to vzniklo r. 1835 obnovením někdejší »dika-

steriální inspekce budov a mobilií«, obmezeno však na působnost právě řečenou výnosem min. fin. ze dne 7. října 1865 č. 47258.

d) *Finanční prokuratury* (k. k. Finanzprokuren). Důležité a zajímavé tyto úřady jsou nyní na místo někdejších úřadů fiskálních a pozdějších komorních prokuratur povolány dělati advokáta státu i jiným veřejným subjektům právním. Zřízeny byly dle nejv. rozhodnutí z 21. prosince 1850 výnosem min. fin. z 13. srpna 1851 č. 188 ř. z.; služební instrukce jejich (z 16. února 1855 č. 34 ř. z.) byla však po vydání nového soudního řádu nahrazena novou, ze dne 9. března 1898 č. 41 ř. z. Kdežto stará ona instrukce obmezovala působnost finančních prokuratur na záležitosti, týkající se státního jmění a fondů jemu na roveň postavených, povolává je instrukce nová de facto k ochraně veřejných zájmů vůbec (ač v § 1. formálně zachovává ono obmezení). Zejména náleží jim zastupovati stát i jiné veřejné subjekty právní před soudem ve všech věcech sporných i nesporných (až na malé výjimky), dále zastupovati je také v řízení správním, udíletí jim potřebné právní porady (dobrá zdání) a spolupůsobiti při uzavírání jejich právních jednání a zřizování právních listin. Finanční prokuratury nalézají se nyní ve všech hlavních městech jednotlivých království a zemí, vyjímaje Slezsko, Vorarlberk a Přímoří, jež jsou přiděleny finančním prokuraturám v Brně, v Inomostí a Terstu. (Lvovská fin. prokuratura má zvláštní filiálku v Krakově.) Podřízeny jsou všechny nyní dle nové instrukce přímo finančnímu ministerstvu (dříve zemským úřadům finančním). V čele každé jest »finanční prokurator« (ve Vídni, Praze, Brně a Lvově v V., jinde v VI.

diét. třídě), jenž celou činnost řídí a za celou je sám zodpověden; jemu přidán dle potřeby větší menší počet pomocných úředníků konceptních (vrch. fin. radů, fin. radů, sekretářů, adjunktů a koncipientů, VI.—X. třídy hodn.) i ostatních.

e) K vůli souvislosti dlužno se zde zmíniti též o *důchodkových soudech*, ač ovšem nejsou to orgánové ministerstvu financí podřízené. Bylo již řečeno, že zásada státního základního zákona »Soudnictví oddělí se ve všech instancích od správy« není u nás dosud ve všech oborech přesně provedena. Ve věcech finančních přísluší trestní soudnictví jen zcela výjimečně řádným soudům (na př. o přestupcích § 242. a 248. a přečinu § 246. zák. o přímých daních osobních z r. 1896) a jen z části zvláštním soudům pro to zřízeným, zv. důchodkovým; zpravidla náleží však správním úřadům finančním samým prováděti trestní řízení a vynášeti trestní nálezy, o přestupcích zákonů o přímých daních vůbec a o důchodkových přestupcích (hlavně přestupcích předpisů o daních nepřímých) aspoň potud, pokud nejde o pokutu vyšší než 200 K pro jednu osobu, tedy v případech nejčastějších. — Důchodkové soudy zakládají se hlavně na starém trest. zákoně důchodkovém, vydaném cís. patentem ze dne 11. července 1835 (sb. z. pol. sv. 63, str. 112); mají tři instance:

aa) Důchodkové soudy *okresní* (k. k. Gefälls-Bezirks-Ger.) zřízené při okresních finanč. ředitelstvích a skládající se ze dvou úředníků finančních a dvou soudních za předsednictva rovněž práva znalého úředníka státního (zpravidla okresního fin. ředitele); povolány jsou souditi přestupky střední důležitosti (pokutované nejvýš 6000 K se zstřením nejvýš vězením).

bb) *Vrchní soudy důchodkové* (k. k. Gefälls-Obergerichte) nalézají se u vrchních soudů zemských a tvoří zvláštní senát jich za předsednictví jejich presidenta a za účastenství dvou jejich přísedících a dvou úředníků zemského úřadu finančního; povolány jsou rozhodovati o odvoláních z nálezů důchodkových soudů okresních⁸³ a souditi v 1. stoličce o nejtěžších přestupcích důchodkových (na něž uložena pokuta více než 6000 K nebo zvláštní tresty vedlejší, ztráta oprávnění a práv, snížení právní způsobilosti, vyhostění neb veřejné vyhlášení jména pachatelova).

cc) *Nejvyšší soud důchodkový* (k. k. oberstes Gefällsgericht) ve Vídni sestává z presidenta c. k. nejvyššího dvoru soudního a kassačního neb některého z jeho náměstků jakožto předsedy, pak ze tří členů téhož soud. dvora (dvorních radů) a tří zástupců ministerstva financí, jehož úředníci jsou také referenty a řediteli kanceláře tohoto soudu, jich náměstky i zapisovateli. Soud tento rozhoduje v poslední stoličce o odvoláních z nálezů všech nižších soudů důchodkových; z jeho nálezu nelze se odvolati ke správnímu dvoru soudnímu.

f) K finančním orgánům bývají řaděny také *bursy*. Ačkoliv jsou to tělesa samosprávná, pouze dohledu státnímu podrobená, budiž k vůli souvislosti i jich zde krátce dotčeno. První bursa vznikla u nás na základě patentu ze dne 1. srpna 1771, a to ve Vídni. Zákonné úpravy dostalo se rakouským bursám posléze zákonem ze dne 1. dubna 1875 č. 67 ř. z., jenž však starší bursovní zákony ze dne 11. července 1854 č. 200 a ze dne 26. února 1860 č. 58 ř. z. i s pozdějšími k nim dodatky jen

⁸³ Z trest. nálezů správních úřadů finančních jde arci odvolání k vyšším úřadům správním a na konec ke správnímu soudnímu dvoru.

potud zrušil, pokud se týkají předmětů novým tím zákonem upravených. Ke zřízení bursy potřebí jest svolení ministerstev financí a obchodu, po vyslechnutí dotčených jí obchodních a živnostenských komor. Každá bursa musí míti zvláštní statut, schválený ministry financí a obchodu; statut určuje také, jak se má sestavovati autonomní správa bursy a její orgánové. Ve věcech správních jsou bursy podřízeny zemskému úřadu politickému. Pro výkon dohlédacího práva státního jmenuje finanční ministr ve shodě s min. obchodu pro každou bursu zvláštního *bursovního komisaře* (Börse-Kommissär) a eventuelně potřebné náměstky jeho (Börsekom.-Stellvertreter), zpravidla z vyšších úředníků finančních. Bursovní komisař má býti přítomen všem schůzím bursovní správy (komory neb rady bursovní) a jest oprávněn zastaviti usnesení, jež odporuje zákonu nebo statutu. — Finanční ministr může pro trvalé porušování zákona rozpustiti správu bursovní, po případě i bursu samu.

Zákonem ze dne 4. ledna 1903 č. 10 ř. z. dáno však bylo zvláštní postavení bursám zemědělským, t. j. oněm bursám, jejichž obchody vztahují se dle statutu na obilí nebo mlýnské výrobky, zpravidla bez rozdílu, zda se jen na ně omezují či mimo to vztahují i na jiné zboží. Ke zřízení jich potřebí jest též svolení ministerstva orby a vyslechnutí zemských korporací zemědělských; také všechna jiná práva státního dohledu vykonává u nich mimo ministra financí a obchodu též ministr orby. Správy těchto burs mohou se účastniti jen rakouští státní občané, a třetinu členů správy jejich mají jmenovati řečená ministerstva z osob, zemskými korporacemi zemědělskými navržených. Z jiných odchylek pro zemědělské bursy stanovených dlužno výtknouti zejména zákaz t. zv.

terminového obchodu, omezení autonomie jejich a stanovení přísnějších podmínek pro návštěvu jich.

Takové zemědělské bursy máme nyní v Praze (Pražská plodinná bursa, Prager Produkten-Börse), ve Vídni (B. für landw. Produkte), v Linci (Linzer Fruchtbörse), ve Štýr. Hradci (Grazer Frucht- u. Mehlbörse), ve Lvově, v Černovicích a v Terstu. V Terstu jest to jen součást všeobecné Terstské obchodní bursy (Triester Handelsb.). Nezemědělské bursy jsou dále: Pražská bursa pro zboží a cenné papíry (Prager Waren- u. Effekten-Börse), Vídeňská bursa, jež se dělí na zvláštní oddíl pro obchod cennými papíry a zvláštní pro obchod zbožím, a konečně bursa v Ústí n. L. (Aussiger B.), pro náklad lodní po Labi, hlavně hnědého uhlí.

36. V oboru **ministerstva spravedlnosti** dlužno stručně výtknouti jen několik druhů zvláštních orgánů:

a) Pro vykonávání svého práva dohledu nad veškerým soudnictvím má ministr spravedlnosti zvláštní *c. k. dozorce soudní* (k. k. Gerichtsinspektoren), zavedené po vydání nových zákonů procesních z r. 1895.

b) Ministru spravedlnosti přímo a jedině podřízeni jsou též *c. k. státní návladní* (čili státní zástupcové, k. k. Staatsanwälte). Povoláni jsou vykonávati jménem státu práva a povinnosti veřejného žalobce a některé jiné ještě funkce v oboru práva trestního a disciplinárního. Jsou oprávněni dožadovati se přímo pomoci nejen úřadů bezpečnostních, ale i jiných úřadů státních, zemských neb obecních i moci ozbrojené. Organizace jich zakládá se na trestním řádu ze dne 23. května 1873 č. 119 ř. z. Při každém sborovém soudu 1. stolice má býti státní návladní (k. k. Staatsanwalt) s potřebnými ná-

m ě s t k y (Staatsanw.-Substitut) a ostatním personálem pomocným, při vrchním soudě zemském v r c h n í s t á t n í z á s t u p c e (Ober-St.-A.) rovněž s náměstkou (Ob.-St.-A.-Stellvertreter) a pomocným personálem, při nejvyšším soudě generální prokurátor (k. k. Generalprokurator), jehož náměstkové se zovou gener. a d v o k á t y. U soudů okresních vykonávají funkce jich buď úředníci návladnictva, po případě úředníci političtí, policejní neb soudní k tomu určení, nebo zvláštní f u n k c i o n á ř i s t á t n í h o n á v l a d n i c t v a (staatsanwaltschaftliche Funktionäre).

c) K vykonávání vrchního řízení veškerého věznictví, jež bylo ministru spravedlnosti předáno z oboru býv. ministerstva státního nejv. rozhodnutím ze dne 16. října 1865 (min. nař. č. 109 ř. z. z téhož r.), používá ministr »c. k. generálního dozorce věznic« (k. k. General-Inspektor des Gefängniswesens); jinak náleží vrchní správa věznic do kompetence státních návladních a vrchních státních návladních.

d) *Notáři a advokáti* jakožto pomocní orgánové soudnictví jsou podřízeni též vrchnímu dohledu ministerstva financí, jinak však jim přísluší jistá samospráva. Za tím účelem sdružení jsou notáři v k o l e g i a n e b k o m o r y n o t á ř s k é,⁸⁴ advokáti v k o m o r y a d v o k á t n í (Advokatenkammern, srv. advokátní řád ze dne 6. července 1868 č. 96 a zákon ze dne 1. dubna 1872 č. 40 ř. z., notářský řád ze dne 25. čce 1871 č. 75 ř. z.). Advokacie je svobodná, každý, kdo prokáže zákonnou kvalifikaci, může ji bez jakéhokoliv úředního jmenování neb kon-

⁸⁴ V obvodu každého sborového soudu 1. stolice usdlí notáři tvoří k o l e g i u m (Notariatskollegium); je-li jich tam systemisováno aspoň 15, mění se kolegium v komoru (Not.-Kammer).

cesse provozovati. Notáři jsou však veřejnými úředníky, počet jich jest obmezen; určuje jej ministr spravedlnosti, jemuž přísluší též jmenovati notáře, k návrhu jejich komor udíletí jim dovolenou na delší dobu a vykonávají dozor nad notářskými kolegiemi i komorami. Státní dohled nad notáři i jich s u b s t i t u t y vykonávají především presidenti soudních dvorů 1. a 2. stolice a pak ministerstvo spravedlnosti. Vlastní moc disciplinární nad nimi přísluší vrchnímu soudu zemskému; komory notářské mají v tom směru jen dohlížeti, by chování notářů i substitutů bylo stavu důstojno a mohou jim v té příčině udíletí důtky, napomenutí i ukládati peněžité pokuty. Naproti tomu přísluší disciplinární moc nad advokáty i kandidáty advokacie (k o n c i p i e n t y) pouze disciplinární radě, jich komorou z jejich středu zvolené. Ministr spravedlnosti má pouze právo, dohlížeti na činnost rady té a vyžádati si kdykoliv zprávu o stavu prováděných u ní vyšetřování disciplinárních, jakož i rozpustiti tu kterou disciplinární radu, nařizuje současně volbu novou. Dle zákona ze dne 26. března 1890 č. 58 ř. z. náleží ministru spravedlnosti též určovati t a r i f a d v o k á t n í p r o s t a n o v e n í o d m ě n z a j e d n o d u c h é a o p ě t ů j í c í s e v ý k o n y a d v o k á t n í v ř í z e n í s o u d n í m.

* *
* *
* *

Tím uzavírám svoje výklady.

Již z tohoto přehledu zvláštních orgánů naší zeměpanské správy — ač nečiní a nemůže činiti nároků na úplnost — jasně vysvítá, jakého to ohromného a složitého aparátu má správa moderního státu zapotřebí, by mohla dostáti svým úkolům. Zároveň však z toho, tuším,

jasně vysvítá též ohromná důležitost, jakou má a musí mít státní správa pro každou rozumnou politiku.

Končím tudíž apelem, jenž se mi tu již po několikáté důtklivě dere do péra: Aby naši politikové i ti, kdož jimi býti chtějí, nezanedbávali otázek naší státní správy, věnovali formě i duchu správy té plnou svoji pozornost, a proto ovšem nejprve — sami ji co možná důkladně studovali!

Prameny a literatura.

Pramenem rakouského práva správního jsou arci jen zákony a nařízení, platným způsobem vydané od orgánů dle ústavy k tomu oprávněných.

Zákony máme u nás nyní, jak známo, dvojí: říšské a zemské. Říšské vydává zeměpán za spolupůsobení obou sněmoven říšské rady, zemské za spolupůsobení jednotlivých zemských sněmů; působnost říšských zákonů vztahuje se zpravidla na soubor všech království i zemí v říšské radě zastoupených, může však také se omezovati jen na jednotlivé z nich. Zemské zákony platí jen pro obvod země, jejíž sněm se na nich usnesl. K platnosti každého zákona vyhledává se nyní, aby byl řádně vyhlášen. Zákony říšské vyhláší se od r. 1849 dle císař. patentu ze dne 4. března 1849 č. 153 doplňku k ř. z.⁸⁵ říšským zákoníkem (Reichsgesetzblatt);⁸⁶ citují se dle data dne, kterého se zákonu dostalo císařova schválení (sankce), a dle běžného čísla, pod kterým jest v říšském zákoníku příslušného roku

⁸⁵ První část říšského zákoníka vyšla dne 1. listopadu 1849, ale zákony před tím od počátku prosince 1848 vydané byly pak vyhlášeny jakožto „doplňk“ k zákoníku tomu z r. 1849 („Ergänzungsband“).

⁸⁶ Širší názvy, jež beztak průběhem doby se měnily, úmyslně tu pomíjím. Nynější úprava říšského zákoníka zakládá se na zákoně ze dne 10. června 1869 č. 113 ř. z.

vyhlášen; k číslu připojuje se zkratka »ř. z.« (= říšského zákoníka). Autentickým textem jest nyní (dle císař. patentu ze dne 27. prosince 1852 č. 260 ř. z.) pouze znění německé, ač se zákoník vydává ve všech jazycích v Rakousku obvyklých.

Zákony zemské sluší vyhlásiti v zákoníku zemském (Landesgesetzblatt);⁸⁶ zákoník ten byl sice nařízen již týž patentem z r. 1849 jako zákoník říšský, ale ježto tehda rozdíl mezi zemskými a říšskými zákony byl jen ve větším neb menším obvodu jejich platnosti a dle patentu toho měly se také zemské zákony vyhlášovati říšským zákoníkem, omezoval se tehdejší zemský zákoník hlavně na vládní věstník zemských úřadů. Vlastní náš zemský zákoník přirozeně vznikl teprv po opětném uznání zákonodárné působnosti sněmů (novou ústavou zemskou z r. 1861); vychází v jednotlivých zemích od r. 1863 a opírá se všeobecně dosud o císař. nařízení ze dne 17. února 1863 č. 19 ř. z., jímž stanoveno, že prozatím mají se zemské zákony prohlašovati způsobem, jaký předepsal § 4. císař. patentu ze dne 1. ledna 1860 č. 3 ř. z. pro publikaci nařízení zemských úřadů, totiž že mají péči politického úřadu zemského býti na útraty zemského fondu tištěny a dle potřeby rozdány úřadům i obcím. V některých zemích však později upraveno vydávání zemských zákoníků vlastními zákony zemskými; tak u nás v Čechách zákonem ze dne 15. února 1867 č. 13 z. z., dle něhož zákoník ten má vycházeti v jediném vydání, obsahujícím text v obojím jazyku zemském — jež oba výslovně prohlášeny za stejně autentické — vedle sebe. Citace zemských zákonů je podobná jako u zákonů říšských, jenže zkratka »ř. z.« nahrazuje se tu arci jinou zkratkou: »z. z.« (= zemského zákoníka).

Starší zákony, vydané do 2. prosince 1848 (srv. pozn. 85.), pokud dosud jsou v platnosti, citují se dle tehdejších oficiálních sbírek: Sbírký zákonů politických (Politische Gesetz-Sammlung, obvyklá zkratka: P. G. S.), obsahující správní zákony a nařízení

od r. 1790 do 2. prosince 1848; sbírky zákonů soudních (Justiz-Gesetz-Sammlung, zkratka J. G. S.), obsahující zákony z oboru práva soukromého, procesního a trestního od r. 1780 až rovněž do 2. prosince 1848, a sbírky zákonů provinciálních (Provinzial-Gesetz-Sammlungen, zkrac. obyč. Prov. G. S.), pro Čechy od r. 1819 do 1848, se svazkem doplňků, obsahujícím nařízení z l. 1819 a 1820, na Moravě od r. 1819 do 1848 atd.

Nařízení vládní — ministerstev a po případě i podřízených úřadů — opírají se nyní, jak jsme viděli, o předpis čl. 11. státního základního zákona ze dne 21. prosince 1867 č. 145 ř. z. o moci vládní a výkonné, dle něhož jsou státní úřady v mezích své úřední působnosti oprávněny, na základě zákonů vydávati nařízení a udíleti rozkazy, i vynucovati jim poslušnost.

Také nařízení mají býti vyhlášována v zákonnících, a to nařízení vydaná na základě říšských zákonů, v zákonníku říšském (§ 1. cit. zákona z r. 1869 č. 113 ř. z.); dle toho a contrario měla by všechna nařízení, opírající se o zákony zemské, býti publikována v zákonnících zemských. Ve skutečnosti se však rozdílů toho nešetří a nařízení se uveřejňují v tom zákonníku, kde se to dle povahy věci jeví účelno, po případě v obou.

Z prohlášení v říšském zákonníku jsou dle cit. zákona z r. 1869 vyloučeny: 1. výnosy ministerské, jimiž se udělují, přenášejí, prodlužují nebo ruší průmyslová privilegia, a 2. ministerská opatření, vztahující se jen na z hospodařování státního majetku neb ústavů a podniků státních.

Mimo to však nebývá v zákonnících vyhlášována ani celá řada jiných nařízení. Zpravidla jde tu o nařízení, týkající se vnitřní služby jednotlivých úřadů (úřední instrukce, pokyny vyšších úřadů nižším, poučení nebo přímé rozkazy jim udělené a p.); obyčejně odůvodňuje se nepublikování jich tím, že jimi práva občanů nejsou dotčena a že neukládají občanstvu vůbec žádných zvláštních povinností. Leč odůvodnění to není na místě; mezi

nevyhlášenými nařízeními jsou mnohá, jež se práv občanstva dosti citelně dotýkají, aspoň mnohem více, nežli celá řada nařízení v zákonníku vyhlášených; vůbec pak nelze najíti zákonné opory pro libovůli, s jakou se podobná nařízení jednou publikují v zákonníku a po druhé nikoli. Zejména platí to o všeobecných instrukcích, pro celé kategorie důležitých státních úřadů vydaných, jež přece vždy se dotýkají aspoň nepřímě též práv občanstva na úřady ty odkázaného, nebo dokonce o organizačních statutech a nařízeních, jimiž nové státní úřady neb orgány správní se uvádějí v život. Ty by přece vždy měly býti řádně zákonníkem vyhlášeny, tak aby občanstvo mělo jasný obraz o všech kolečkách velkého toho stroje, jímž organismus státní žije a pracuje.

Mnohá z takových vnitřních nařízení bývají uveřejňována aspoň ve zvláštních úředních listech či věstnicích vládních, pro jednotlivé hlavní odbory státní správy vydávaných, zpravidla příslušnými ministerstvem. Sem patří na př. »Verordnungsblatt für den Dienstbereich des k. k. Finanzministeriums«, vydávaný již od počátku r. 1854; »Verord.-Bl. f. d. Dienstber. des Ministeriums für Kultus und Unterricht«, od r. 1869 vycházející; »Verord.-Bl. f. d. Dienstber. des Ackerbauministeriums« od r. 1876 do r. 1880 (po té od r. 1882 místo toho jen »Gesetze, Verordnungen u. Kundmachungen aus dem Dienstbereich des k. k. Ackerb.-Min.«, ve volných sešitech vycházející); »Verordn.-Bl. des k. k. Justizministeriums«, od r. 1885, »V.-Bl. für die Verwaltungszweige des österr. Handelsministeriums« od r. 1851 do 1859; »Verord.-Bl. des k. k. Ministerium des Innern« od r. 1901 (do r. 1906 incl. »mit einem Beiblatt für die Angelegenheiten der staatlichen Veterinärverwaltung«, r. 1907 již bez něho); dále řada vládních věstníků pro určité obory, na př.: »Post- und Telegraphen-Verordnungsblatt für das Verwaltungsgebiet des k. k. Handelsmin.«, vycházející od r. 1883 na místo dřívějších: »V.-Bl. der k. k. obersten Hofpost-

verwaltung« od r. 1838 do 1849, »V.-Bl. f. Posten, Eisenbahnbetrieb u. Telegraphen« z l. 1849 a 1850, »Verordnungen f. d. österr. Postämter«, od r. 1859 do 1867, »Verordnungen f. d. öst. Telegraphenämter« od r. 1859 do 1882 a »Postverordnungsblatt f. das Verw.-Gebiet des k. k. Handelsmin.« od r. 1868 do 1882; dále »Zirkular-V.-Blatt des k. k. Postsparkassentamtes in Wien« od r. 1882, »Verordn.-Bl. für das Aichwesen im Verw.-Geb. des k. k. Hand.-Min.« od r. 1874, Centralblatt für Eisenbahnen und Dampfschiffahrt (1862 až 1887) i pozdější »Verordn.-Bl. des k. k. Hand.-Min. für Eisenbahnen u. Schifffahrt«, vedle nichž vycházely též »Verordnungs- u. Anzeige-Blatt der k. k. Generaldirektion der österreichischen Staatsbahnen« (1877—1895), »Verordnungs-Blatt des k. k. Eisenbahnmin. für den Dienstbereich der Staatseisenbahnen« (1896) a nyní od r. 1897 »Amtsblatt des k. k. Eisenbahnmin. f. d. Dienstber. der Staatseisenbahnen«; dále »Verordn.-Bl. f. das k. u. k. Heer« (dříve Armee-Verordn.-Bl.), »V.-Bl. für die k. k. Landwehr«, »V.-Bl. für die k. k. Gendarmerie« atd. —

Vedle ústředních úřadů vydávají však podobné vládní věstníky neb úřední listy také některé úřady nižší, místodržitelství, poštovní ředitelství, ředitelství státních drah, zemské školní rady atd. Ze zemských vládních věstníků zajímá nás zejména »Věstník vládní u v e c e h školobecných v království Českém. Redigováno v c. k. zemské školní radě«, »Verordnungsblatt für das Volksschulwesen im Königreiche Böhmen«.

Také některá okresní hejtmánství vydávají svůj »Úřední list« (Amtsblatt). Tak na př. okres. hejtmánství Kladenské, Královédvorské, Náchodské, Novoměstské atd. —

Co se zvláště týče toho oboru rakouského práva správního, jež jsme si zde vybrali — tedy předpisů o o r g a n i s m u zeměpanské správy u nás v tom širším sl. sm., jak jsme si jej předem vytkli — dlužno i tu hledati prameny jeho především v úředních sbírkách zákonů

a nařízení, z části pak také v řečených úředních listech.⁸⁷ Nenajdeme sice ani v obojích dohromady vše, ježto, jak řečeno, některé předpisy sem spadající vůbec nebyly publikovány; a není také snadno najíti v těch spoustách foliantů vše, co potřebujeme věděti. Leč chceme-li bezpečně znáti celý ten organismus, nezbude nám než podjati se velké té práce; neboť soukromá díla literární, byť sebe lepší a sebe svědomitější, neuvarovala se tu a tam omylů, jež se pak zpravidla přenášejí z jednoho autora ke druhému, a rychlý vývoj naší správy přirozeně s sebou přináší až příliš časté změny v jejích orgánech a jejich organizaci i působnosti. Zejména u přechetných těch zvláštních orgánů, o nichž jsme jednali v kapitole poslední, zhusta neplatí už dnes to, co platilo ještě včera, a v literatuře nezřídka nalézáme opomenuty změny, nastalé již celou řadu let před vydáním dotýčné knihy. Proto snažil jsem se čerpati zprávy o nich, pokud bylo možno, z oněch původních pramenů; kde šlo o předpisy nepublikované, snažil jsem se dle možnosti získati jasno ústní i písemní poptávkou (pánům, kteří mi svými laskavými zprávami poskytli cennou pomoc, aniž chtěli býti jmenováni, vzdávám tuto povinný dík). Zůstal-li přes to přese vše i v mé práci některý omyl, budiž to laskavě omluveno nedostatkem času i prostředků (zejména nebyly mi k dispozici všechny vládní věstníky, svrchu zmíněné,⁸⁸ — a nebylo také času všechny probrati ani z těch, jež bylo lze si opatřiti).

Z literatury k tomuto oddílu stačí poukázati na hlavní díla o rakouském právu správním, již dříve zde citovaná, hlavně na P r a ž á k o v o Správní právo, díl I., na první knihu z U l b r i c h o v a »Lehrbuch des österreichischen Verwaltungsrechts« (Videň 1904), hlavně pak na I. svazek obsažného M a y r h o f e r o v a »Handbuch

⁸⁷ Vitaným vodítkem a pomůckou bude nám oficielní schematismus »Hof- und Staats-Handbuch der österreichisch-ungarischen Monarchie«, vydávaný co rok c. k. dvorní a státní knihtiskárnou ve Vídni »dle úředních pramenů«.

⁸⁸ Celá řada jich není ani v naší universitní knihovně.

für den politischen Verwaltungsdienst in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern mit besonderer Berücksichtigung der diesen Ländern gemeinsamen Gesetze und Verordnungen« (páté vydání, redigované hr. A. P a c e, Vídeň 1895), z části i na další svazky této »příručky« o více než 10.000 stránkách (kromě doplňku právě vycházejícího), mimo to pak rovněž teprve vycházející nové (II.) vydání výborného sborníku »Oesterreichisches Staatswörterbuch«, redigovaného profesory Dry E. Mischlerem a J. Ulbrichem.

Kdo by snad hledal literaturu o jednotlivých otázkách rakouského práva správního, najde ji citovánu v povšechných dílech právě uvedených, zejména u Mayrhofra na str. 34 ss. a pak u příslušných statí slovníku posléz zmíněného.